

Tartu Ülikool
Filosoofiateaduskond
Kultuuriteaduste ja kunstide instituut
Eesti ja võrdleva rahvaluule osakond

**KOLGA MÕISA LOOD PÄRIMUSPROTSESSIS:
INTERVJUUDE, ARHIIVI- JA MEEDIA TEKSTIDE
VÕRDLEV ANALÜÜS**

Magistritöö

Liis Reha
Juhendaja: professor Ülo Valk

Tartu 2014

SISUKORD

SISSEJUHATUS	5
1. EESTI RAHVALUULE ARHIIVI TEKSTIDE ANALÜÜS.....	8
1.1. Maa-alune käik	10
1.2. Tiiki maetud mõisahärra.....	12
1.3. Kolga mäss ja Mikk Kivi.....	14
1.4. Kolga krahvid kui head mõisnikud.....	16
1.5. Kolmanda korruse keelatud tuba	17
1.6. Kivisikk	19
1.7. Punapäine nõid.....	20
2. MEEDIA TEKSTIDE ANALÜÜS	23
2.1. Meedia roll folklooritekstide levitamisel.....	23
2.2. Meediatekstide valik	24
2.3. Stenbockide kuvand ajakirjanduses ja selle muutuvus	25
2.4. Ajakirjanduses enim levinud motiivid ja teemad	28
2.4.1. Stenbockide perekonnaliikmed <i>mediaalsete</i> võimetega	28
2.4.2. Stenbockide teleporteerumisvõimed/ nähtamatuks muutumise võimed.....	29
2.4.3. Keelatud tuba	30
2.4.4. Punapäine nõid.....	30
3. INTERVJUUDE ANALÜÜS.....	32
3.1. Informantide valikukriteeriumid	32
3.2. Küsitluskavade koostamine ja välitööde läbiviimine.....	32
3.3. Intervjuude koguarv ja informantide taust	33
3.4. Teemad ja jutumotiivid, mis intervjuudest esile kerkisid.....	35
3.4.1. Täenduslikud kohad: isiklik suhe mõisaga.....	35
3.4.2. Mure mõisa pärast	43
3.4.3. Kummitused ja müstilised juhtumid	44

3.4.4. Kolga hea aura või energia	51
3.4.5. Kokkuvõtte intervjuudest	55
KOKKUVÕTE.....	57
KASUTATUD KIRJANDUS JA ALLIKAD	60
SUMMARY: Folklore about Kolga manor in heritage process: comparative analysis of interviews, archival and media texts	70
LISAD.....	73
LISA 1: Kolga küsitluskava 2007/2008.....	73
LISA 2: Kolga küsitluskava 2013.....	74
Tabel 1	75
Tabel 2	76
Tabel 3	80
Kaart 1	83
Kaart 2	84
Kaart 3	85

SISSEJUHATUS

Käesolev uurimustöö on välja kujunenud soovist jätkata sealt, kus bakalaureusetööga 2008. aastal pooleli jäin. Toona oli algselt plaanis teha ülevaade Kolga mõisa pärimusest ja selle muutuvusest ajas, et jälgida kohapärimuse järjepidevust või katkendlikkust. Kuid kõige selle kajastamine osutus ühe bakalaureusetöö jaoks liiga mahukaks. Sestap otsustasin bakalaureusetöö fookusesse seada Kolga mõisa põhilise tutvustaja – giid Ulvi Meieri ning vaadelda teda kui jutuvestjat, kuna ta mängib keskset rolli tänase Kolga mõisa pärimuse kujundamisel. (Reha 2008) Kuigi Ulvi repertuaar koosneb põhiliselt kummitusmuistenditest, siis on mind alati huvitanud, kas Kolga mõisa kummituslikuks kujundatud fassaadi taga peitub ka teistsuguseid lugusid peale kummitusjuttude. Näiteks soovisin ma lisaks teada, missuguseid lugusid räägiti Kolga mõisa kohta nõukogude ajal ja sõjaeelse Eesti Vabariigi ajal? Kuivõrd on need lood aja jooksul muutunud? Lähiajaloost teada riigikorra muutused on tinginud Kolga mõisa omanike pideva vahetumise. Samamoodi on vahetunud kohalik elanikkond, põliseid või kohalikke on vähe alles jäänud. Kuid kas seoses võimude vahetumise ja mõisa funktsioonide muutusega on muutunud ka mõisa pärimus? Neist küsimustest lähtudes jõudsin välja magistritöö kesksete uurimisprobleemideni.

Peamiseks uurimiseesmärgiks on jälgida Kolga mõisa pärimuse muutuvust ajas. Kas leidub stabiilseid, ajas muutumatuid jututeemasid või motiive? Missugused teemad ja motiivid on kõige levinumad? Missugused on uued teemad ja motiivid¹?

Töö eesmärgiks on niisiis vaadelda erinevates diskursustes sõnastatud tekste Kolga mõisa kohta ning neid võrdlevalt analüüsida. Põhjalikumalt käsitlen meedia, Eesti Rahvaluule Arhiivi, suulise pärimuse ja kirjanduse tekste. Michel Foucault on määratlenud diskursiivsed praktikaid kui erinevaid viise, kuidas tekste luuakse, tõlgendatakse ja kasutatakse (Foucault 2005: 118). Diskursust võib seega pidada diskursiivse praktika tulemuseks.

Analüüsitavate tekstide ajaline dimensioon hõlmab vanimaid tekste 19. sajandi lõpust ja uusimaid aastast 2013. Vaatluse all olevad tekstigrupid jaotuvad kolmeks: üks osa on pärit Eesti Rahvaluule Arhiivist, teine osa nopitud meediakajastustest ning kolmas osa tekste on

¹ Siinkohal tuginen Jan Harold Brunvandi “motiivi” definitsioonile, mille järgi motiiv viitab ainult traditsiooniliste narratiivide elementidele, mitte kõigile folklooris avalduvatele mustritele (Brunvand 1998: 181). Seega on “motiiv” spetsiifilisem kui “teema”, seda võib olla lihtsam määratleda ja ära tunda. Kuna Kolga mõisa pärimuse puhul võib narratiivide elementide seast leida nii rahvusvahelise levikuga jutumotiive kui ka vähem tuntud ja raskemini piiritletavaid teemasid, siis kasutan neid mõisteid paralleelselt või vastavalt olukorrale.

kogutud suuliste intervjuudena. Nõnda on analüüsitavad tekstigrupid oma olemuselt ja levikuteedelt erinevad. Seejuures huvitab mind, kuidas teemad ja motiivid erinevate diskursiivsete praktikate vahel ringlevad. Kui kõrvutada erinevaid diskursiivseid praktikaid nagu meedia, folkloor ja kirjandus, siis kas leidub universaalseid motiive, mis ületavad diskursiivsete praktikate piire? Missugused motiivid ei levi üle diskursiivsete praktikate piiride?

Lisaks diskursiivsete praktikate paljususele ja allikmaterjalide erinevusele teeb Kolga mõisa pärimusprotsessi jälgimise ühelt poolt põnevamaks, kuid teisalt keerukamaks selle pärimusrühmade erinevus. 19. sajandi lõpus elasid Kolgas kõrvuti mõisnikud, mõisateenijad ja -töölised ning talupojad. Kuna nende argielu oli erinev ja sel ajal levis mõisa folkloor enamasti klassipiiride siseselt, siis on ka pärimus Kolga mõisast nende gruppide puhul mõnevõrra erinev. Stenbockide perekond, kellele Kolga mõis kuulus ligikaudu 300 aastat, omab pikka perepärimuse² traditsiooni, mille säilitamisele on kaasa aidanud perekonnaliikmete kirjalikud mälestused. Talupoegade folkloor Kolga mõisast on aga rahvaluulekogujate kaudu jõudnud Eesti Rahvaluule Arhiivi. Mind huvitas, kas ja kuivõrd suur võib olla ühisosa Stenbockide perepärimuses ja ERA tekstides, kuivõrd need esindavad erinevate sotsiaalsete klasside folkloori. Seoses paljude kohalike elanike küüditamisega Kolgast ja selle ümbrusest ning mõisnike lahkumisega II maailmasõja ajal toimus Kolga mõisa pärimuses katkestus. Nõukogude ajal oli Kolga mõisas esmalt sovhoos, seejärel kolhoos ning Kolga elanikkond uuenes mujalt sissekolinute näol ja Kolga mõisa teemadel eriti ei räägitud. 1990. aastatel tagastati mõis Stenbockidele ning siitpeale on süvenenud ka kohalike huvi oma kodukoha ajaloo ja pärimuse vastu. Tänapäeva Kolga kohalikud on nii-öelda rahvapäraste, 19. sajandi folklooritekstidega vähe kursis. Loodetavasti võimaldab käesolev töö neile kasvõi mõningast pilguheitu Kolga mõisa vanemasse folkloori ja ehk isegi inspireerib looma uusi lugusid.

Töö on jaotatud kolme peatükki, et anda ülevaade motiivide ja teemade levikust erinevate diskursiivsete praktikate kaupa: 1) Eesti Rahvaluule Arhiivi tekstide analüüs; 2) Meediatekstide analüüs ja 3) Intervjuude analüüs.

² Tiiu Jaago defineerib perepärimuse mõistet järgnevalt: “Perepärimus on erinevaid rahvaluuleliike sisaldav kultuuriliselt kokkukuuluva väikerühma pärimus, mis hõlmab näiteks (1) perekeskseid tähtpäevade ja argieluga seotud traditsioone, (2) suguvõsaajalugusid, (3) lugusid pereliikmetest, (4) ühe v mõne pereliikme repertuaari” (Jaago 2007).

Esimeses peatükis tutvustan Eesti Rahvaluule Arhiivis leiduvaid tekste Kolga mõisa kohta. Võrdlevate tabelite abil selgitan välja ERA tekstides kõige sagedamini esinenud teemad ja motiivid ning seejärel keskendun neist kõige populaarsematele, esitades ja analüüsides näitetekste. Et Kolga mõisa tekste laiemasse konteksti asetada, võrdlen nende motiive ja teemasid Mari-Ann R Emmeli poolt analüüsitud Harjumaa mõisapärimusega (Remmel 2008).

Teises peatükis teen ülevaate meedias Kolga mõisa kohta avaldatust. Kõigepealt vaatlen ajakirjanduse rolli folklooritekstide levitamisel, tuginedes meedia ja folkloori suhteid käsitletud uurimustele (Dégh 1994, Bird 2006, Russell 2011). Seejärel tutvustan analüüsitava meediateksti valimit Kolga mõisa kohta. Lisaks pean vajalikuks vaadelda, missugune on Stenbockide kuvand ajakirjanduses ja kuidas see on muutunud. Viimaks analüüsin ajakirjanduses enim levinud motiive ja teemasid näitetekstide abil.

Kolmandas peatükis keskendun 2007./2008.a ja 2013.a Kolga välitööde käigus tehtud intervjuudele. Annan ülevaate kogutud empiirikast ja tutvustan välitööde tausta (informantide valikukriteeriumid, küsitluskavade koostamine, välitööde läbiviimine). Seejärel käsitlen teemasid ja jutumotiive, mis intervjuudest esile kerkisid. Vaadeldes Kolga kohalike inimeste kirjeldusi neile tähenduslikest kohtadest ja analüüsides inimeste kohataju (*sense of place*), tuginen inimgeograafide uurimustest tuntud kohataju mõistele ning ruumi ja koha suhte mõtestamisele (Tuan 2001 [1977], Tuan 2013 [1979], Cresswell 2004). Kummituslugusid analüüsides lähtun kummitusfolkloori ja usundiliste muistendite uurijate vaadetest (Goldstein jt 2007, Richardson 2003, Simpson 2008, Valk 2006). Diskursiivsete praktikate ülesed motiivid annavad tunnistust teatud teemade universaalsusest. Ühtlasi püüan leida vastust küsimusele, kas erinevate diskursiivsete praktikate vahel ringlemine annab tunnistust ka motiivide ajas püsima jäämisest?

1. EESTI RAHVALUULE ARHIIVI TEKSTIDE ANALÜÜS

Analüüsitavad arhiivitekstid pärinevad enamasti ERA kohapärimuse andmebaasist Koobas (Koobas: vaadatud 18.05.2014). Otsingusõnadena on kasutatud „Kolga“ ja „Kolga mõis“. Lisaks olen kasutanud mõnda seni veel digiteerimata ERA II ja Vilbaste 3 köidetes leidunud teksti. ERAst pärit analüüsitud arhiivitekstide koguarvuks küündis 81 (84 lehekülje ulatuses). Vanim kohapärimuse andmebaasis Kolga mõisa kohta kogutud tekst on kirja pandud 1892. aastal, mil mõis kuulus veel Stenbockide suguvõsale ning uusimad tekstid on arhiivi jõudnud aastal 1999, mil mõis pärast nõukogude aega Stenbockide järeltulijatele tagastatud oli. Seega katavad tekstid umbes sajandipikkust perioodi, mille jooksul Kolga mõisa kuuluvus ja funktsioon on pidevalt muutunud. Enim tekste on kogutud aastatel 1920-1939 ning aastal 1999. Igal erineval ajastul ERAsse jõudnud tekstide hulka näeb vastavast tabelist (Vt Tabel 1).

Nii 1939. aastast kui 1999. aastast pärit tekstide suurem osakaal viitab koolilastele suunatud kogumisvõistlustele vastavatel aastatel. 1939. aasta üle-eestiline kogumisvõistlus, mille kogumisteemaks oli kohamuistendid, toimus ERA egiidi all (Tamm 2002: 222). 1999. aasta kogumisaktsioon korraldati Kuusalu kihelkonna aladel kohapärimuse kogumiseks ning selle initsiaatoriks oli Melika Kindel. Kuna korrespondentide hulgas on olnud palju lapsi, siis see ehk seletab rohkete kummitus- ja tondijuttude kirjapanekut neist aastatest, võrreldes teistel aegadel kogutuga. Ka 1999. aasta kogumisaktsiooni tausta ja tulemusi tutvustav Kindel märgib, et võrreldes teistest koolidest kogutuga on Kolga koolilastelt kirja pandu seas kõige enam jutte Kolga mõisa kummitustest (Kindel 2001: 72). Mõned Kuusalu kihelkonna kohajuttude kogumisvõistluse paremad palad on hiljem avaldatud allikapublikatsioonis, kus üheks Kolga mõisa tutvustavaks tekstiks on samuti valitud kummitusjutt, lugu punapäisest nõiast (Kindel 2004: 28).

ERA kohapärimuse andmebaasist saadud tekstid Kolga mõisa kohta on žanriliselt enamasti muistendid, pajatused ja naljandid. Kui vanemad tekstid on laadilt pikemad ja kirjeldavamad jutustused, siis 1999. aastal kogutud tekstidest paljud on fragmentaarsed teated muistenditest või kunagisest elu-olust. 1890. aastate lõpust ja 1990. aastate algusest pärit tekste

kaasaegsematega võrreldes saab aimu tõekspidamistest, kuidas varasematel aegadel on rahvaluulekogusid loodud ning mis tüüpi tekste on väärtustatud – eelistatud on kindlamate žanritunnustustega pikemaid proosa vormis jutustusi lühikestele või raskesti määratlevatele teadetele.

Saamaks paremat ülevaadet Kolga mõisapärimuse järjepidevuse või katkendlikkuse kohta, pidasin vajalikuks selgitada välja, missugused jutumotiivid ja teemad korduvad erinevatest aegadest pärit lugudes. Selleks koostasın ülevaatliku tabeli, kuhu reastasın kõigist 81 arhiivitekstist esile kerkinud peamised motiivid ja teemad (Vt Tabel 2).

Motiivid ja teemad, mis kordusid 5, 6 või 7 korda, tõin tabelis teiste värvidega esile. Nagu tabelist nähtub, siis esinemissageduse poolest on populaarseimad motiivid ja teemad:

- 1) „Maa-alused käigud“(7x),
- 2) „Tiiki maetud mõisahärra“ (5x),
- 3) „Kolga mäss ja Mikk Kivi“(5x),
- 4) „Kolga krahvid kui head krahvid“(5x),
- 5) „Kolmanda korruse keelatud tuba“(5x),
- 6) „Kivisikk“ (6x)
- 7) „Punapäine nõid“(7x).

Seitsmest enim levinud motiivist ja teemast nelja puhul (“Maa-alused käigud”, “Tiiki maetud mõisahärra”, “Kolmanda korruse keelatud tuba” ja “Punapäine nõid”) esinevad neis tegelastena kummitused. Enamuses neist on temaatika üsna vägivaldne, vaid kahel juhul on see pisut helgem (“Kolga krahvid kui head krahvid” ja “Kivisikk”). Kui eelpool järjestatutest võib esimest viit lisaks populaarsusele ühtlasi pidada ka ajas hästi vastu pidanud jutumotiivideks ja –teemadeks (levinud alates 1900. aastate algusest kuni 1990. aastateni), siis kaks viimast („Kivisikk“ ja „Punapäine nõid“) tunduvad nende kõrval justkui uued, senitundmatud teemad, olles koolilaste poolt hulganisti kirja pandud alles 1999. aastal. Seepärast käsitlen neid alljärgnevalt kõige viimastena.

Lisaks erinevate motiivide ja teemade esinemissagedusele ERA arhiivitekstide seas jälgisin, kas mõned motiivid on ühtlasi esindatud Kolga mõisa giidi Ulvi Meieri jutuvaramus ning kuivõrd kattuvad ERAs leiduvad tekstid Lembit Odrese (1977) ja Õilme Aasmaa (1970) käsikirjaliste kogudega Kolga mõisast (Vt Tabel 2 parempoolsed veerud). Arhiivitekste Ulvi

Meieri repertuaariga kõrvutades selgus, et mõningaid kattuvusi motiivides ja leidub (Nt „Kolga krahvid kui head krahvid“, „Maa-alused käigud“ ja „Kolmanda korruse keelatud tuba“), kuid need on minimaalsed, kuna Ulvi on nentunud, et ta pole kursis ERAs leiduvate tekstidega (Reha 2008: 33). Samas need motiivid, mis ERA ja Ulvi tekstide puhul kokku langesid, on enamasti ühtlasi kõige populaarsemate motiivide seas, mis tunnistavad nende motiivide elujõulisust veelgi. Ka siin võib laialdase leviku põhjuseks olla nende motiivide kajastamine ajakirjanduses ja kirjanduses. Kokkulangevusi ERA tekstide ning Odrase ja Aasmaa materjalide vahel oli samuti üsna vähe („Peks jäi ära“, „Krahvide võiduajamine“, „Tondi mägi“ ja „Vägivaldne mõisaproua“) ning kattuvused ilmnisid pigem vähemlevinud või vähem tuntud motiivide hulgas, mis aga sisu järgi otsustades on kõik kahtlemata rahvalikku ja vanemat algupära.

Järgnevalt vaatlen enim levinud ja ajas kõige paremini vastu pidanud motiive koos näitetekstidega.

1.1. Maa-alune käik

Maa-aluse käigu motiiv esines ERA tekstides kokku seitsmel korral. Vanimad tekstid pärinevad 1937. aastast ning uusim on kogutud 1999. aastal ning seda motiivi sisaldavaid jutte on laekunud ka vahepealsetel aastatel, seega on motiiv olnud üsna järjepidev. Enamasti seostatakse maa-aluseid käike Kolga mõisa peahoonega, nagu selleski näitetekstis:

Harjumaal Kolga krahvi lossis all keldris on üks suur kivist suure rõngaga uks ja sealt läheb sala tee lossi õuest otse Tondimäele. Tondimägi on saand sellest nime, et säääl on mitu korda irmutisi nähtud. Rahvasuus on jutt, et säääl all on piinakamber kus inimesi on piinatud ja ka elusalt maetud. Ükskord läinud mõisa valitseja krahvi käest küsima, et mis varemed need on. Krahv põigeld aga kõrvale ja üteld et need on vana lauda varemed. Seda rääkind valitseja vahimehele ja teenrile. Kui härra sõitnud välismaale, läind teener ja vahimees ja kangutanud selle kivist ukse üles. Sääält viinud trepp alla. Siis nemad läinud edasi aga vasta tuld läpastand lõhn. Ja äkki kustund kiiünal ära arvata poole tee peal ja nemad tuld suure irmuga tagasi ja ei läind enam. See kõik võib seal praegugi olla.

ERA II, 240, 570/2 (11) – Astra Lauk < Leena Lauk 57. a, Kadrina khk., Tõdva-Kõnnu v., Mäetaguse t. (1939)

Lisaks peahoonele on selles konkreetses tekstis maa-alust käiku seostatud Tondimäega ning piinakambritega mäe all. Tekstist nähtub lihtrahva vaade maa-alustele käikudele ning nende suhtesse härrasrahvaga – krahv on käikude või piinakambrite olemasolust teadlik, kuid püüab

seda varjata. Tekstis kasutatud sõnad ja väljendid nagu “irmutised”, “läpastand lõhn” ja “tuld suure irmuga tagasi” annavad aimu millestki hirmuäratavast, mille osas valitseb teadmatus. Mõnedel teistel juhtudel, kus maa-aluste käikude alguspunktina on samuti nimetatud Kolga mõisa peahoonet, mainitakse, et käigud viivad peale Tondimäe³ ka Tuuleveski mäeni⁴. Uuemates tekstides viidatakse peahoone all olevale käikude lähtepunktile kui keldrile⁵ või koopale⁶ ning nenditakse, et käigud on kinni varisenud⁷. Ühes tekstis väidab jutustaja samuti, et maa-alustes kambrites piinati inimesi⁸ ning teine, et mõisa keldris on siiani alles kastid inimnahkadega⁹. Mõisapärimust uurinud Mari-Ann R Emmeli sõnul on inimnaharibade ehk *juttade* nulgimine üks tüüpilisemaid motiive Harjumaa mõisapärimuses. R Emmeli arvates võivad taolised lood seostuda keskaegse maailmapildi või vanade sõdadega. (R Emmel 2008: 35-36) ERA arhiivitekste Stenbockide kirjalike mälestustega võrreldes näib, et talurahva seas on maa-aluste käikude motiiv olnud tuntum ja levinum, kuivõrd Stenbockide mälestustes seda motiivi ei ilmne.

R Emmel on leidnud, et seoses mõisarajatistega on maa-alune tee või käik kõige levinum jutumotiiv, ja seda mitte ainult Harjumaal (R Emmel 2008: 29). Põhjus, miks Kolgas maa-alustest käikudest nii palju räägiti, võib ühest küljest seisneda selles, et need käigud ongi reaalselt olemas ning aegade jooksul on mõnedel inimestel väljaspool mõisa igapäevaelu õnnestunud neile pilk heita. Nõnda on ka hilisemal ajal Kolga kohalikel olnud kokkupuuteid mõisa keldrite ja maa-aluste käikudega. Nii näiteks rääkisid 2007. ja 2013. aasta välitööde jooksul paar kohalikku Kolga meest, kuidas nad lapse või noorukina keldrites ja käikudes mängisid või ringi uitasid. Vallole meeldis mõisa viinavabriku keldrisse ja maa-alustesse käikudesse ronida¹⁰ ja Rein üritas koos sõbraga peahoone ja teenijatemaja all olevatesse käikudesse pugeda, kuid need olevat sel ajal vett täis olnud¹¹. Mart, kes küll käikudes ronimisest ei jutustanud, väitis, et poisikesena oli tema jaoks *mõis kõige coolim* [lahedam] *sõjamängimise koht – sakslased versus venelased, koguaeg käis teise maailmasõja*

³ RKM II 276, 130/1 (77) – Õilme Aasmaa < Eliisabet Sang, s. 1902, Kuusalu khk., Loksa v., Kolgaküla k. (1970)

⁴ EFA II 37, 301/2 (1) – Anu Katvel < Milvi Kolk, 58 a., Kuusalu khk., Kuusalu v., Kolga k., Seppa t. (1999)

⁵ ERA II 165, 165 (2) – Ülo Lainveer < R. Preis, Kuusalu khk., Kõnnu v., Vanaküla k., Abrami t. (1937)

⁶ ERA II 165, 169 (4) – Ülo Lainveer < R. Preis, Kuusalu khk., Kõnnu v., Vanaküla k., Abrami t. (1937)

⁷ EFA II 37, 301/2 (1) – Anu Katvel < Milvi Kolk, 58 a., Kuusalu khk., Kuusalu v., Kolga k., Seppa t. (1999)

⁸ ERA II 223, 627 (6) – Evi Kariste < Jüri Laagerküll, 67 a., Kuusalu khk., Kõnnu v., Kalme k., Vahi t. (1939)

⁹ RKM II 338, 161/2 – Õilme Aasmaa < Aadu Kivirüüt, s. 1921, Kuusalu khk., Loksa v., Kolgaküla k. (1972)

¹⁰ Vallo, snd 1985, tähelepanekuid jutuaajamistest Kolga mõisa teemadel (Reha 2007:1)

¹¹ Rein, snd 1936, intervjuu, Kolga 2013

mängimine. Ja meid peletati sealt eemale, et seal ei tohi mängida¹². Mõisa maa-alustes käikudes ja muudes nurgatagustes kohtades mänginud Vallo, Mart ja Rein ei maini, et oleksid lastena seal hirmu tundnud¹³. Vallo lisab, et täiskasvanuna lapsepõlve hulljulgetele mängukohtadele tagasi mõeldes ja nüüd aru saades, kus ta täpsemalt mängis, ei julgeks ta tänasel päeval enam neis käikudes ronida¹⁴. Yi-Fu Tuan, kes on kirjutanud inimeste hirmudest seoses maastikuga, väidab, et inimeste hirmutunne on individuaalne ja seega subjektiivne, kuid teatud hirmud painavad vaid lapsi ja teised vaid täiskasvanuid (Tuan 2013: 3). Samas oleks Tuani sõnul vale arvata, et inimesed tunnevad seoses hirmuga vaid ängi. Kuna äng motiveerib otsima turvalisust, või vastupidi – seiklust, siis see muudab inimesed uudishimulikuks. Seega on hirm mõnikord tihedalt seotud väljakutsete ja seiklustega. (Tuan 2013: 9-10) Maa-alused käigud kui kohad, mille olemasolust ollakse teadlikud, kuid millele ei ole alati otsest, turvalist ligipääsu, või millesse minek on keelatud, tekitab enda ümber salapära, mis omakorda annab alust uudishimule. Nõnda sümboliseerivad mõisa maa-alused käigud maa-aluseid saladusi ning midagi varjatut, võides olenevalt indiviidist pakkuda nii ahvatlusi kui ohte.

1.2. Tiiki maetud mõisahärra

Tiiki maetud mõisahärra (mõnedel juhtudel ka meremehe või mereröövli(te)) motiiv oli populaarsuselt järgmine, esinedes ERA tekstide hulgas viiel korral. Olenemata jutu peategelaste täpsemast ametist või staatusest, on selle motiivi puhul tegelase matmispaigaks alati Kolga mõisa tiik:

Harjumaal Kolga mõisa õues on tiik. See tiik on suurte põliste pärnade vahel ja kaunis kõrgete kallastega. Suvel kuivab tiik peaaegu ära ja siis võib tiigi põhjas üht seitsme jala pikust, 4 jala laiust ja 3 jala kõrgust paekividest tehtud ehitust märgata, mille peale veike rist on rajatud. Selle tiigi põhja olla vanal ajal üks mõisaherra maetud. Kuidas see sündinud ja mikspärast to just sinna maeti sellest teab rahvasuu järgmist pajatada. Ülemal nimetatud mõisaherra poeg, üks ohvitser oli kord väeteenistusest koju tulnud. Naabri mõisas võersil käies saanud ta ühe mõisapreiliga tutavaks ja peagi siginenud tutvusest armastus. Ohvitser läinud aga pea jälle väeteenistuse tagasi. Ohvitseri tutav, üks naabri mõisaherra aga sai just selle ohvitseri armukesega tihti kokku ja et neiju temale meeldis, siis hakkas ta neijud oma võrku püüdma. Neiju rääkinud pealetükkiale üles, et to tõutuse ohvitserile annud. Mõisaherra aga tõendanud, et ohvitser tema peale ei mõteltagi. Neiju annud viimati järele. Seda kõik saanud aga saanud ohvitser juhtumise kombel teada ja sõitnud seepeale kohe

¹²Mart, 43 a., intervjuu, Kolga 2007

¹³Vallo, snd 1985, tähelepanekuid jutuaajamistest Kolga mõisa teemadel (Reha 2007:1); Mart, 43 a., intervjuu, Kolga 2007; Rein, snd 1936, intervjuu, Kolga 2013

¹⁴Vallo, snd 1985, tähelepanekuid jutuaajamistest Kolga mõisa teemadel (Reha 2007:1)

koju. Kodu mõisas leidnud ta ühe ainsa teenri eest; teistega oli mõisaherra kuhugille pidule sõitnud. Selle teenriga saatnud ohvitser kirja oma armukesega petjale, milles ta teda palunud mõisa tulla. Kirja alla kirjutanud ta oma isa nime, et kutsutav mitte kartlikuks ei saaks. Petja ilmunud ka tõesti mõne tunni pärast hoostega sinna. Tuas tulnud aga külalisele ohvitser ähvardava näuga vasta ja pannud teisele kõik ette, mis see tema armukesega teinud. Pealeselle öelnud ohvitser veel, et neid muu asi ei lepita, kui kaksik-võitlus. Külaline pidanud, kas tahes või tahtmata kokku leppima. Võetud siis nõuks püstulite peale välja minna. Võitluse kohaks valinud nad suure saali. Nagu ikka juhtub, et saatus mitte õiguse lippudega ei sõida, niisama ka siin, sest ju esimese paugu järel kukkunud ohvitser surnult maha. Mis nüüd teha? Niimoodi surnut seie ei või jätta, sest siis oleks teda (külalist) ehk mõrtsukaks võinud pidada. Pealegi tulnud teender paugu peale sinna. Petja aga lubanud teenrile hulga raha, kui ta teda natuke aitaks ja suud peaks. Mõisaherra läinud nüüd õue ja küsinud oma kutsari kääst, kas ta midagi kuulnud olla. Kutsar jäänud aga vaheajal puki peale magama ja nii ei olnud ta midagi kuulnud. Herra käskinud kutsari koju minna, öeldes, et ta jala järele tuleb. Nüüd vaadanud herra järele, kus surnut kõige parem oleks ära peita. Seal puutunud talle kuiv tiik silma. Kohe läinud herra tuppa ja käskinud sinna tiigi põhja hauda kaevata. Teender kaevanud augu valmis ja herra kandnud ohvitseri sinna sisse. Pärast ajanud nad haua jälle kinni, nii et midagi aru ei ole saanud. Saalis pesnud herra teenri abiga vere jäljed ära toimetanud asja nõnda, nagu põleks midagi olnud. Pealegi sõitnud ohvitser öösel ratsa mõisa ja nõnda ei pannud tema tulemist keegi tähele. Sõjaväes pandud tema kadumist kõige enne tähele, aga et ohvitser ilma luba küsimata ära sõitnud; sellepärast arvatud siis, et ta ehk kuskil surma saanud. Seda teatatud ka kodu vanematele ja nii jäänud asi soiku. Varsti pandud aga mõisas, kus ohvitser surma sai, tonti või kodukäijat tähele. Mitmed mõisa teenijad teadnud üsna avalikult rääkida, et nad olla näinud; kuidas öösel lukus olev suure saali uks lahti läinud ja üks ohvitseeri univormis mees astunud küünal kääs sisse, käinud paar korda ümber saali ka kadunud siis jälle ära. Hiljem saadud selle tondiloo põhjus teada, sest kaksikvõitlusest teadja teener tunnistanud siis asja üles, kui mõrtsukas juba ära surnud. Nüüd lasknud selleaegne mõisaherra tiigi põhja veikese kivist pliida teha ja risti sesse rajuda. Sellest ajast peab küll õnnetu ohvitser arvemini kodukäijaks käima, aga päris ärakautada põle teda saadud. Teatud öösetel peab ta ikka küünal kääs suurde saali minema, nagu käiks ta oma surma kohta vaatamas. Mõisa rahval peab see aeg teada olema, mill kodukaija tuleb ja sell ajal hoiavad kõik suurest saalist eemale. Hiljuti kutsutud sakste äraoleku ajaks üks naisterahvas mõisa majahoidjaks. Naisterahval olnud ju tondilugu tundmata. Öösel läinud naisterahvas lamp käes suurde saali, kus ta pilta vaatama hakkanud. Järsku prahvatanud saali uks lahti ja ohvitser astunud sisse, läinud üsna naisterahva ligilt mööda ja kadunud siis järsku ära. Naisterahvas arvanud esiteks ohvitseri mõne mõisa-sakstest olema, kes võisivad koju tulla, aga äkiline kadumine ajanud naisterahvale hirmu peale, nii et ta saalist kus seda ja teist jooksnud. Pärast olla kodukäijat veel mitukorda mõisas nähtud.

E 42619/25 – Joosep Prümmell < Kuusalu khk. (1902)

Selle näiteteksti pikk ja kirjeldav jutustamislaad on oma ajale üsna iseloomulik ning võib aimata rahvaluule kogumise algusaastatel tavaks olnud ümberjutustavat stiili („ta läinud“, „ta jooksnud“, „olla nähtud“ jne) ja redigeeritud teksti. Loo keskmes olev duell saab alguse armukolmnurgast ning üheks peategelaseks olev Kolga mõisniku ohvitserist poeg maetakse salaja Kolga mõisa tiiki. Tavapäraselt seostuks surnukehad tiikides pigem uppumise või

uputamiseks nagu näiteks Kreutzwaldi poolt laiemale üldsusele tutvustatud “Porkuni preili” muistendis, kus vend oma õe vägivaldselt tiigi jääauku uputab (Kreutzwald 1978: 335). Matmispaigana tundub mõisatiik üsna tavatu, samas surnukehast lahti saamiseks või “peitmiseks” sobib tiik ideaalselt. Teistes sama motiiviga lugudes, mis kõik kogutud 1999. aastal, on mõisahärra asemel tiiki maetavaks peategelaseks hoopis meremees¹⁵ või uputatud mereröövli¹⁶. Kuna vastavates tekstides selle kohta täpsemat infot pole, siis tekib küsimus, mis põhjustel peaks mereröövli tiiki uputama? Ehk on nende meremeeste nn märja haua leidmine projitseeritud tiigile kui lähimale veekogule mõisa ümbruses? Seos mõisahärra ja mereröövli vahel on ilmselt tekkinud randröövli¹⁷ temaatikast ja siin võivad olla mitu erinevat jututüüpi kontamineerunud. Rimmel mainib, et Harjumaal teati hästi Hiiumaa mereröövli ja “Näkimadalate” kangelasena tuntust kogunud Otto Reinhold Ludwig von Ungern-Sternbergi (Rimmel 2008: 35, 77). Ühe Kolga teksti puhul ongi mõisahärra ise randröovel, kelle süda on koos truu koera südamega tiigi saarele maetud¹⁸. Härra mõisatiiki matmist koos koeraga on ühel korral veel mainitud¹⁹. Mõisahärra südame matmise motiiv võib olla inspiratsiooni saanud ajaloolisest faktist, et 1861. aastal Saksamaal surnud mõisapärija Erich Stenbocki süda müüriti 1863. aastal Kuusalu Laurentsiuse kiriku kooriosa seinarva (EELK: vaadatud 18.05.2014; Wistinghausen 1995: 124). Nii nagu maa-alused käigud, osutavad ka tiigid millelegi varjatule ja salapärasele ning võib-olla sellepärast ongi tiiki maetud mõisahärrast või mereröövlistest jutustamine inimestes elevust tekitanud ning see motiiv on elujõulisena püsinud.

1.3. Kolga mäss ja Mikk Kivi

Kolmas populaarseim motiiv esines kokku viiel korral ning see räägib kohalike talupoegade ülestõusust mõisnike vastu. Kuusalu kiriku kroonikas on Kolga mässu meenutatud järgnevalt:

Kolga mäss toimus 1858. aastal vahetult pärast Mahtra sõda seoses rahvarahutustega uue talurahvaseaduse (1856) puhul. Talupojad nõudsid koormiste vähendamist ja keeldusid rukkilõikusest. Nii ranna- kui maatalupoegi karistati Kolka kutsutud 100 kasaka poolt. Suurima karistuse sai Mikk Kivi – 400 hoopit²⁰.

¹⁵ EFA II 37, 307 (6) – Anu Katvel < Ilme Katvel, 68 a., Kuusalu khk., Kuusalu v., Kolga k. (1999)

¹⁶ EFA II 37, 247 (3) – Katri Sanina < Marta Sanina, 72 a., Kuusalu khk., Kuusalu v., Kolga k. (1999)

¹⁷ Randröövli temaatika kohta Kolga lahes vt ka Mäss 2002.

¹⁸ EFA II 37, 323/4 (5) – Liisi Ausmees < Heino Junmann, 57 a., Kuusalu khk., Kuusalu v., Kahala k. (1999)

¹⁹ EFA II 37, 186/7 – Inga Legenkova < Kuusalu khk. (1999)

²⁰ EKLA f200, m16:1, 51/13 (III-8) < Kuusalu khk. – Leida Rebane (1930). – Kokkuvõtte Eduard Ahrensi poolt kirja pandud meenutustest Kolga mässu kohta Kuusalu kiriku kroonikas.

Mikk Kivi teatakse kui ülestõusu eestvedajat ning tema saatusega ollakse üldjuhul kursis, kuigi karistuseks saadud hoopide arv võib varieeruda:

Kolga krahvid ei old nii pahad kui ta abimehed, Kolga krahvi sugu on ea sugu old rahva vasta, Teinbuk'id [Stenbock'id]. Üks lasknud küll peksuraua teha, et paneb pingi külge, aga enne oli ära surd.

Värsen [Fersen] oli rentnikuks, see laskis peksta, sellepärast läksidki Krimmi. Rahvas akkas nurisema, et liiga palju on tegu. Soldatid toodi seia, andsid sugeda.

Kolga-Aabla külas oli üks Mikk Kivi, nad kaebasid, et tahab moisaärra maha viskada. Lasti 100 soldatid sugeda, sai kuus korda läbi käia, sai 600 oopi. Ja läks Siberi, et palju rääkis vastu. Ranna peremehed said sugeda paju, ta oli rohkem kange vaimuga, akkas vasta. Minu isa vend oli Tapurlas peremees, tegi teod ära küll, aga kästi mõisa tulla, sai nii palju sugeda, et naine kiskus vitsatükid persenahast välja. Sellest peale akati tegu alandam.

ERA II 114, 448/50 (2) – Rudolf Põldmäe < Joost Kalmholm, 85 a., Kuusalu khk., Kolga v., Juminda k., Siguriaia t. < Kuusalu khk., Kolga v. (1935)

1999. aastal kogutud tekstides teavad inimesed Kolga mässu toimumisajendit ning Mikk Kivi saatust üsna täpselt. Mikk Kivi on nimetatud kui rannatalupoegade eestvedajat²¹. Mõnel juhul on peetud oluliseks lisada, et Mikk Kivi olevat karistamise hetkel onud 35-aastane ning ta sai karistuseks *2 aastat sunnitööd ja Siberi*²². Ühes tekstis on mainitud, et Mikk Kivil *olnud kivi taskus, millega tahtnud Kolga mõisa valitsejat, parun Väärteni [Fersen] lüüa*²³. Mikk Kivi või Kivi-Miku nimelise mehe puhul on taoline kivi-motiiv äärmiselt meelde jääv, jääb vaid üle mõelda, kas tegu on juhusliku kokkulangevusega või jutustajate poolt nutikalt valitud nimekujundiga. R Emmeli sõnul on talupoegade vastu rakendatud ihunuhtlus mõisapärimuses üldiselt üks levinumaid teemasid. “Talurahvasõjad” kui 19. sajandi reformide järelkajad olnud levinud ka mujal Harjumaal ning inspireerinud kirjanikke ajaloolisi romaane kirjutama. (Remmel 2008: 42) Mässu ja vägivalla teema on olemuselt emotsionaalne ning annab tunnistust, et on inimestele eriliselt korda läinud. Samas on tähenduslik, kuidas antud näiteteksti alguses rõhutab jutustaja, et Kolga mõisnikud on head olnud, erinevalt rentnikest, kes talupoegi peksid. Ka Remmel on märkinud, et valitsejad ja kupjad tihtipeale olnud isegi julmemad või vihatumad kui mõisaomanikud (Remmel 2008: 40).

²¹ EFA II 37, 394 (4) – Marja Poots < Kuusalu khk. (1999)

²² EFA I 43, 150 (1) – Hedi Latik < Kuusalu khk. (1999); EFA II 37, 392 (5) - Marja Poots < Kuusalu khk. (1999)

²³ Vilbaste 3, 389 – Gustav Vilbaste < Mai Kravtsovi jutustuse järgi 1910. a ümber G. Vilberg

1.4. Kolga krahvid kui head mõisnikud

Stenbocke kui mõisaomanikke on üldjuhul humaanseteks isandateks peetud (välja arvatud mõni üksik erand). Kolga krahvide kui heade mõisnike motiivi esines viiel korral. Selles näitetekstis on väidetud, et kõige vanem krahv oli päritolult lihtne külapoiss (vrdl Kivisiku motiiviga):

Kolga krahvid olid üad. See keige vanem krahv old, minu tädimees old sääl kokaks – ta läind kööki ja ütelnud minu tädile: Vot, sina oled Juminda naene, mina olen Juminda mees! Enne ta old prostoi mees, külapoiss.

ERA II 114, 529 (42) – Mart Masurin < Anna Elisperk, 79 a., Kuusalu khk, Kolga v, Juminda k, Venesepa t (1920)

Teistes sama motiiviga jutustustes headest Kolga krahvidest on mainitud, et krahv olevat oma rentnike suhtes paindlik ning rahvast üleliia ei vaeva²⁴. Veel on välja toodud, et mõisnikud olid suhtumise poolest väga vastutulelikud ja vene riigiteenistuses olles viibisid mõisnikud tihti eemal, seega otseselt talupoegade ellu ei puutunudki. On veel lisatud, et talupoegadele peeti tihti pidusid ja neid aidati, kui vaja²⁵. Üks jutustaja peab oluliseks rõhutada, et mõisnikud olid küll head, aga rentnikud ja valitsejad seevastu julmad²⁶. Harjumaa mõisapärimuse põhjal suhtumisest mõisnikesse avanud Remmel nendib, et mõnikord seisnes mõisnike headus selles, kui nad tihti mõisast ära olid. Samas teistel juhtudel, kui mõis püsis pikka aega ühe suguvõsa käes, polnud välistatud, et seal tekkiski alamate ja isandate vahel usalduslik side. (Remmel 2008: 21, 38) Kõik viis lugu, mis räägivad Kolga krahvidest kui headest valitsejatest, on kogutud ajavahemikus 1920-1935, seega sõjaeelse Eesti Vabariigi ajal. Näib, et muidu ühiskonnas põlatud sakstesse pole rahvuslik ideoloogia suutnud kohalike Kolga inimeste suhtumist muuta. Siinjuures tuleb ka arvestada, et Stenbockide viimased järeltulijad emigreerusid Eestist 1939. aastal, niisiis nende konkreetsete rahvajututekstide kogumise ajal elasid nad veel Kolgas ning tõenäoliselt on nõ viimastel krahvidel teatud panus Stenbockide hea maine kujundamisel. Nii näiteks meenutab Johannes Pajupuu oma 1927. aastal kirja pandud mälestustes Kolga mõisast, kuidas *Preili* [Anna Margareta Stenbock, 1900-1981] *oli õe ohtu, käis oma töölisi ja ümbruskonna inimesi ja loomi arstimas*, muu hulgas olevat krahvipreili ka Johannest ennast ravinud (Pajupuu 1927: 2-3). Tundub, et ka avalik kuvand meedias oli Stenbockidest pigem hea. Ajalehes “Ristirahva pühapäeva leht” on

²⁴ EKLA, f 200 m 16:1, 29/30 < Peeter Lintov, 89 a., Kuusalu khk., Kõnnu v., Pärಿಸpea k., Lauri t.; Mihkel Oskar, 73 a., Kuusalu khk., Kõnnu v., Pärಿಸpea k., Lauri t. (1930)

²⁵ EKLA, f 200 m 16:1, 29 < Jaan Remmelgas, 66 a., Kuusalu khk., Kolga v., Kolga-Aabla k., Vesilinnu t. (1930)

²⁶ ERA II 114, 448/50 (2) – Rudolf Põldmäe < Joost Kalmholm, 85 a., Kuusalu khk., Kolga v., Juminda k., Siguriaia t. < Kuusalu khk., Kolga v. (1935)

1885 avaldatud järelehüüe Kolga mõisa valitsenud Carl Magnus Stenbockile (1804-1885). Matuserongkäigust olevat võtnud osa nii rohkearvuliselt inimesi, kaasa arvatud ümbruskonna talupojad, et kõik ei mahtunud kirikusse ära. Valla taluperemehed olevat austusest krahvi vastu puusärgi juures kolm nädalat vabatahtlikult surnuvalvet pidanud ning matustel olevat puusärgi kandjaid olnud 40. (Ristirahva pühapäeva leht 1885: 85) Ka Rimmel mainib, et mõisnikele viimsel teekonnal talupoegade poolt austuse avaldamine on olnud levinud motiiv Harjumaa mõisapärimuses. Ta tõstatab küsimuse, kas talupojad käisid tõepoolest vabatahtlikult kiristu vedamas või sunniti neid selleks. Samas nendib Rimmel, et mõlema talle teada oleva tekstinäite puhul olid mõisnikel oma alamatega humaansed suhted. (Rimmel 2008:40)

1.5. Kolmanda korruse keelatud tuba

Kolmanda korruse keelatud toa motiiv esines viiel korral. Mõisa peahoone parempoolse tiiva kolmanda korruse ruumidel on arvatud olevat halb kuulsus, kuna selle hooneosaga seostub palju kokkupuuteid üleloomulike nähtustega:

Kolga mõisas on väga palju kummitanud, mõisnikkude ajal peaaegu alati, kuid kummitajaks on ikkagi keegi naine. "Esiema" – nii ütlesid mõisnikud. Teenija, kes seal kord teenis jutustab, et ka tema näinud seal kummitusi, kuid julge inimesena pole kartnud. Kui mõisa proua hakanud surema, lasknud ta veel tuua orje oma akna alla ja neid peksa seal, et sellest veel viimast korda lõbu tunda. Kui proua surnud, pandud tema sinna magama. Proua vaim aga tulnud igal öösel tuppa ja jäänud seisma eesriide taha, mis oli voodi ees. Ta valged siidkingis jalad ainult paistnud eesriide alt. Kord olnud jälle see teenija õues, kui keegi naine, hallis riides, läinud üle õue. Ta arvanud kohe et see on vaim ja järgnenud talle. Vaim läinud kolmandale korrale, lossi tiiba, kuhu harilikult kedagi ei lubatud. Ühes toas võtnud vaim nurgast mingi kompsu, mis sarnlenud lapsele, surunud ta rinnale ja öelnud: "Ega ma oleks seda teinud, aga mul ei aidanud midagi!"

ERA II 222, 625/6 (15) – Ellen Sommer < Julie Mikenberg, s. 1892, Kuusalu khk., Kõnnu v., Parksi k. (1939)

Erinevates arhiivitekstides on mainitud, et neis tubades võib kohtuda terve trobikonna kummitustega²⁷, kes häirivad und²⁸ ning üht kolmanda korruse magamistuba on nimetatud vaimude toaks²⁹. Traditsiooniliselt on just seal paiknenud mõisnike külalistetoad. Kuigi „Keelatud tuba“ ei esine Kolga mõisa pärimuses iseseisva jutustusena, siis paljudes mõisa

²⁷ EFA II 37, 207 (1) – Merlin Rõõm < Ulvi Meier, Kuusalu khk., Kuusalu v., Kolga k. (1999)

²⁸ EFA II 37, 170/1 (1) – Vallo Järv < Jarl Stenbock, 59 a., Kuusalu khk., Kuusalu v., Kolga k. < välismaa khk., Soome (1999)

²⁹ EFA II 37, 240/1 (3) – Taavi Riives < Kuusalu khk. (1999)

peahoonet puudutavates kummitusmuistendites esineb see motiiv ning mõnikord on jutustustes keeld minna konkreetsesse tuppa üle kantud tervele kolmandale korrusele või lossitiivale³⁰. Nagu eelpool näitetekstis toodud endise mõisateenija jutustusest ilmneb – *Vaim läinud kolmandale korrale, lossi tiiba, kuhu harilikult kedagi ei lubatud*, – on selle hoonetiiva ja ruumide külastamisega seoses kehtinud tabu. Samas pole piirang kehtinud ainult teenijatele, vaid ka Stenbockide perekonnaliikmetele. Sellest annab tunnistust Kolga mõisas sündinud ja üles kasvanud krahv Roderich von Stenbocki (1869-1947) meenutus oma lapsepõlvest: *Kummitus kolmandal korral, mida ka kõik nägid, võib kuidagi olla ühenduses esivanematega. Seal olla nimelt kaua aja eest aset leidnud raskekujulised sündmused, ja minu vanaisa [Carl Magnus Stenbock (1804-1885)], kes oli kokku kasvanud perekonna traditsiooniga, pidas ühe kolmanda korra toa alaliselt lukus. Päeval ja ööl kuuldus vahetpidamatult mingit naginat trepil ja põrandas, nagu oleks midagi lohistatud mööda põrandat*³¹. Niisiis on Roderich von Stenbock tabu põhjendanud peretraditsioonidest kinnipidamisega. Motiiv tundubki olevat osa perepärimusest, mis on teenijate kaudu kandunud ka üle sotsiaalse klassi piiride. Lisaks Roderich Stenbockile on kolmanda korruse toast kirjutanud Walter von Wistinghausen, Roderichi nõbu, kes olevat kolmanda korruse toa juures kohanud punapäist nõida ning toas ööbides kogunud vaimude tembutamist isiklikult (Wistinghausen 1995: 101).

Folklooris ja kirjanduses levinud arhetüüpide ja motiivide käsiraamatu kohaselt on motiivid „Keelatud kamber“ (C611) ja „Üks keelatud koht“ (C610) rahvajuttudes laialtlevinud motiivid tabudest, mis keelavad siseneda teatud kohta või ruumi. „Keelatud kambri“ puhul on tegelasel lubatud siseneda kõikidesse kambritesse peale ühe. Tabu tuleneb teatud sotsiaalsetest piirangutest. Keelatud üks sümboliseerib mõnedes versioonides ust põrgusse. (Ashliman 2005: 118-120)

Giid Ulvi Meieri sõnul asub kolmandal korrusel lisaks lukustatud toale veel kinnimüüritud pisike toake. Mõnes mõttes on mõisa kolmanda korruse tubadesse minek keelatud ka tänasel päeval – sinna ei viida enam ekskursioonigruppe, kuna seal on liiga varisemisohtlik. (Reha 2013: 1)

³⁰ RKM II 233, 558/60 (8) – Õilme Aasmaa < August Soomre, s. 1891, Kuusalu khk., Loksa v., Kolgaküla k. (1967)

³¹ Stenbock, Roderich. Minu üleemeelised elamused Kolga lossis. – *Vaimsuse Ideoloogia*, nr 4-6, detsember 1938. Lk 87

Nagu eespool mainitud, siis motiivid “Kivisikk” ja “Punapäine” nõid on uuemad, ilmudes ERA kogudesse alles 1999. aastal. Seda, miks need kaks motiivi nii hilja välja ilmuvad, ei saa mõlema puhul üheselt seletada, sestap vaatlen neid eraldi.

1.6. Kivisikk

Kivisiku motiiv esineb kuuel korral ja kõik tekstid on kogutud 1999. aastal. Kivisiku lugu tõlgendab ühest küljest Stenbockide nimesaamlugu ning teisalt seletab Kolga mõisa asutamislugu:

Tormise ilmaga oli väike paat koos tütarlapsena Kolga randa sattunud. Randlaste peres kasvas see tüdruk kenaks, sihvakaks neiuks, kellele küla noormehed peagi silma heitma hakkasid, nende hulgas ka Kivisikk. Noored abiellusid. Hiljem selgus, et neiu oli Rootsi kuninga sohitütar. Kuningas kutsus noorpaari Rootsi, mees ülendati krahv Steinbockiks ja paarile kingiti maavalodus Kolga randa. Noorpaar ehitas Kolga Saali mäele mõisa, nad said palju lapsi ja elasid õnnelikult oma elupäevade lõpuni. Mõisa, aga hakati, lähedal asuva küla järgi, kutsuma Kolga mõisaks.

EFA II 37, 325 (6) – Liisi Ausmees < Heino Junmann, 57 a., Kuusalu khk., Kuusalu v., Kahala k. (1999)

Kivisiku lugudes on peategelaseks eesti soost noormees Kivisikk, kes ülendatakse Stenbockiks. Mõnedes versioonides, kus Kivisikk päästis tüdruku, osutus päästetuks Rootsi kuninga õetütar³². Teistes versioonides sattus paat merehädalisega ise Kolga randa ning naispeategelaseks on kuninga sohitütar³³ nagu toodud näitetekstiski. Ühes pisut teistsuguses versioonis on kuningat nimetatud hoopiski ärimehiks ning karistuseks selle eest, et ta tütar armus endast madalamasse seisusesse kuulunud poissi, käsib ta neiu paati panna ja merele saata. Kuid vastuoluline on see, et saades teada tütre maabumisest Kolga randa, isa viha lahtub ja ta laseb oma tütrele Kolga mõisa ehitada. Kusjuures Kivisiku roll jääb selles versioonis üsna kõrvaliseks, kuna teda Kolga mõisa asutajana ei mainita³⁴. Ka Rimmel toob Kolga mõisa pärimust tutvustades Kivisiku-lood näitena välja ja osutab sellele, kuidas ajaloolist seika on ümber kujundatud, ehk kuidas kuninga sohitütrega abiellunud mees on tegelikult eesti soost. Rimmel leiab, et see väljendab eestlaste soovi aadlike aupaistest osa

³² EFA II 37, 238 (1) – Taavi Riives < Kuusalu khk. (1999); EFA II 37, 323/4 (5) - Liisi Ausmees < Heino Junmann, 57 a., Kuusalu khk., Kuusalu v., Kahala k. (1999)

³³ EFA II 37, 239 (2) – Taavi Riives < Kuusalu khk. (1999); EFA II 37, 325 (6) - Liisi Ausmees < Heino Junmann, 57 a., Kuusalu khk., Kuusalu v., Kahala k. (1999); EFA II 37, 211 – Merlin Rõõm < Milvi Kolk, 58 a., Kuusalu khk., Kuusalu v., Kolga k., Seppa t. (1999)

³⁴ EFA II 37, 245 (1) – Katri Sanina < Saima Lindemaa, 60 a., Kuusalu khk., Kuusalu v., Kolga k. (1999)

saada. (Remmel 2008: 116) Päritolumuistenditest ja eestlaste soovunelmatest kõrgema päritolu järele on kirjutanud Eda Kalmre (2012).

“Kivisiku” motiiv võib sisu järgi otsustades olla rahvapärase algupäraga ja tegelikult vanem, kuid millegipärast pole see ERA digiteeritud kogudes esindatud. Üks “Kivisiku” poeetilisem versioon, täpsema viiteta autorile või algallikale, kaunistab senimaani endise Kolga hotelli kodulehte (vaadatud 14.08.2014). Võimalik, et Kivisiku lugu on ka mingil ajal avaldatud mõnes kohalikus ajalehes ning sel põhjusel on see 1990. aastatel laiemat kõlapinda leidnud, justnagu Punapäine nõidki. Kivisiku loo avaldamine ajalehes seletaks ka tekstide väga suurt sarnasust üksteisele – tundub, nagu oleks osa koolilapsi selle loo teiste pealt või ajaleheartiklist maha kirjutanud, olles seejuures lugu dubleerinud, esitades nii sohilapse- kui õetütre versiooni.

1.7. Punapäine nõid

Punapäise nõia motiiv esineb kokku seitsmel korral ning kõik tekstid on eranditult kogutud 1999. aastal. Tänapäevaks on Punapäise nõia lugu kujunenud Kolga mõisa nn esindusmuistendiks, mida räägitakse alati mõisaekskursioonidel ning mille kaudu Kolga koolilapsed oma kodukanti väljaspool Kolgat tutvustavad. Punapäist nõida peetakse kõige kurikuulsamaks kummituseks Kolga mõisas ning tema eest hoiatatakse mehi:

Kolga mõisa krahvilossis asub kummituste pesa. Juba vanasti, siis kui Kolga mõisas veel krahvid elasid, olid kummitused neid kangesti häirinud ja kimbutamas käinud. Mõisahoone parempoolse tiiva kolmandal korrusel asuvad mõisahärra külaliste jaoks ehitatud toad. Seal aga juhtuvat üsna kummalised lood. Öösel hakkavad mustad jõud oma võimu näitama: uste paukudes ja hirmsaid hääli tehes võib seal kohata tervet karja kummitusi, kes ühtäkki võivad su voodiveerel kukkuda kaarte mängima. Märul ja põrgu kaob alles siis, kui päike tõuseb. Sellised lood aga sünnivad mõisahoone külalistetiivas. Muudes ruumides kummitab valgetes riietes noor punapäine naine. See punajuukseline on väga salakaval ja õel. Ilmub ta ei tea kust, ei tea mil hetkel. Punased kiharad peas lehvimas, valged hambad välkumas ja tema suurtest silmadest võib näha tuleleeki. Ja hoidku jumal, kui mõni mehepoeg peaks talle ette jääma! Otsemaid hammustab nõid teda käest ja olgu ta neetud, siis see mees peab surema täpselt aasta pärast. Seejärel lahkub vaim vaikselt läbi seinä sama äkki kui ta ilmub, et hiljem sama ootamatult välja tulla oma uut ohvrit ründama. Võibolla on see noorik toosama krahvinna, kelle üks Kolga mõisa krahvidest kunagi armukadedushoos pööningul kirvega maha löi. Tänapäevaks võib pööningul selles kohas tardunud verd näha. Ja pimedatel talveõhtudel võib näha mõisaakendel valges kleidis vilksatavat kogu ja kuulda tema vaikset naeru.

EFA II 37, 170/1 (1) – Vallo Järv < Jarl Stenbock, 59 a., Kuusalu khk., Kuusalu v., Kolga k. < välismaa khk., Soome (1999)

Antud näitetekstis on jutustaja omavahel kokku sidunud erinevad motiivid nagu “Punapäine nõiad”, “Valge daam” ja “Pööningul tapetud krahvinna”. Ulvi Meier räägib ekskursioonidel neist motiividest tavaliselt eraldi. Nii nagu 1999. aastal kogutud Kivisiku lugude puhul, tuleb ka Punapäise nõiad muistendiga seoses välja kirjalikest allikatest mahakirjutamise trend koolilaste seas. Ühel juhul on üks noormees sõna-sõnalt kolme erinevat lugu Wistinghauseni ainetel avaldatud ajaleheartiklist maha kirjutanud, jättes isegi artiklis avaldatud pealkirja samaks³⁵. Teistel juhtudel on koolilaste lähenemine kohapärimuse kogumisse olnud loomingulisem, võib aimata, et punapäise nõiad muistend on laste seas ringlusesse läinud ning tekkinud on uued versioonid. Nii näiteks on ühes versioonis punapäisel nõiad seljas valge asemel roheline kleit³⁶, teisel juhul on punapäine nõiad väidetavalt mõisa peahoone restoranipoolse külje ühte aknasse sisse müüritud³⁷. Kolmandas versioonis pole jutustaja kindel, kas mõisahärra müüris punapäise nõiad seina sisse elusalt või löödi tal enne kirvega pea maha, igatahes on teada, et see naine oli härra teenija ja isegi võimalik, et armuke³⁸.

“Punapäise nõiad” motiiv oli 19. sajandi lõpus hästi tuntud Stenbockide suguvõsa ringis, sellele osutab Walter von Wistinghausen, kes on oma raamatus kirjeldanud kolme erinevat memoraati erinevatelt perekonnaliikmetelt kohtumisest punapäise nõiadga. Esimene, kõige kuulsam intsident leidis aset Wistinghauseni vanaisa Carl Magnus Stenbocki ehk Apa kokkupuutel punapäise nõiadga, kui viimane Apat unenäos käest hammustas ja talle surmakuupäeva ennustas. Järgmisena ehmatas *õudusttekitavalt kilavate silmadega naine*, punapäine nõiad Wistinghauseni nõbu Eric Stenbocki ning viimaks puutus Wistinghausen nõiadga ka isiklikult kokku. (Wistinghausen 1995: 100-101) Miks Stenbockid seda kummituslikku olendit nõiaks nimetasid? Võimalik, et punapäine nõiad kui surmaennustaja võib olla mingi ilming surmajumalannast. Kesk- ja Lääne-Euroopas levinud uskumuse kohaselt võisid surmajumalannad unenägudes nõiadadena ilmuda (Pócs 1999: 51). Varasemate ERA arhiivitekstide põhjal otsustades kohalikud talupojad “Punapäise nõiad” motiivi ei tundnud. Pole välistatud, et see motiiv leviski vaid peresiseselt, ületamata sotsiaalse klassi piire. Seega võib punapäise nõiad muistendit pidada osaks Stenbockide perepärimusest. Punapäine nõiad sai laiemalt tuntuks 1980.-1990. aastatel, kui Wistinghauseni kirjalikke mälestusi meedia ja kirjanduse kaudu eesti keeles vahendati. Nüüdseks on see muistend

³⁵ EFA II 37, 240/1 (3) – Taavi Riives < Kuusalu khk. (1999); EFA II 37, 242 (4) – Taavi Riives < Kuusalu khk. (1999); EFA II 37, 242 (5) – Taavi Riives < Kuusalu khk. (1999)

³⁶ EFA II 37, 187/8 – Inga Legenkova < Kuusalu khk. (1999)

³⁷ EFA II 37, 279 (6) – Liis Veersalu < Alice Veersalu, Kuusalu khk., Kuusalu v., Kolga k.; Väino Veersalu, Kuusalu khk., Kuusalu v., Kolga k. (1999)

³⁸ EFA II 37, 193 – Kadri Metstak < Kuusalu khk. (1999)

vaieldamatult kõige populaarsem, ilmselt oma kaasahaaravuse ja “saatusliku naise” elemendi pärast.

2. MEEDIA TEKSTIDE ANALÜÜS

2.1. Meedia roll folklooritekstide levitamisel

Kirjalike allikate mõjust juttude levikule ja traditsiooni järjepidevusest või selle katkendlikkusest on kirjutanud Melika Kindel Kuusalu kihelkonna kohapärimuse kogumise näitel. Kindeli väitel olid 1999. aastal Kolgast kogutud jutud kirjalikku algupära ning paljud lapsed pole kohalikku päritolu. Sestap on Kolgas kohapärimuse traditsioon katkenud (Kindel 2001: 73, 74). Samas tuleb arvesse võtta, et 19. sajandi peremudeleid, kus mitu põlvkonda inimesi elas koos, ei eksisteeri enam ning nõnda ongi pärimusahelas vanemad inimesed asendunud kirjalike allikatega. Reet Hiimäe leiab, et massimeediast on saanud pärimusahela üks lüli (Hiimäe 2014). Ka Mari-Ann Rimmel on tõdenud, et kaasajal on pärimuse levimisteed ümber kujunenud (Rimmel 2004: 34). Folkloor ei vaja levimiseks enam tingimata näost-näku suhtlust (Russell 2011: 7). Kuna tänapäeval on paikne järjepidevus muutunud katkendlikuks, siis kannavad pärimust edasi raamatud, ajalehed ja meediakanalid (Rimmel 2004: 7). Kindeli sõnul on kohapärimuse kogumisvõistlusel kirjalik allikas toiminud koolilaste jaoks vaheallika või nõ meeldetuletajana (Kindel 2001: 72). Kirjalike allikate kasutamist võib aga vaadelda kui traditsiooni taaselustumisele kaasa aitamisena. Linda Dégh on lisanud, et publiku seisukohast pole see absoluutselt oluline, kas jutustaja kuulis lugu oma vanematelt, mõtles selle ise välja või luges raamatust (Dégh 1994: 22).

Folklooriprotsess ning jutu- ja muistenditüüpide loomine ja edasikandumine on suuliste ja kirjalike vormide pideva vastastikuse toime tulemus (Dégh 1994: 20). Seega ei seisa ka meedia ja folkloor teineteisest lahus, nii nagu varasemalt on olnud tavaks arvata.

S. Elizabeth Bird kirjutab folkloori ja meedia suhete ajalugu avades, et rahvakultuuri ja massikultuuri on varem alati eristatud. Folkloori on peetud spontaanseks ja pärimusgrupi initsiatiivil sündivaks, samas kui massikultuuri on käsitletud kui kõrgemalt peale surutud poliitvõimu instrumenti. Traditsiooniline vahetegemine folklooril ja popkultuuril ei kehti enam. Folkloor ja meediakultuur on tegelikkuses rohkem põimunud kui seda siiani on juletud tunnistada. (Bird 2006: 344) Meedia ja folkloori vastandamine pole tänapäeval enam eriti mõttekas. Paljud uurijad on leidnud meedia ja folkloori ühisosasid. Näiteks toob Ülo Valk välja, et nii ajalehed kui folkloor koondavad endas paljusid ja vastastikku läbipõimunud

žanre. Mõlemad loovad tegelikkust keeleliste vahenditega, kujundavad tugevaid sotsiaalseid hoiakuid, veendumusi ja uskumusi, võimaldavad mitmesuguseid vaatepunkte. Mõlemaid iseloomustab sisemine dialoogilisus ja autori positsiooni taandamine. Mõlemale, nii rahvaluulele kui ajakirjandusele on omane stiililine hübriidsus. Lisaks on mõlemad žanrilise heterogeensuse poolest väga keerukad nähtused. (Valk 2008: 61-62)

Jan Harold Brunvand on näiteks täheldanud sarnasusi muistendi ja uudise konstruktsioonis ja levikus. Brunvandi sõnul on muistendi põhituumaks sarnane sündmus, millest sünnib uudis. Seega on kaasaegses folklooris üsna tavaline, et massimeedia aitab kuulujuttude ja muistendite levikule kaasa. (Brunvand 1998: 197)

Linda Dégh on rõhutanud massimeedia rolli klassipiiride hägustamisel – kuna massimeedia levib palju suuremate rahvahulkadeni kui varem ja samas ka palju mitmekülgsema taustaga sotsiaalsete gruppideni kui varem, siis võimaldab massimeedia vabastada folkloori selle varasemast seotusest ühiskonna madalamate kihtidega ja eelarvamustest, mis seda häbimärgistasid. Folkloor kuulub kõigile, mitte ainult privilegierimata ja harimata massidele. See on ühine kultuuriline omand, mis iseloomustab seda, kuidas inimesed mõtlevad, usuvad ja unistavad ning kuidas nad end identifitseerivad. (Dégh 1994: 1-2)

2.2. Meediatekstide valik

Kolga mõisa kohta meediatekste valides lähtusin nende kättesaadavuse ja leviku printsiibist ning sellest, mis kohalikke ajalehti Kolga inimesed kõige enam loevad. Valimit koostades kogusin kokku need tekstid, mida soovitasid Kolga kohalikud. See tähendab, et esmase meediatekstide valikukriteeriumi langetasid informandid ise vastavalt sellele, mis tundus neile oluline või kõnetav. Siinkohal oli palju abi koduloohuvilisest Milvi Kolgist ja Kolga muuseumi töötajast Ulvi Meierist, kelle käest ma enamuse artiklite koopiaid või väljalõikeid sain. Lisaks mainisid mõned informandid intervjuerimise ajal, et on üht või teist lugu lugenud kas ajalehest või internetist. Nii palju kui võimalik, püüdsin vihjetest lähtudes meedias avaldatud algtekste üles leida.

Ühtekokku analüüsisin umbes paarkümmend ajakirjanduses avaldatud teksti. Vanim vaatluse all olev perioodikatekst pärineb aastast 1938 ning uusim on avaldatud 2013. aastal. Üldjoontes joonistus neist välja kaks põhiteemat: esmalt mõisa pärandiküsimus ja hoonete restaureerimine või hilisem lagunemine ning teisalt kummituslood. Üldistavalt võib öelda, et üks osa tähelepanust on keskendunud mõisaga seotud materiaalsele, teine osa vaimsele

pärandile. Kui ajalehtede suunitluse põhjal eristusi teha, siis kohalikud ajalehed nagu Sõnumitooja ja Harju Elu kajastavad pigem mõisa restaureerimise ja lagunemisega seotud olmeprobleeme ning suurema levikuga päevalehed nagu SL Õhtuleht, Eesti Ekspress jms tutvustavad Kolgat selle müstilise kohapärimuse ja Stenbockide perekonnalugude kaudu. Põhjus, miks see nii on, võib peituda selles, et kohalikud väljaanded on tihedamalt seotud Kolga igapäevaeluga ning esindavad siseringi probleeme. Seevastu üleriiklikud päevalehed kalduvad väikestest või kaugetest maakohtadest kirjutades neid eksotiseerima.

2.3. Stenbockide kuvand ajakirjanduses ja selle muutuvus

Enne, kui asun meedia vahendusel levinud jutumotiive ja teemasid analüüsima, pean vajalikuks anda lühikese ülevaate sellest, mida ajakirjanduses seoses mõisa restaureerimise või lagunemisega kirjutatud on ning kuidas see on põimunud arvamusega Stenbockidest. Materiaalse pärandi eest hoolitsemise või selle hooletusse jätmise kujundab kuvandi omanikust. Meedias kajastatu kaudu saab aimu üldlevinud arvamustest ja seisukohtadest, mis inimestel Stenbockidest kui mõisa omanikest on kujunenud. 2013. aastal Kolgas välitöid tehes väljendasid paljud intervjuueeritud oma muret Kolga mõisa seisukorra ja tuleviku pärast. Mõni informant avaldas arvamust, et Kolga mõisa tagastamine Stenbockide perekonnale 1990. aastatel ei olnud õige otsus (Reha 2013: 8). Nüüdseks, tagasivaatavalt on kohalikel tekkinud võrdlusmoment ajast, mil Kolgas tegutses Kirovi kalurikolhoos ja mõisa hooneid restaureeriti ning lähiminevikust, mil mõisa hoonete lagunemine on hoogustunud.

1984. aastast kuulus Kolga mõis Kirovi näidiskalurikolhoosile ning oli plaanis lõpule viia mõisahoonete kompleksi taastamine. Sellega seoses on ajalehtedes Randlane ja Harju Elu avaldatud lootusrikka pealkirjaga artiklid „Et Kolgast saaks Lahemaa pärl“. Artiklid on üleskutse „rajoonirahvale“, kus palutakse Kolga mõisa ümbruse endiste ja praeguste elanike abi, et annetada mõisale kuulunud mööblit, tarbeesemeid, fotosid ja maale (Piibeman (a)1984: 2, Piibeman (b)1984: 3). Stenbockide suguvõsast veel juttu pole, mõisa taastamine on Kirovi kolhoosi projekt, millesse loodetakse kaasata kohalikke elanikke.

1988. aastal külastas Stenbockide suguvõsa vanem Jarl Stenbock esimest korda Kolga mõisa. Toona kuulus mõis veel endiselt Kirovi kalurikolhoosile ja parasjagu mõisa restaureeriti. Ajalehe Randlane artiklis kirjeldatakse, et plaanis on peahoonesse rajada muuseum, kus oleks eksponeeritud nii talupoegade argielu kui Stenbockide suguvõsalugu kajastav väljapanek.

Lisaks väljendatakse lootust, et kui mõisa peahoone saab taastatud, siis annab Jarl Stenbock muuseumile üle perekonnamaalid. (Piibeman 1988: 1) Jarl Stenbock on siin veel kõrvaltvaataja, kel esmakordselt avaneb võimalus teha tutvust oma suguvõsale kuulunud valdusega, ometi on ta nõus omalt poolt Kolga mõisa muuseumi maalikogusse panustama.

1990. aastate alguses, mil mõis oli Stenbockidele juba tagastatud, on kuvand Stenbockidest kui mõisa õigusjärgsetest pärijatest positiivne. Mõisa taastamine on täies hoos, kuid vahepealsete aastatega on visioon mõisa tulevikust muutunud. Kui Kirovi kalurikolhoos planeeris peahoonesse rajada muuseumi, siis Jarl Stenbock arvab, et peahoonesse muuseumi rajamine ei tule kõne alla, kuna see ei too piisavalt raha sisse ning mõis peaks end ise ära majandama. Intervjueerija küsimuse peale, kas Jarl Stenbockile meeldib olla mõisahärra, vastab Jarl rõhutades, et ta pole mõisahärra, vaid tavaline inimene ja pealegi on mõisahärrade aeg möödas. (Tamm 1997: 6) Ilmselt ajakirjanik ei adu, kuidas tema küsimus või pöördumine Jarli kui mõisahärra poole esindab üsna stereotüüpset, ikka veel püsima jäänud arusaama mõisa omanikust kui mõjuvõimsast ja rikkast tegelasest. Mõisa käsitletakse kui objekti, millega kaasneb iseenesestmõistetavalt suursugusus ja aupaiste, nägemata selle taga mõisaomaniku inimlikku mõõdet ning tajumata muutust ühiskondlik-ajaloolises sfääris.

1990. aastate lõpus avaldatud artiklis leiab Jüri Kuuskemaa, et Kolga mõisa peahoone taastamine võttis nõukogude perioodil liiga kaua aega, ta nimetab seda „paroodiaks“. Kuigi Kuuskemaa nendib, et Jarl Stenbock pole kuigi rikas, et Kolgat täies hiilguses taastada, siis sellegipoolest avaldab ta lootust, et peahoonega saab Stenbock hakkama. Suurimaks teeneks Kolga mõisapärandiga seoses peab Kuuskemaa aga Henning von Wistinghauseni initsiatiivil toimunud Kolga mõisa peahoone külgukse restaureerimist ning Walter von Wistinghauseni mälestusteraamatu väljaandmist eesti keeles. (Kuuskemaa 1999: 11) Kuuskemaa artiklis kajastub viimane lootusekiir, mis on seoses Stenbockide ja mõisa taastamisega püsima jäänud. Wistinghauseni mälestusteraamatu avaldamine on tõepoolest oluline, sest ajakirjanduses avaldatu põhjal võib öelda, et Wistinghauseni teos on palju rakendust saanud.

2000. aastatel on kuvand Stenbockidest muutunud – nende suhtes ollakse kriitilisemad seoses mõisahoonete jätkuva lagunemisega. 2000. aastal Sõnumitoojas ilmunud artiklis väljendatakse muret selle üle, et Kolga mõisa varemed on eluohtlikuks muutunud. Kohalik elanik ja toonane Kuusalu abivallavanem Ott Sandrak heidab Stenbockidele ette nende ükskõikset suhtumist, kuigi valla poolne Kolga mõisa konserveerimisprojekt on olemas.

Stenbockide arvates on konserveerimistööd aga liiga kulukad. Artikli lõpus käib Harjumaa muinsuskaitse inspektor välja mõtte, et mõisale oleks vaja uut hakkajat omanikku. (Tamm 2000: 4) Siin nähtub juba üsnagi kurjustav toon Stenbockide suunas. 2000. aastaks oli mõisa tagastamisest Stenbockidele möödunud seitse aastat, kuid erilisi arenguid mõisa korrastamises ei olnud märgata.

2006. aastal on tehtud intervjuu Anders Stenbockiga, kes on isalt Stenbockide Perekonna Fondi tegevjuhtimise üle võtnud. Artiklist selgub, et isa ja poeg otsustasid alles 2002. aastal, et ei pea kõike Kolgas toimuvat ise juhtima ning otsustasid mõisa ruumidesse võtta rentnikud. (Tamm 2006: 1) Toona tegutsesid Kolgas aktiivselt veel hotell ja restoran, mille ruume Stenbockidelt renditi. Siin võib täheldada perekond Stenbockide väsimusmärke mõisa haldamisel, kuigi nad ise seda veel otsesõnu ei tunnista.

Ott Sandrak, kes määratleb end Kolga elaniku, ajaloolase ja Eesti Muinsuskaitse Seltsi asutajaliikmena, tõstatab 2013. aasta artiklis küsimuse Kolga mõisa tuleviku kohta. Juba mõnda aega on teada, et Stenbockid ei jaks ega suuda mõisahooned korras hoida ega taastada ning on tulutult alates 2008. aastast üritanud mõisa müüa. 2013. aasta alguses pakuti mõisa peahoonet muuhulgas Kuusalu vallale. Sandrak väidab, et valla volikogu kaalus tõsiselt Kolga mõisa pakkumine vastu võtta, kuid kuna ei pakutud kogu kompleksi ning „kingitusega“ oleksid kaasnenud ka seni tasumata arved Kuusalu Soojusele, siis otsustati pakkumisest loobuda. Sandrak pakub omalt poolt välja, et Kolga mõis võiks funktsioneerida Lahemaa rahvuspargi keskusena senise Palmse mõisa asemel, kuna viimane on oma rolli minetanud. (Sandrak 2013) Võrreldes eelmise Sandraku kurjustava arvamuseavaldusega (Tamm 2000:4), millest 2013. aastaks oli möödunud 13 aastat, on see artikkel justkui nentimus nii Stenbockide kui Kuusalu valla jätkuvast jõuetusest Kolga mõisa majandada. Siiski on Sandrakul idee, missugune võiks olla Kolga mõisa funktsioon tulevikus. Kui küsisin intervjuueeritult, millisena nad näeksid Kolga mõisa ideaalpildis, siis mõni informant tõi näiteks just Sandraku arvamuseartikli ning väitis, et nende vaade ja unistused ühtivad Sandraku omadega.

Arutlused Kolga mõisa paremast majandamisest on pikalt päevakorral püsinud. Küsimuse Kolga mõisa väärtuspõhise korraldamise võimalikkusest on tõstatanud Liis Vahter oma Tallinna Ülikoolis kaitstud bakalaureusetöös. Kuigi Vahter juhib pärandi väärtustamisel lisaks materiaalsetele aspektidele tähelepanu ka vaimsele kultuuripärandile, siis keskendub ta Kolga

mõisale kui eeskätt arhitektuurimälestisele (Vahter 2012). See arusaam näib olevat valdav ka ajakirjanduses avaldatus.

Kohalike mure Kolga mõisa tuleviku pärast ja rahulolematuse selle seniste omanike tegevusega või õigemini tegevusetusega sai 2000. aastatel üha valdavamaks. 2004. aasta Kuusalu valla rahulolu uuringule vastanud kohalikest elanikest on keegi ühe probleemipüstitusena tõstatanud: „Algatame protsessi Kolga mõisa mannetu krahvi (tondi) alt munitsipaliseerimiseks“ (Kuusalu valla rahulolu-uuring. Vaadatud 22.05.2014). Sellest ilmneb, et kohalikud ootavad muutusi ning ärksamad neist on valmis kaasa mõtlema ning olukorrast väljapääsu otsima. On mõnevõrra irooniline, et kui 19. sajandil võis mõisnike, või konkreetselt Stenbockide headus väljenduda selles, et neid polnud tihti peale mõisas kohapeal, siis 2000. aastatel on Stenbockide kui mõisa omanike puhul kujunenud vastupidine olukord – kohalikud elanikud on nende peale pahased, et nad mõisa majandamise suhtes liiga ükskõiksed või jõuetud on.

2.4. Ajakirjanduses enim levinud motiivid ja teemad

Ajakirjanduses kõige enam levinud motiividest ja teemadest parema ülevaate saamiseks koostas tabeli (Vt Tabel 3). Enim levinud motiivid ja teemad märkisin punase kirjaga ning motiivid ja teemad, mis on levinud ka Ulvi Meieri jutuvaramus ning Odrese ja Aasmaa käsikirjalistes kogudes, märkisin sinisega.

Enim kerkisid esile teemad ja motiivid, mis räägivad kummitustest või kuuluvad müstika valdkonda. Ajakirjandus on neid teemasid ja motiive vahendades tuginenud kirjalikele allikatele, enamasti Roderich Stenbocki ja Walter von Wistinghauseni kirjutistele. Järgnevalt annan ülevaate kõige levinumatest motiividest ja teemadest ajakirjanduses:

2.4.1. Stenbockide perekonnaliikmed meediumivõimetega

See teema esineb erinevates väljaannetes kokku viiel korral. Teema algatajaks eesti meedias võib pidada Roderich Stenbocki, kes väitis endil olevat *mediaalseid võimeid* ning kirjeldas oma pereliikmete rohkeid kokkupuuteid kummitustega ajakirjas Vaimsure Ideoloogia (Stenbock 1938). Tundub, et võrreldes teiste Stenbockidega nägi Roderich kummitusi tavapärasest rohkem, lapsena lausa igas Kolga mõisa peahoone ruumis, ning lähtudes okultismihuvist on ta püüdnud kummitusi ka mõtestada ja defineerida. Ta on neid nimetanud maa külge seotud viirastusteks ehk ebaõndsalt surnuteks, *kes pärast surma rahu ei leia, kes on seotud kohaga, mille külge neid köidab mingil põhjusel mälestus – kas vähemast või*

suuremast kuritööst või veel lunastamata teost, mis neid piinab. (Stenbock 1938: 88) Roderich Stenbocki kirjutis tema üleloomulikest elamustest Kolga mõisas on samal kujul taasavaldatud ajakirjas Paradoks B 1992/93. aasta erinumbris Maagiline Maailm (Stenbock: 1992/93: 8-9). 1994.a Sõnumitoojas on pealkirja all „Kummitus on Kolgas olnud juba ammu“ refereeritud lõigukesi Roderichi kirjutisest ajakirjas Paradoks B, mis omakorda on avaldatud Vaimsuse Ideoloogias ilmunud artikli põhjal (Sõnumitooja 1994: 2). Seega on Roderichi memoraadid läinud ringlusesse ajakirjandusliku diskursuse siseselt, neid on korduvalt taasesitatud. Stenbockide perekonna meediumivõimetest räägib ka Wistinghausen, mainides, et tema vanaisal ehk Apal olid selgeltnägemisvõimed (Wistinghausen 1995: 97-98). Lisaks on Carl Magnus Stenbocki võimest näha nägemusi kirjutanud tema tütreütar Theophile von Bodisco romaanis „Vana vabahärra majas“, kus Carl Magnus vana vabahärra prototüübiks on (Bodisco 2001: 16, 30, 97-98). Kuna Roderich Stenbock, Walter von Wistinghausen ja Theophile von Bodisco on kõik Apa lapselapsed ja ühe põlvkonna esindajad ning nende lapsepõlv möödus Kolgas (u 1880-1890 aastatel), siis on arusaadav, et neil võivad olla üsna sarnased mälestused. Kuid kuna meediumivõimete omamise teemat on käsitletud nad kõik, siis võib seda teemat pidada Stenbockide pere keskel üsna levinuks. ERA arhiivitekstides pole Stenbockide meediumivõimeid mainitud, arvatavasti levis see teema pigem Stenbockide siseriingis ning klassipiire ei ületanud, seega on teema Stenbockide perepärимuse keskne.

2.4.2. Stenbockide teleporteerumisvõimed/ nähtamatuks muutumise võimed

Seda teemat esineb kolmel korral ning see on samuti seotud Roderich Stenbocki juba eelpool mainitud kirjutistega, kus on mainitud võimeid põhjalikumalt kirjeldatud. Tegelikult võiks teleporteerumis- ja nähtamatuks muutumise võimeid vaadelda ka koos meediumivõimete, kuid erinevus seisneb selles, et kuigi paljud Stenbockid omasid väidetavalt meediumi võimeid, siis teleporteeruda ja nähtamatuks muutuda oskasid vaid üksikud, Carl Magnus ehk Apa ja tema pojapoeg Roderich (Stenbock 1938: 88, Wistinghausen 1995: 98-99, Bodisco 2001: 30, 197). Bodisco annab aimu sellest, kuidas taolised teemad Stenbockide perekonnas ringelda võisid: *Fred* [prototüübiks Roderich Stenbock], *lastest vanim, oli vaimudemaailmaga ühenduses ja ta teadis palju jutustada vanapapa teisikust ja tema võimest nägemusi näha* (Bodisco 2001: 30). Niisiis on need teemad elevust tekitanud just nimelt laste hulgas. Kuid vastavate teemade olulisusest Stenbockide endi jaoks kui nende perepärимuse osast tõendab kasvõi see, et kolm neist lastest on hiljem täiskasvanuks saades pidanud vajalikuks

Stenbockide meediumivõimetest ja teleporteerumisest kirjutada, et neid suuremale lugejaskonnale vahendada.

2.4.3. Keelatud tuba

Keelatud toa motiiv esines ajakirjanduses samuti kolm korda. See rahvusvaheline motiiv on rohkelt esindatud ka ERA materjalide hulgas Kolga mõisast ning sellest kirjutasin põhjalikumalt juba ERA arhiivitekstide analüüsi peatükis. Roderich Stenbocki meenutuste järgi hoiti mõisa kolmanda korruse üht tuba alati lukus, kuna perepärimusele tuginedes olid seal kunagi juhtunud *raskekujulised sündmused* ning toa lukustatult hoidmine oli osa pikemast peretraditsioonist (Stenbock 1938: 87). ERA näitetekstist nähtus, et lisaks pereliikmetele oli selle toa külastamine enamasti keelatud ka teenijatele. Nõnda võib öelda, et toa külastamine oli tabu, olenemata sotsiaalsest kuuluvusest. Paradoksaalsel moel paiknesid just selles, kõige kurikuulsamas hoone tiivas, kolmandal korrusel, külaliste magamistoad. Kuid erinevalt paljudest teistest kolmanda korruse magamistubades ööbinud inimestest oli Roderich Stenbockil nende ruumidega vastupidine kogemus: *Omapärane oli see, et hoone ühe tiiva tubades mind eriti tülitati, kuna kolmandal korral teisel tiival jäin tülitamata. Poisikesena magasin rahulikult – mõnikord päris üksi – sellel korral* (Stenbock 1938: 87). Asjaolu, et Roderich mainib kolmanda korruse toas rahulikult magamist kui midagi erakordset, viitab sellele, et üldise Stenbockide ja ka teenijate seas levinud arusaama kohaselt oli selle hoone tiiva kolmas korrus või konkreetne tuba midagi sellist, mida pigem vältida. Kuna kolmanda korruse keelatud toa motiiv on levinud nii ajakirjanduse kui kirjanduse (Wistinghausen 1995: 101-102) kaudu ning sellest räägib ka Ulvi Meier mõisaekskursioonidel, siis on see tänapäeva Kolga inimeste seas tuntud. Mõnikord seostub mõisa peahoone kolmas korrus inimestele kõikide Kolga mõisa kummitustega. Võimalik, et kolmanda korruse halb kuulsus tuleneb pööningu lähedusest, kuna pööninguga seoses räägitakse Kolga mõisas kõige verisematest lugudest. Pööning kui koht on seotud millegi kõrvalise ja salapärasega. Kummitusfolkloori uurijate sõnul seostuvadki kummitustega kõige enam pööningud ja keldrid. Tavaliselt leiab kummitusloo tegevuspaik aset pööningul või keldris, sest need asukohad on laetud psühholoogilise sümbolismiga isolatsioonist ja kurjusest (Goldstein jt 2007: 36, 152).

2.4.4. Punapäine nõi

See motiiv esineb ajakirjanduslikes tekstides kolm korda ja pole kahtlustki, et ajakirjandus on lugu punapäisest nõiast reprodutseerinud R. Stenbocki ja Wistinghauseni kirjalikele allikatele

tuginedes, mõnikord isegi sõna-sõnalt ümber jutustades. Ka punapäise nõia motiivi ja selle levikuteid analüüsisin põhjalikumalt ERA tekstide peatükis.

Nagu selles peatükis ilmnes, on Kolga mõisa kohta ajakirjanduses avaldatud pigem Stenbockide perepärimuse hulka kuuluvate lugude katkendeid ja ümberjutustusi kui nõ rahvapäraseid, suulisel folklooril põhinevaid lugusid. Põhjuseks ongi ilmselt see, et Stenbockide lood on pärit kirjalikest allikatest. Suulistest allikatest pärit lugusid on ajakirjanduses väga vähe avaldatud, kuid mõningaid näiteid siiski leidub (nt Kolga baari kummitus 1994.a., Musta mantliga meeskummitus külalistemajas 2002.a.).

Järgnevalt toon näite folkloori levikuteedest ja ringlusest Kolga mõisa pärimuses (suunal: perepärimus – kirjalikud mälestused – meedia – kohapärimuse kogumisvõistlus – rahvaluule arhiiv):

1988. aastal on ajalehes Harju Elu ilmselt esmakordselt avaldatud ümberjutustus Stenbockide perekonnaliikmetega seotud kummituslugudest. Artikli alguses mainitakse, et need „oma sõnadega ümber jutustatud“ Walter von Wistinghauseni ülestähendustest. Kuna Wistinghauseni mälestusteraamat ilmus Eestis alles 1995. aastal, siis võib oletada, et ajalehe toimetusse sattus toona Wistinghauseni käsikiri, sest mälestusteraamatus ja ajaleheartiklis avaldatud lugude sõnastus ja ülesehitus on ülimalt sarnased (Gustavson (a)1988: 6). Arvatavasti on samast Harju Elu artiklist maha kirjutatud ka 1999. aastal kohapärimuse kogumisvõistlusele esitatud kolm erinevat lugu ühelt õpilaselt, kes on ühe loo sarnaselt ajaleheartikliga pealkirjastanud (Vt ka ERA peatükist – 1.7. Punapäine nõid). Niisiis jõudsid Wistinghauseni raamatust tuntud Stenbockide perepärimuse lood nagu „Punapäine nõid“ ja „Keelatud tuba“ Kolga inimesteni juba 1980. aastate lõpus. Nõnda võib öelda, et tänased Kolga kohalikud on meedia kaudu osaliselt üle võtnud Stenbockide perepärimuse. Lisaks on Stenbockide perepärimus koolilaste vahendusel, kuigi Stenbockide endi mälestusi refereerivatest ajaleheartiklitest maha kirjutatult, jõudnud ka Eesti Rahvaluule Arhiivi. Seega on mõisnike (algselt suuline) perepärimus erinevate meediumite ja vahendajate kaudu ületanud nii keele- kui sotsiaalse klassi piiri ja kujunenud osaks tänasest Kolga kohapärimusest. Folkloori suust-suhu edasikandumine pole seejuures enam oluline, kirjalikud mälestused ja meedia toimivad pärimusahela lülidena.

3. INTERVJUUDE ANALÜÜS

3.1. Informantide valikukriteeriumid

Kolgas välitöid tehes seadsin eesmärgiks küsitleda võimalikult erineva tausta ja vanusega inimesi, et üldistustasand kohaliku kogukonna teadmistest Kolga mõisa pärimuse kohta oleks piisavalt lai. Soovisin leida vastuseid küsimustele: Mida mõis tänaste inimeste jaoks tähendab?; On see vaid lagunev hoonetekompleks või midagi enamat?; Kuivõrd on kohalikud kursis oma kodukoha ajaloo ja pärimusega?; Mil määral intervjueritud ise osalevad pärimusprotsessis?

Enamik intervjueritud olid kas Kolgas sündinud ja kasvanud või hiljem Kolka elama ja/või tööle tulnud. Kuid leidsin ka neid, kelle puhul “kohalikkuse” kriteeriumi võiks kahtluse alla seada. Näiteks ei ole mõned intervjueritud nagu Kolga Muuseumi juhataja või Stenbockide soost mõisa pärija Kolgast pärit ega ela seal kohapeal, niisiis ei nimeta kumbki Kolgat oma kodukohaks. Samas on kohapärimuse uurimisel arvatud, et tänapäevase liikuva eluviisi juures pole kauaaegne kohapeal elamine informantide valikul enam eraldi kriteeriumiks, olulisemaks peaks pidama intervjueritud emotsionaalset seost paigaga ning huvi selle vastu (Remmel 2004: 34). Kui mainitud informantide elukoht kõrvale jätta, siis oma töö või positsiooni kaudu omavad mõlemad Kolga ühiskondlikus elus ning mõisa puudutavas olulist rolli. Nõnda sai informantide valikukriteeriumi määramisel olulisimaks nende isiklik side Kolgaga ja huvi kohaliku elu ning mõisa ajaloo ja pärimuse vastu.

3.2. Küsitluskavade koostamine ja välitööde läbiviimine

Intervjuud on tehtud kahes etapis, aastatel 2007/2008 ja 2013, kõik erinevate inimestega. 2007/2008. aasta küsitluskava keskendub põhiliselt vaid Kolga mõisa kummituslugude temaatikale, sest toona uurisin bakalaureusetöö jaoks just kummitustega seonduvat. Tookord seadsin bakalaureusetöö fookusesse giid Ulvi Meieri kui kummituslugude jutustaja ja teiste kohalike Kolga inimestega tehtud intervjuusid kasutasin pigem taustateadmisenä, üldise konteksti loomiseks. 2013. aastal magistritöö jaoks empiirilist materjali kogudes otsustasin ka

2007/2008. aastal kogutu uuesti läbi vaadata. Mõnikord tasub varem kogutud materjale taasavastada, sest nii uued kogemused kui ka uus arusaam vanadest kogemustest võimaldab uutset lähenemisnurka kogutule (Andrews 2008: 86).

2013. aasta küsitluskava on temaatikalt laiem kui 2007/2008.a oma, põhitähelepanu kummituslugudelt on liikunud mõisa pärimusele üldiselt (Vt Lisad: Kolga küsitluskava 2007/2008 ja Kolga küsitluskava 2013).

Mõlemad küsitluskavad olid intervjuuerides pigem orientiiriks ning vastavalt situatsioonile, lähtudes eelkõige informantide huvidest ning vaadetest võisin uusi küsimusi improviseerida või olemasolevaid täpsustada.

Mind huvitas, kuivõrd on Kolga kohalikud kursis Kolga mõisa pärimusega üleüldiselt ning lisaks, kas neil on mingi isiklik või perekondlik side või mälestus seoses mõisaga. Lootsin kuulda ükskõik milliseid lugusid mõisast nii sõjaeelse Eesti Vabariigi ajast, nõukogude ajast kui tänapäevast. Kuna 2013. aasta küsitluskava koostades aimasin juba ette, et inimesed seostavad mõisa pärimust millegi väga vana ehk mõisaaegsega ning intervjuuerimise käigus vastab enamik küsitletuist stiilis “Ah, mis nüüd mina neist mõisa lugudest ikka tean”, siis püüdsin iga intervjuueritu puhul läheneda mõisa temaatikale kõigepealt nende isikliku kogemuse vaatevinklist ja hoonete ning paikade kaudu, kuna need võivad toimida kogemusjuttude meeldetuletajatena. Seega küsisin esmalt erinevate mõisaga seotud paikade ja hoonete kohta üldiselt, nt: Missugused on teie jaoks Kolgas olulised paigad, hooned, maastikuvormid ja miks need olulised on? Mis lood nende kohtadega seostuvad? Ning seejärel liikusin edasi kitsamale, mõisa pärimuse temaatikale, uurides, kas ja missuguste pärimuslugudega mõisast või Stenbockidest nad kursis on (Vt täpsemalt Lisa: Kolga küsitluskava 2013).

3.3. Intervjuude koguarv ja informantide taust

Suuliste intervjuude arv on kokku 20, lisaks on kogutud välitöömaterjalide hulgas 1 salvestatud Skype'i vestlus ning 1 e-maili teel saadud memoraat. Helisalvestiste umbkaudne maht kokku on 18h ja 30 min. Mõned intervjuud olid grüpiintervjuud, kus küsitlesin kahte kuni nelja inimest korraga.

Informantide arv kokku on 24, sh naissoost informante 16 ja meessoost 8. Kõige noorem intervjueritu on sündinud aastal 2004 (intervjuerimise ajal 9-aastane) ning kõige vanem intervjueritu sündinud 1935 (intervjuerimise ajal 78-aastane).

Hiljem, pärast välitöid intervjuude helifaile läbi töötades ilmnes, et informantide tausta ja elukutseid arvesse võttes esines intervjueritute seas kõige enam keskealisi ning endiseid ja praeguseid pedagooge, kes on valdavalt töötanud Kolga Keskkoolis. Muudest elukutsetest olgu veel loetletud: aednik, muuseumi juhataja, medõde/endine hotelli klienditeenindaja, ettevõtja, loodusgiid, pensionär/endine pedagoog, pensionär/endine elektrik, pensionär/endine medõde, poepidaja, teadur, ravitseja, ettevõtja/ravitseja, endine baaritöötaja, kooliõpilased, tudeng. Lisaks intervjuerisin mõisa pärijat ja Stenbocki Perekonna Fondi esindajat Anders Stenbocki, kes elab Soomes.

Paljude informantide puhul ilmnes, et nad on olnud või on siiani Kolga ühiskondlikus elus aktiivsed. Näiteks nii mõnedki intervjuerituist kuulusid 1980. aastatel Eesti Muinsuskaitse Seltsi või on olnud seotud Kolga Karapi³⁹ jms ürituste korraldamisega või on isetegevuslikud entusiastid, (nt laulukoori liige, näiteringide juhendaja jne). Seega eeldasin, et kuna need inimesed lävivad tänu oma aktiivsele eluhoiakule paljude teiste kohalikega, võivad nad ühtlasi olla hästi kursis kohaliku pärimusainesega. Ühtlasi selgus, et mõnel informandil on sügavam koduloo uurimise huvi ja kohati lausa entsüklopeedilised teadmised (aastarvulise täpsusega) ning hea mälu Kolga mõisa ja kodukoha ajaloost⁴⁰.

Tundsin huvi ka selle vastu, kuivõrd paljud intervjuerituist on käinud Ulvi Meieri läbiviidud mõisaekskursioonidel. Selgus, et enamus küsitletuist on mõisaekskursioonidel käinud, niisiis on nad teadlikud Ulvi vahendatud lugudega mõisast. Paljudel informantidel oli ka mingi isiklik või perekondlik side või mälestus mõisa või selle hoonetega – nt paar intervjueritut olid nõukogude ajal mõisa hoonetes kas sündinud või kasvanud⁴¹; mõnel olid sugulased mõisaajal seal elanud ja töötanud⁴²; ülejäänud meenutasid lihtsalt kokkupuuteid või esimesi muljeid seoses erinevate asutustega, mis nii nõukogude kui taasiseseisvunud vabariigi ajal mõisa hoonetes on tegutsenud (sovhoosikontor, söökla, restoran, baar, hotell jne).

³⁹ Karap ehk simman, traditsiooniline rahvapidu

⁴⁰ Rein, snd 1936, intervjuu, Kolga 2013; Milvi, snd 1942, intervjuu, Uuri küla 2013

⁴¹ Ülle (nimi muudetud), 48 a., intervjuu, Kolga 2007; Mart, 43 a., intervjuu, Kolga 2007

⁴² Anu K., snd 1971, intervjuu, Kolga 2013; Anna-Maria, 11 a., intervjuu, Kolga 2008; Milvi, snd 1942, intervjuu, Uuri küla 2013

3.4. Teemad ja jutumotiivid, mis intervjuudest esile kerkisid

Intervjuudest esile kerkinud teemad võiks üldjoones jagada:

- 1) isiklikud argipäevased kokkupuuted ja mälestused seoses erinevate mõisahoonetega või seal tegutsenud asutustega
- 2) mure mõisa (hoonete) lagunemise ja tuleviku pärast
- 3) kummitused, müstilised juhtumid
- 4) Kolga kui eriline, hea aura või hea energiaga koht

Võrreldes ajakirjanduses avaldatud põhiteemasid intervjuudest esile kerkinuga, on üldtemaatika osaliselt sarnane – ka ajakirjanduses kajastati enim mõisa lagunemise teemat ning teisalt vahendati kummitusjutte.

Järgnevalt teen alapeatükkide kaupa igast teemast pikema ülevaate koos näitetekstidega. Ühtlasi saab neist alapeatükkidest aimu, miks just need teemad enim kõneainet pakkusid; mida mõis tänaste Kolga inimeste jaoks tähendab; kuid võrd on kohalikud kursis oma kodukoha ajaloo ja pärimusega ning mil määral intervjuueeritud ise osalevad pärimusprotsessis.

3.4.1. Täenduslikud kohad: isiklik suhe mõisaga

Kokkupuude või side mõisaga oli iga intervjuueeritu puhul individuaalne, kuid kõigil oli mingeid isiklike mälestusi või tööalaseid kokkupuuteid Kolga mõisa hoonete või neis hoonetes erinevatel aegadel tegutsenud asutustega vm Kolga mõisa kunagisel territooriumil asuvate rajatistega. On loomulik, et inimesed jutustavad kohtadest, mis on nende jaoks mingil viisil tähenduslikud.

“Koht” ei ole akadeemilises terminoloogias kindlalt määratletud mõiste, vaid pigem igapäevane sõna (Cresswell 2004: 1). Ometi ei saa kohapärimuse uurimisel sõnast “koht” mööda. Rääkides kohast, peab arvesse võtma ka ruumi mõistet, kuna nad on vastastikusel tihedas seoses. Koha ja ruumi erinevust ning suhet on lahti mõtestanud inimgeograafid, kes nimetavad ruumi abstraktsemaks ja laiemaks mõisteks ning kohta millekski, mis erinevalt ruumist on kindlapiirilise (Vt nt Basso 1996; Tuan 2001; Adams, Hoelscher & Till 2001; Dear & Flusty 2002; Cresswell 2004). Kohtadel peab olema mingi suhe inimestega ning inimeste võimega luua ja tarbida tähendusi (Cresswell 2004: 7). Ruumist saab koht, kui see omandab määratluse ja tähenduse, näiteks võib võõrast ruumist saada kodukant (Tuan 2001:

136). Cresswell pakub välja, et kõige otsesem ja üldisem definitsioon kohale on see, et koht on miski, millel on tähendusrikas asukoht (Cresswell 2004: 7). Tuan lisab veel ruumi ja koha mõistete eristamisel, et koht sümboliseerib turvalisust, ruum vabadust: inimesed on ühe külge seotud ja igatsevad teise järele (Tuan 2001: 3).

Niisiis, et abstraktsest ruumist saaks mõtestatud koht, on oluline inimkogemuse perspektiiv – koha mõtestamine toimub inimeste isiklike kogemuste kaudu. Kogemus võib olla otsene ja intiimne või kaudne ja kontseptuaalne, sümbolite kaudu vahendatud. Inimene võib tunda kohta nii intiimselt kui ka kontseptuaalselt, näiteks kodu tuntakse intiimselt, kuid kodumaad võidakse tunda kontseptuaalselt, juhul, kui see on väga suur. (Tuan 2001: 6) Olla mingisse kohta juurdunud on teistmoodi kogemus kui omada ja arendada “kohataju” (Tuan 2001: 198). Vaadeldes ruumi ja koha suhteid inimkogemuse perspektiivist, on “kohataju” (*sense of place*) saanud üheks võtmesõnaks inimgeograafide uurimustes (vt nt Ryden 1993; Feld & Basso [1996] 2009). Kõige lihtsamalt öeldes väljendub kohataju subjektiivses ja emotsionaalses sidemes, mis inimestel kohaga on (Cresswell 2004: 7). Kuigi põlistel Kolga inimestel võib olla Kolga suhtes teistsugune kohataju kui näiteks uustulijatel, siis kohaga sideme loomisel on kogemuse kvaliteet ja intensiivsus olulisemad kui selle kestus (Tuan 2001: 198). Nõnda võib ka hiljem Kolga sisserännanutel olla selle kohaga tähenduslik side kujunenud ning nad on kohalike kommetega adapteerunud. Paar mujalt pärit inimest töid näite Kolga elusse sisseelamisel selle kohanime käänamisest, mille järgi saab eristada kohalikku mittekohalikust: kui inimene ütleb, et ta tuleb või läheb “Kolka”, siis on ta juba niiöelda oma inimene, *kes jagab asjast midagi*⁴³. Kui aga inimene läheb “Kolgale” või “Kolgasse”⁴⁴, siis tuleb tal veel kohaneda.

Kolga kui koht on paljude intervjueritute jaoks kodupaik, seega tunnevad nad seda kohta intiimselt. Kolga mõisasse suhtutakse aga kui objekti⁴⁵, mida mõned informandid tunnevad siiski paremini kui teised. Intervjuudest selgus, et osade informantide esivanemad on Kolga mõisas töötanud ning teistel on isiklikud mälestused kolhoosiajal korteriteks jagatud mõisahoonetes elamisest. Seega võib kohalikel olla mõisaga kaudne side perekondlikus

⁴³ Terje, snd 1965, intervjuu, Kolga 2013

⁴⁴ Ulvi R., snd 1970, intervjuu, Kolga 2013

⁴⁵ Rääkides intervjueritutega hoonetest, on sõna “mõis” mõnede informantide igapäevases kõnepruugis kujunenud sünonüümiks peahoonele. Näiteks kasutades väljendeid “Mõisa minema” või “Mõisas käima”, mõeldi tihti peale peahoone külastamist, mitte mõisa kui hoonetekompleksi.

plaanis, kuid see ei pruugi olla võrdelises suhtes teadmistega Kolga mõisa pärimusesest ja ajalooost.

Kontseptuaalselt võttes on Kolga vaieldamatult ajalooline koht ja seda suuresti tänu mõisale – Kolga mõisa asustusajalugu ulatub tagasi 13. sajandisse⁴⁶. Sellegipoolest, kas ja kuidas tajuvad kohalikud oma kodukoha ajaloolisust? Rääkides inimeste kohatajust, väidab Tuan, et asula ei muutu ajalooliseks ainult seepärast, et see on asunud pikalt ühes paigas. Minevikusündmused ei saa mõjutada olevikku, juhul, kui neid pole mees peetud näiteks ajalooamatute, monumentide, rongkäikude ja pidustuste jms kaudu, mis on kujunenud osaks traditsioonist. Vanal asulal võib olla rikkalik kultuuripärand, aga see tuleb esile alles siis, kui edukad kohalike põlvkonnad saavad seda alal hoida ja oma koha loomisel taasluua. (Tuan 2001: 174)

Kolga mõisa niioleda viimane krahv, Anders Stenbock on Kolga mõisa ajaloolisuse aspekti mõtestanud tänapäeva perspektiivist lähtudes:

A: /---/ kui Kolga peale mõelda, siis ma arvan, et see on ajalooline koht. Ja põhimõtteliselt, no ma mõtlen, et kui vaadata ajas tagasi, siis on see [mõis] justkui monument elustiilile, mida enam ei eksisteeri.⁴⁷

(Anders, intervjuu, Kolga 2008)

Andersi vaade olukorrale annab tunnistust realistliku mõtteviisiga inimesest, kes on minevikuga rahu sõlminud ja esivanemate pärandist emotsionaalsel tasandil lahti lasknud.

⁴⁶ Kolga kirjutatud ajalugu algab 13. sajandist, kui taanlaste vallutuste tulemusena läänistati Kolga alad Taani kuninga Valdemar II pojale hertsog Knutile (Montan 1994: 15). Aastatel 1230 – 1519 kuulusid Kolga alad Gotlandil asunud tsisterslaste ordu Roma mungakloostri (www.mois.ee). Kolga mõisa asustusajaloole valgust heites toonitab Emn Tarvel, et see, kas Kolgas oli mõis või munkade elupaik juba 13. sajandil, on vaid oletuslik, sest ajaloolistes ürikutes vastavad andmed puuduvad. Seega pole kindel, kas Kolga mõisa kui asustusüksuse ajalugu ulatub 13. sajandisse. Samas oletab Tarvel ise, et munkade eluase võis asuda Kolga mõisa pargis, kus on veel nähtavad võlvitud varemed, ning mainib täpsustava asukohaviitena folkloorset “Tondimäe”, mis tuleb esile ka rahvajuttudes. (Tarvel 1993: 22)

⁴⁷ Algne tekst intervjuust Anders Stenbockiga: A: /---/ if you think about Kolga, I think it's a historical place. And basically, I mean, if you look back, it's [the manor is] sort of a monument of a way of life that is not existing anymore.

Kui palusin intervjuude käigus inimestel nimetada Kolga kõige olulisemaid paiku ja objekte nii isiklikus plaanis kui ka üldisemalt, siis räägiti näiteks järgnevatest, väga erinevatest objektidest:

- II maailmasõja aegne sakslaste surnuaed praeguste aiamaade juures;
- sidejaam vanas teenijatemajas;
- kolhoosikontor ja söökla peahoones;
- Kolga baar valitsejamaja keldris;
- restoran Capra peahoones;
- külalistemaja vanas tallis;
- Kolga mõisa kivisild vana sepikoja lähedal;
- mõisa kastaniallee Kolka sissesõidul;
- Kolga mõisale kuulunud Tsitre suveresidentsi loodusmaastik jne.

Mõned neist hoonetest jm objektidest on märgitud ka Kolgas ja selle lähiümbruses kaardistatud pärandkultuuri kaartidele (vt lisadest Kaart 1, Kaart 2.). Mõisa hoonete plaanist saab samuti aimu lisadest (vt Kaart 3).

Mõisa peahoonet mainiti enamasti seoses mingite üritustega (nt Muuseumiöö, Kolga karap) ja ekskursionidega, millest aktiivsemad informandid olid osa võtnud või ise korraldajate seas olnud. Maastik, mis on täidetud vanade hoonetega, ei pruugi tähendada, et inimesed tõlgendavad seda automaatselt ajaloolise paigana, sellise vaatepunkti omandamiseks on vaja nõ tundlikku või läbinägelikku silma. (Tuan 2001: 192)

Kui Kolga mõis 1993. aastal Stenbockidele tagastati, võis toonase Stenbockide Perekonna Fondi esindaja Jarl Stenbockiga tehtud intervjuust ajalehes Sõnumitooja välja lugeda, et mõisa taastamine on talle auasi: “Tahan säilitada seda, mis oli. See on suguvõsale tähtis. Mu vanaisa sündis siin 1868. aastal.” (Tamm 1997: 1). Niisiis soovis Jarl Stenbock eeskätt austusest esivanemate vastu Kolga mõisa kui suguvõsa pärandi eest hoolt kanda. Ometi pole Stenbockid endale püstitatud ülesandega tänaseks täies mahus hakkama saanud. 1990. aastatel alanud ja mõnda aega püsinud entusiastlik meeleolu on nüüdseks asendunud paratamatu jõuetuse ja loobumissooviga, kuid vaevalt pandi mõis kergekäeliselt müüki. Lisaks isiklikule murele peegeldavad kohalike poolt jutustatud kummituslood ühtlasi Stenbockide perekonna

taaka – nende häbi ja süütunnet mõisa viletsa seisukorra pärast ning suutmatuse pärast mõisahooned funktsioneerivana hoida.

Intervjuuerides Anders Stenbocki, tundsin huvi, kuivõrd on tema ja ta isa üldse Kolga mõisa pärimusega kursis. Mõnevõrra üllatuslikult sain teada, et enne mõisa tagastamist Stenbockidele oli Kolgast rääkimine nende peres tabuteema:

L: Aga kas te isa [Jarl Stenbock] on teile [Kolga] mõisast mingeid lugusid rääkinud? Või ka tema ei tea neid?

A: Ei, ma arvan, et ta... Ei, sest kui ma olin väike laps, siis me ei rääkinud Kolgast. See oli üsnagi keelatud, ütleme nii, et keelatud arutelu teema. Tähendab, ma arvan, et [Stenbockide] perekond tundis niivõrd palju häbi selle pärast, et nad olid [1939. aastal] kaotanud Kolga. Niiet see oli miski, millest sa eriti palju ei rääkinud.

L: Nüüd on see teisiti?

A: No nüüd on see teisiti jah, nüüd me räägime sellest. Aga tõesti, ma olin umbes, ütleme peaaegu 18 või 19 [aastane, kuni] me sellest kunagi ei rääkinud. Ja isegi mitte mu vanema sugulase [Magnus Stenbockiga], kes suri, ma ei teagi, eelmisel aastal [2007]. Ta tegelikult ei rääkinudki sellest kunagi päriselt⁴⁸.

(Anders, intervjuu, Kolga 2008)

Anders seostab Kolgast mitte rääkimist üldise perekondliku häbiga suguvõsa pärandi kaotamise pärast keerulistel aegadel. Ta mainib, et Kolga teemadest hoidus isegi ta Rootsis elanud vanaisa nõbu, kes 1930. aastatel Kolga mõisa külastas ja Kolgast tegelikult üht-teist teadis. Mäletamise, vaikimise ja unustamise küsimusi on käsitlenud Ulla-Maija Peltonen, kes väidab, et vaikimine ja püüe unustada on üks võimalusi traumasid vähendada, vaikimine töötab seejuures nagu kaitsemehhanism. Kuid vaikimise võivad põhjustada ka muutused isiklikes suhetes ja/või poliitilistes väärtushinnangutes. Vaikimine väljendab kultuuriliste ja poliitiliste huvide ning väärtuste konflikti. Mälul ja mäletamisel on mitu tahku – ühelt poolt on mälu valikuline, teisalt eksisteerivad individuaalne mälu ja kollektiivne mälu. (Peltonen 2009: 70-71)

⁴⁸ Algne tekst intervjuust Anders Stenbockiga:

L: But has Your father [Jarl Stenbock] told any stories about this [Kolga] mansion? Or he doesn't know either?

A: No, I don't think he... No, because, when I was a small kid, we didn't talk about Kolga. It was very much forbidden this, let's say forbidden discussion. I mean, I think the family felt so ashamed that they had lost Kolga. So it was something that you didn't talk about that much.

L: Now it's different?

A: Well, now it's different yeah, now we talk about it. But really, I was about, let's say almost 18 or 19 [years old, until] we never talked about it. And not even with my old relative [Magnus], who died I don't know, last year [2007]. He actually never really talked about it.

1939. aasta, mil paljud baltisaksa pered oma kodudest lahkusid ja suguvõsa pärandi maha jätsid, oli valuline aeg neile nii individuaalses kui kollektiivses plaanis, baltisakslastele tervikuna. Alles hiljem, kui traumast oli möödunud aastakümneid, olid inimesed valmis neil teemadel avalikult rääkima ja minevikupärandi vastu huvi tundma. Nõnda juhtus ka Andersi puhul, et ta sai teadlikuks oma perepärandist alles 1980. aastate lõpus, mil ta oli jõudnud juba täiskasvanuikka.

Kolga kui ajaloolise koha tajumisest toon näiteks tekstilõigu Martinilt, kes on Kolgas sündinud ja üles kasvanud. Intervjueerimise hetkel oli Martin 20-aastane tudeng, Kolga Keskkooli lõpetamisest oli möödunud juba pisut aega. Martin jutustab loo sellest, kuidas ta, olles keskkooli õpilane, jõudis ühtäkki arusaamisele, missuguses ajaloolises kohas ta elab:

Ma ükspäev just naersin, kui me tulime, üheteistkümnendas või kümnendas klassis [Kolga Keskkoolis käies] läksime poistega [Mõisa] poodi, sel suurel vahetunnil. Tuleme umbes poest välja ja äkki ma ütlesin nendele teistele vendadele: "Kuulge, vaadake! Vaadake, kui suur maja siin on!" Kõik vaatasid (ajab pea kuklasse ja imiteerib koolivendi): "Ossakurat!" /---/ "Oo, siin ongi mingi mõis, mingi suur... mingisugune maja!" Siis kõik hakkasid vaatama, siis vaatasime umbes kümme minutit seal [peahoonet]. Okei, niipalju ei vaadand. Me jäime igatahes tundi hiljaks. Aga vaat, kui sa elad siin, sa ei pane üldse tähelegi, see on nagu üks osa [igapäevaelust], mõisa pood nagu. See ongi nagu POOD. Aga samas, kui sa lähed kõrvalt vaatama seda, siis keset küla on mingisugune suur ajalooa maja – kihvt, sammastega, midagi nagu, noh, erilist. Mida mujal näiteks ei ole. Midagi annab see kindlasti juurde. Sest sellega kaasneb ju ajalugu. Ja ajalugu paratamatult jääb selle kohaga kaasa käima ja käib mööda inimesi, vaata.

(Martin, snd 1987, intervjuu, Kolga 2008)

Martini näitest tuleb välja kodukoha argipäevane iseenesestmõistetavus ja keskendumine olmelistele tegevustele koha mõtestamise asemel. Ilmselt kehtib see ka paljude teiste Kolga noorte puhul – mõisasse suhtutakse kui vana aja jäänukisse, süvenemata seejuures selle tähendusse või loosse. Esmane on pigem mõisa peahoone funktsioon Mõisa poe asukohana, ajalugu on sekundaarne. Kõigil kohalikel on mingi kogemus seoses Mõisa poega, kuid nad ei pruugi tajuda mõisa kui objekti ajaloolist tähendust. Ka Martinil on pikaajaline kokkupuude ja isiklikud kogemused poega, aga teadmine oma kodukoha tähenduslikkusest jõudis temani täiskasvanuikka jõudes. Kogemuse ja teadmise ulatusest kirjutades väidab Tuan, et objekt või koht omandab konkreetse reaalsuse alles siis, kui kogemus sellest on täielik, ehk kui inimene tajub seda kõigi oma meeltega ning aktiivse ja refleksiivse mõistusega. Kauaaegne kohapeal elamine võimaldab kohta intiimselt tunda, kuid see ei pruugi anda üldpildile teravust, juhul,

kui inimene ei näe seda väljastpoolt ning ei saa lähtuvalt kogemusest reflekteerida. (Tuan 2001: 18)

Mõnikord võib lapsena või noorena kogetu omandada hiljem, täiskasvanueas sügavama tähenduse, kui inimene vaatab ajas tagasi ja saab aru, et tema kogetu asetub mingisse ajaloolisesse perspektiivi. Järgmine tekstinäide pärineb Reinult, kes jutustab II maailmasõja aegsest sakslaste surnuaiast Kolgas:

R: Ühesõnaga ma olen lapsest peale siinkandis jooksnud ringi, eeh... juba sakslaste ajal. Tähendab, käisin vanaemaga siin, vanaema õde, nemad elasid kuskil siin selles, seal (osutab käega) ja nende juures käisime. Siis mul on meeles, sakslaste ajal oli saksa haigla siin [Kolgas]. Ja sealt mäest alla oli sakslaste surnuaed ja oli mingisugune surnuaiapäha, noh, nagu sakslastel oli. Ja me vanaemaga siis käisime seal surnuaiapähal ja mul on nii meeles, tead, sakslastel olid need ristid, kasepuu ristid niukesed tehtud, neid oli igavene rida seal. Ja siis noh, seal peeti jumalateenistus ka, aga noh, mina pisikene tatikas, ma ei mäleta, mis keeles seal räägiti (naerdes) ja ega see mind eriti ei huvitand ka. Aga see on mul olnud täpselt meeles, et see surnuaed oli ja seda ma tean, et pärast sakslased viisid need surnud minema, kui nad ära läksid, niiet siia ei jäetud. /---/ A see oli kuskil selle, no mis sealt ragatkast [mõisa väravamajad] see tie läheb sinna Luuba poole...

L: Sinna kooli [Kolga Keskkooli] poole?

R: Jah, vasakut kätt sinna sellest koolitiest.

L: Seal on praegu vist aiamaad?

R: Jah, umbes kuskil sealkandis ja ega ma ei oska täpselt...

(Rein, snd 1936, intervjuu, Kolga 2013)

Vaevalt, et Rein juba toona, pisikese poisipõnnina endale teadvustas, missugust kohta nad vanaemaga täpselt külastasid. Ilmselt on teadmine selle koha ajaloolisusest Reinule kohale jõudnud hiljem, täiskasvanuna, nii, nagu Martinigi näites. Rein jutustab, kuidas talle on mälupildina meelde jäänud surnuaial olnud kasepuust ristid ja surnuaia asukoht, küll aga ei mäleta ta, mis keeles surnuaiapäha jumalateenistus peeti. Järelikult ei olnud kõik detailid toona lapse jaoks olulised. Tuani sõnul erineb laste koha- ja ruumitaju täiskasvanute omast, sest lastel on lühike minevik ning nad on keskendunud rohkem olevikule ja lähitulevikule kui täiskasvanud. Sellepärast tajuvad lapsed paljusid kohti täiskasvanutest erinevalt ning võivad kohti vaadelda palju asjalikumalt kui mälestuste poolt kummitatud täiskasvanud. (Tuan 2001: 33)

Täiskasvanuna on Rein valinud jutustamiseks just selle loo, sest see seostub kaudselt ajaloolise sündmusega ning on üks esimesi isiklikke kokkupuuteid, mis tal mõisa

territooriumiga on. Seega on ta täiskasvanuna teadmise sakslaste surnuaia asukohast ümber hinnanud seoses teadmise avardumisega.

Lisaks kirjeldati intervjuude käigus olmelisi tingimusi sovhoosi- ja kolhoosiajast Kolga mõisa territooriumil⁴⁹ ning lustakaid lugusid 1990ndate algusest, mil mõisa peahoones tegutses mõnda aega restoran Capra. Kalle meenutab, kuidas kunagise naaberkolhoosi esimees Kolga restoranist saadud maitseelamusi vaimustunult kirjeldas:

K: Ma tean, et kui siin see restoran oli [1990ndatel], siis ma käisin [töösajus] Väike-Maarjas /---/ ja sel ajal oli [külalastatud asutuse] juhataja Väike-Maarja endise kolhoosi esimees Gavronski. See Väike-Maarja majand oli kuulus majand omal ajal, suur ja tugev. Ja siis sellest esimehest oli saanud selle [asutuse] juhataja seal (naerab). Ja siis ta rääkis, et „Meie omad käisivad seal teil Kolgas restoranis,“ et „igavene vägev restoran. Draakoni liha pakuti ka!“ Ma tegin kohe [grimassi] (naerdes): „Kas tõesti draakoni liha!?“ (L ja K naeravad mõlemad) – „Draakoni liha! Draakoni liha pakuti!“ – Et „Võib-olla oli ikka alligaatori liha?“ (L ja K naeravad mõlemad valjult). See oli ikka see alligaatori liha, mida seal pakuti.

L: A kuidas see siis võimalik on, et see alligaator üldse siia [restorani] sattus?

K: Oli küll tegelikult menüüs täitsa olemas alligaatori liha, jah.

L: Kõlab igatahes väga uhkelt.

K: Et seda sai ka siin tellida. Et tollal see [restoraniomaniku] põhimõte oligi, et /---/ valik peab hästi suur olema. Et ei ole ühekiilgne.

(Kalle, snd 1961, intervjuu, Kolga 2013)

Ka teised kohalikud on restoran Caprat maininud või sellest jutustanud⁵⁰. Kõige meeldejäävamaks ongi peetud restorani imepärast menüüd, kus lisaks alligaatori lihale olevat veel valikus olnud karu liha, haiuimed jms delikatessid. Ajakirjanduses on restoran Caprat nimetatud lausa Kolga toonaseks majandusimeks. Kuivõrd kolhoosikord oli värskelt kokku varisenud ja mujal väikesed külad valdavalt virelesid, siis restoran Capra oli Kolgas leidnud oma niši ja meelitas külalastajaid üle kogu Eesti. Mujalt tulnud külalastajates tekitasid enim hämmeldust kontrastid – lagunev ja tellingutes mõisa peahoone, millesse sisenedes ootab kõrgete, valgeks krohvitud võlvlagedega luksusrestoran. (Parmas 1996) Kuigi restorani hinnaklass oli kohalikele ilmselt pisut üle jõu käiv, siis vaieldamatult tekitas see elevust ja pakkus kõneainet.

⁴⁹ Esta, snd 1954, intervjuu, Kolga 2013; Kalle, snd 1961, intervjuu, Kolga 2013; Maarja, snd 1954, intervjuu, Kolga 2013; Maie, snd 1935, intervjuu, Kahala küla 2013; Marge, snd 1964, intervjuu, Kolga 2013; Terje, snd 1965, intervjuu, Kolga 2013; Ulvi R., snd 1970, intervjuu, Kolga 2013

⁵⁰ Maarja, snd 1954, intervjuu, Kolga 2013

3.4.2. Mure mõisa pärast

Mure mõisa (hoonete) lagunemise ja tuleviku pärast on teema, mis ühendab kõiki intervjuerituid.

Stenbocki Perekonna OÜ pani Kolga mõisa müüki alates 2007. aasta kevadtalvest ning üritas seitsme aasta jooksul mõisa tulutult müüa. Viimases hädas pakuti 2012. aastal paari mõisahoonet isegi Kuusalu vallale, kuid see keeldus “kingitust”⁵¹ vastu võtmast (Tamm 2012).

Kuna Kolga mõisa müümine on pikalt päevakorral olnud, siis on loomulik, et mõisa seisukord ja edasine saatus on kohalike seas kõneainet tekitanud, seega läheb see teema Kolga inimestele korda. Kui Kolga välitööde läbiviimise ajal nii 2008. kui 2013. aastal oli Kolga mõisa müümiskuulutus kinnisvaraportalides aktiivselt üleval, siis käesoleva aasta jooksul, juunis 2014 sai mõis lõpuks uue, eraisikust omaniku (Viivik 2014).

1980. aastatel Kolka kolinud intervjuerituid väitsid, et nii kaua kui nad mõisat mäletavad, on näiteks peahoone kogu aeg tellingutes olnud, aga seni pole eriti midagi muutunud, ainult tellinguid on vahetatud. Niisiis väljendub üldine mure mõisa kui arhitektuurilise pärandi pärast. Samas tuntakse südamevalu ka kohaliku Kolga muuseumi kui vaimse pärandi hoidja ja kohalike kogunemispaiga üle⁵². Seoses mõisa müügiga on muuseumi tegevuse jätkumine vähemalt praeguses asukohas (mõisa valitsejamajas, mis kuulub müüdavasse ansamblisse) küsitav. Iga informant avaldas lootust, et ehk saab mõis kunagi korda ja paljud pakkusid välja oma visiooni sellest, mis funktsiooni mõisa hooned võiksid tulevikus kanda.

Üks informant on isegi kaalunud mõisa äraostmist, teine ütles naljatledes, et nägi unes, kuidas ta mõisa ära ostis.

Gruppiintervjuus Kolga lastega kerkisid samuti esile erinevad seisukohad ja arusaamad sellest, mis mõisast edaspidi võiks saada. Laste arvamused peegeldavad seda, mis võimalikke stsenaariume täiskasvanud on omavahelistes aruteludes välja käinud. Üks levinud hirm on see, et mõis jääb eraomandina kohalikule rahvale suletuks või ligipääsmatuks. Teine kõlama jäänud versioon on see, et mõis jääb avalikku kasutusse, näiteks tehakse sinna muuseum:

⁵¹ “Kingitusega” oleksid Kuusalu vallale ühtlasi kaasnenud muinsuskaitseõuded ja -trahvid (Tamm 2012).

⁵² Rein, snd 1936, intervjuu, Kolga 2013; Esta, snd 1954, intervjuu, Kolga 2013

*L: Mis te arvate, mis sellest mõisast edasi saab? See on praegu müügis.
M: Keegi ostab selle ära ja siis erastab selle ja sinna ei saa keegi sisse.
R: Restaureerib kõik, kõik ahjud ja kõik varisenud kohad ja teeb elumajaks.*

/---/

M: Võib-olla ta teeb ta seal samamoodi muuseumi nagu Palmse mõisast.

R (kiiresti vuristades): Ja siis tapab oma naise ära ja tulevad uued lapsed ja pärandatakse edasi ja siis see kõik kordub, tapetakse uuesti, siis tuleb uus aeg peale, siis tehakse topelt remont öööööähähähä siin. Siis tulevad uued vaimud peale.

(Merily, 10 a.; Rauno, 10 a. ja Uku, 10 a.,
intervjuu, Kolga 2008)

Nagu näitelõigust nähtub, siis Rauno arendab mõtet mõisa tulevikust edasi, segades loosse kummitused ja andes mõista, et kõik siin elus on ringluses – alates omanike vahetumisest lõpetades uute kummituste tekkega. Mure mõisa pärast on tihedalt seotud arusaamaga kummitustest ka üldisemas plaanis, sest nagu varem mainitud, domineerivad need teemad nii ajakirjanduses kui folklooris.

3.4.3. Kummitused ja müstilised juhtumid

Üks kõige sagedasem jututeema oli erinevaid müstilisi juhtumeid ja kummitusi puudutav nii Kolga mõisas kui selle ümbruses. Mõned intervjuueeritud jutustasid memoraadi isiklikust kogemusest kokkupuutel kummitustega. Teised aga, kes polnud ise müstiliste juhtumite tunnistajaks olnud või kummitusi kohanud, teadsid rääkida edasi lugusid oma tuttavatest, kes taolise kogemuse osaliseks olid saanud. Intervjuudest tuli välja, et paljud Kolga lapsed tutvustavad oma kodukohta väljaspool Kolgat just kummituslugude kaudu. Niisiis võib kummituslugude rääkimist vaadelda kui kogukonna identiteedimarkerit (Kalmre 2000: 79). Mõned informandid olid üleloomulike olendite suhtes tundlikumad, eriti kohalikud ravitsejad. Mõlemad intervjuueeritud ravitsejad väitsid, et tegelikkuses ongi kummitused reaalselt olemas, neis pole midagi müstilist. Intervjuueeritud mehed olid enamasti skeptikud⁵³, vaid mõni neist tunnistas, et ei välista üleloomulike olendite olemasolu⁵⁴ ning et on ise midagi ratsionaalselt seletamatut kuulnud või näinud.

Arutelude käigus jõudsime informantidega ka selleni, miks Kolga mõisa kohta leidub nii palju kummituslugusid. Mõned intervjuueeritud põhjendasid rohkearvuliste kummituslugude või kummituste olemasolu sellega, et mõis on räämas ning see iseenesest on soodne keskkond kummituslugude tekkeks. Arvati, et kui mõisa hooned oleks restaureeritud, siis see kaotaks

⁵³ Mart, 43 a., intervjuu, Kolga 2007; Janno, 23 a., intervjuu, Kolga 2007; Rein, snd 1936, intervjuu, Kolga 2013

⁵⁴ Anders, intervjuu, Kolga 2008; Martin, snd 1987, intervjuu, Kolga 2008

teatava müstika. Näiteks tekkis Anders Stenbocki intervjuuerides üldine arutlus selle üle, kas Kolga mõis tekitaks restaureerituna samasuguse kohatunde. Toodi paralleele teiste lähiümbruses olevate, restaureeritud mõisatega nagu Palmse ja Sagadi. Intervjuu juures viibinud Ulvi Meier väljendas arvamust, et renoveerides ja kõike uueks luues see õige, ajalooline tunne kaob ning ühes tundega kaoks võib-olla ka vanade aegade lood⁵⁵.

Niisiis võib kohalike kohataju või kohatunnetus olla otseses seoses materiaalsete objektide seisukorraga. Mida enam hooletusse jäetud on hoone, seda enam seostatakse seda kummitustega. Ülo Valk on kirjutanud sellest, kuidas üleloomulikud olendid võivad kinnisvara üle mõjuvõimu omada. Ta on toonud tabava paralleeli 19. sajandini laialt levinud rahvausundilisest arusaamast – kuradi poolt seestunud surnukehast, – võrreldes seda mahajäetud, kummituste poolt kontrollitud kinnisvaraga. Juhul, kui elavad inimesed ei hoolitse oma kinnisvara eest, võivad üleloomulikud agendid kummituste kujul seal võimust võtta just nagu kurat võib surnu nahka pugeda, kui elavad ei teosta surnuvalvet. (Valk 2006: 48-49)

Mõisa seisukord ja kauaaegne müügisolek on otseses põhjus-tagajärg seoses kummitustega: kuna mõis on hooletusse jäetud, siis on kummitused selle üle kontrolli võtnud ning kummitused omakorda segavad mõisa müümist. Nõnda seostaski mõni informant Kolga mõisa pikaagest müügis olekut kummituste olemasoluga, justkui võiks kummitused takistada müügitehingut. Järgmine tekstinäide pärineb Katrinilt, kelle puhul on tegu huvitava kooslusega kinnisvaraga tegelejast ja ettevõtjast ning samas erinevate uue vaimsuse praktikate harrastajast. Tuginedes tema isiklikele kokkupuudetele vaimolenditega, võiks teda nimetada isegi mediaatoriks⁵⁶, kes on võimeline suhtlema üleloomulike olenditega ja neid vajadusel rahustama:

L: Huvitav, kas need mõisa kummitused võivad ka märku anda, et keda nad soovivad endale... [uueks mõisa omanikuks]?

K: Tavaliselt nad annavad. /---/ No nemad ju peavad põhitegelasteks end seal. Niiet igal juhul nad (naerdes) annavad endast teada. /---/ kuna ma ise tegelen kinnisvaraga juba aastaid, siis need asjad, mida ma ostan, ma kontrollin üle ja noh, ütleme, et ma tihtipeale neid puhastan [eelmiste elanike energiast] ja nõnda edasi. Ja ma võin öelda ka nii, et need objektid, kus on hästi palju negatiivset energiat, noh, mis on ka seotud tihtipeale justnimelt kellegi [siia ilma]

⁵⁵ Anders Stenbock ja Ulvi Meier, intervjuu, Kolga 2008

⁵⁶ Éva Pócsi definitsiooni järgi on mediaator maagilisi oskusi omav spetsialist igapäevases külaelus, kes oskab üleloomuliku maailmaga professionaalselt suhelda (Pócs 1999: 7)

mahajääjaga, siis neid on väga raske müüa. Sellepärast, et ainuüksi see energia hoiab seda tehingut nagu ära. /---/ Ja mida puhtam on üks objekt, seda kergem on teda müüa. Ja sellepärast seda Kolga mõisa nii kaua müüaksegi. Lisaks sellele, et ta on nii suur ja ka nii kallis, on tegelikult ka see, et siin on väga palju, ütleme, energeetilises plaanis hästi palju segajaid peal, kes takistavad tegelikult kogu seda tehingut.

(Katrini intervjuu, Uuri küla 2008)

Siin põimuvad uskumused ja arusaamad üleloomulikust üsna ratsionaalse kinnisvara müügiga. Katrini arvates on Kolga mõisa müümine nii pikale veninud, sest mõis kui objekt pole energeetilises plaanis “puhas”, sel lasub liiga palju “segajaid” ehk mõisa endiste elanike vaimolendeid. Rahvausundis võivad endiste omanike vaimud kontrollida neile kuulunud vara ka pärast surma, jäädes oma endistesse valdustesse kummitama. Ülo Valk on käsitlenud kinnisvara ja kummitusjuhtumite seost tänapäeva Eestis. Kuna paljudel Eesti peredel on üsna tugevad sidemed esivanematele kuulunuga, siis juhul, kui perekondlik omandisuhe katkeb, võivad kaasneda reaktsioonid, mis on tingitud elavate hirmudest ja süütundest, aga ka austusest esivanemate vastu. Need reaktsioonid omakorda peegeldavad inimeste uskumusi üleloomulikesse olenditesse. (Valk 2006: 36-37, 41) Seega sümboliseerivad Kolga mõisa kummituslood kohalike muret mõisa pärast.

Isiklikest kokkupuudetest üleloomulike olenditega jutustasid mitmed informandid. Kuigi paljude intervjuueeritute puhul olid need kokkupuuted ja kirjeldused üsna fragmentaarsed ning nad ei omistanud nendele kogemustele erilist tähtsust, siis ühe informandi kirjeldus oli teistest põhjalikum. Toon tekstinäide kirjavahetusest A.M.-iga (nime initsiaalid muudetud), kes on kunagi Kolga Keskkoolis õpetajana töötanud:

Palju kordi rääkisid mitmed lapsed [Kolga kooli õpilased] mulle, et seal on ühes kindlas kohas valge kummitus tee ääres aegajalt. Ma kuulsin seda takkajärele, kui olin jutustanud, kuidas ma koeraga midagi imelikku nägin. /---/ See ei ole otseselt pärimus, sest ma olen ise algallikas, a noh ma ei tea ka, seda võib käsitleda nagu seost ühe pärimusega, kuna minule kukkus kohe terve laviin tõsisel silmselt jutustatud legende kaela, kui ma humoorikalt mokaotsast oma eelmise õhtu seiklust mainisin. Aga loo võin ära rääkida. Aasta võis olla 2004-2006, mitte varem ega hiljem. Niisiis olen just Kolgas näinud samuti ühte valget asja, mille peale mu väike must koer täielise kreesu ja vedela kõhu sai – see juhtus nii, et koer, kes lolli peaga armastas põõsas krabistavate siilide peale marru minna ja end rihmapidi kinni mässida (siilid olid meie hirm, kuna tähendasid automaatselt pooletunnist jama, mingi põõsa oksid räsides koeraga vaidlemist). Koer kuulis vist järjekordset siili, tormas põõsa peale haukuma, mina sabas. Nägin isegi siilikest, turtsus nagu tavaliselt. Äkitselt hüppas koer

tagasi ja täiesti ilma haukumata püüdis tee peale tagasi murda, mida takistas minu käes olev rihm, see oli ümber mitme väiksema roika, ma muidugi harutasin seda rihma ja vandusin, oma kirumisjao sai penigi ja tüliõunast siili kaotasin ka silmist, sest kummargil nagu olin, niimoodi ju ei näe. Koer aga sikutas arutult ja pöördus äkitselt tagurpidi, sai rihma kaelast ja lidus minema. Mina sain seetõttu rihma kätte ja ronisin tee peale, kui aga pea tõstsin ja tagasi vaatasin, nägin poolel teel pöösani paigalpäisivat, inimesekõrgust, väga ähmast helehalli kogu, näo piirkonnas tumedamad laigud. Niinimetatud juuksed olid midagi sellist nagu Lisa Simpsonil [multifilmist "The Simpsons"]. Komistasin ja rohkem kuju ei näinudki. Õõvatunne oli küll üsna kange, seda kohta rahulikult selja taha jätta väga ei tahtnud, esimese teekäänakuni kõndisin üsna targu ja võrdlemisi tagurpidi. Koer ootas lõmitades kodutrepil, süüdlase nagu peas, kõht oli tal lahti olnud, nagu näha võis. See polnud selle koera esimene ega viimane kord mind metsas hirmu pärast maha jätta, selline „truu“ peni oli, või siis selline kahtlane mets. Need olid just põlised mõisa alad ja isegi aiad, ma riigimetsas ja seenel käies pole Kolgas ühtegi õõvakohta sattunud, küll aga on paar ilma mingi põhjusega pahaendelist nurgakest neil mõisalähedastel radadel. Samas jooksevad seal ringi vahel suvalised metsikud loomad ja on selline idüll, et päise päeva ajal võib silmitsi sattuda igasuguste bämbedega. Mõisa müüride vahel pole ise midagi näinud-kuulnud, aga lapsed on „midagi“ kogu aeg rääkinud. Kahjuks pole üksikasjad meeles.

(A.M., e-kiri, 23.11.2013)

Arvestades jutustamise põhjalikku ja kirjeldavat laadi ning seda, kuidas A.M. ise oma kogemusest jutustamist tajub – *See ei ole otseselt pärimus, sest ma olen ise algallikas*, – on niisiis tegu memoraadiga. Loo teiseks peategelaseks on A.M.-i koer, kel on A.M.-i sõnul kalduvus siilide pärast pahandustesse sattuda. Niisiis tähendab metsas siili nägemine A.M.-i jaoks hoiatust, et kohe võib probleeme tekkida. Täenduslik on ka see, kuidas A.M.-i poolt kirjeldatud hallil kujul olid juuksed *nagu Lisa Simpsonil*, mis teadupärast on sik-sakilise kujuga, ehk üsna siililikud. Teisalt annab Lisa Simpsoni mainimine tunnistust popkultuuri ilmingutest folklooris. Diane E. Goldstein jt on käsitlenud popkultuuri mõjusid kummitusfolkloorile, väites, et kaasaegsed telesaated inspireerivad traditsiooniliste kummituslugude teemasid, motiive, kirjeldusi ning detaile, moderniseerides nõnda kummitusnarratiive ning rõhutades kaasaegseid valupunkte (Goldstein jt 2007: 5).

A.M.-i kogemust ning hilisemat interpreteeringut võimendab veelgi tema koera käitumine, kes kabuhirmus sündmuskohalt põgenes ning kel ehmatusest kõht lahti läks. Mõnevõrra ootuslikult seostab A.M. nähtud kuju põliste mõisa aladega ning kasutab väljendeid nagu „õõvatunne“, „kahtlane mets“ ja „pahaendelised nurgakesed“, vastandades neid riigimetsaga, kus ta midagi üleloomulikku pole kogenud. Seega võib A.M.-i kogemus mõisa aladel peegeldada kohalike Kolga inimeste hirmu ja muret mõisa pärast. Kui hiljem kirjavahetuse kaudu A.M.-ilt küsisin, kuidas ta ise seda kogemust tõlgendab, siis kahjuks mingit täpsemat

seletust ei järgnenud. Küll aga lisas ta üksikasjalikuma kirjelduse sellest, kus see juhtum aset leidis:

Minu poolt kogetud helehall kuhu seisis tee kõrval metsas ja teeks on autotee, mis suundub mõisavärvate juurest aiamaade kõrvalt metsa vahele (sellel on kindlasti nimi, mida ma ei mäleta, näiteks „metskonna poole“ võis see tee viia). Aiamaade lõpus, enne veepuhastuse ehitist, seal, kus pargi põhiosa lõpeb, keerab autoteelt asfalteeritud rada kahe kerge käänamisega paremale, kuni on algse teega 90kraadi risti ja liigub pargi tagant üle põllu otse koolini välja, ületades ka jõge. Jalgteel käänakulises osas võsa vahel see juhtuski.

(A.M., e-kiri, 21.05.2014)

Olgugi, et A.M.-i kokkupuude üleloomuliku olendiga võis juhtuda mõisa endistel aladel, on kirjeldatud tee Kolga inimeste jaoks üsna argine, kuivõrd koolilapsed ja õpetajad kasutavad seda kooli minemiseks igapäevaselt. Sestap tuli veidra olendi nägemine tuttavas keskkonnas A.M.-ile ootamatusena, mis on memoraadile väga iseloomulik. Ka A.M.-i lisatud väga täpne asukohakirjeldus viitab memoraadi tunnustele. Oluline on siinjuures veel öine teelolek, sest see sümboliseerib maise ja üleloomuliku tegelikkuse vahepeal olemist, mis võimaldab avada meeled ootamatusteks (Valk 2011: 50).

Kummituste ilmumine surmaendena oli intervjuudes samuti teemaks. Kuna see motiiv esineb nii ERA-, meedia-, kui kirjanduslike tekstide hulgas ja ka intervjuudes, siis võib seda ühtlasi pidada erinevate diskursiivsete praktikate üleseks. Järgnevalt toon tekstinäite Liilt, kes töötas Kolga baaris. Lii jutustas edasi kolleegilt kuulnud loo baaris tegutsenud kummitusest:

[18:57:53] Lii: eks ta oli üks sinise sargiga pisike rahulik mees ja ikka kolistas kui juhtus mingi suurem katastroof nagu Estonia uppumine siis liigutas laudu ylevel et tahtis korruse allapoole nihutada

[18:53:47] Lii: kuule eks ta jah oli seal ka aga ega ta laks metsa

[18:54:25] Lii: meil kais üks posija seal ja võttis kaasa, kysi M.-i kaest tema teab ka

[19:00:32] Lii: tead ega ma miskit suurt teagi rohkemat

[19:01:00] Lii: mina ei ole ju vaimudega tegemist teinud elus veel

(Lii, Skype'i vestlus 2008)

Thompsoni järgi on kummituse ilmumine surmaendena rahvusvaheline motiiv (E 574) (Thompson 1955-58). Seega on motiivi diskursuste ülesus üsna loomulik. Samas on tähenduslik, kuidas baari kummitus hoiatab läheneva Estonia laevahuku eest. Elavaid hoiatades ja suunates mängivad vaimud olulist, stabiliseerivat rolli kultuuriliste väärtuste ja religioossete traditsioonide hoidmisel (Valk 2006: 33). Lii näitest tuleb ka välja see, kuivõrd

napp võib olla muistend. Kaasaegsete muistendite, uskumuste ja naljakate lugude žanrikategooriate kattumisest kirjutab Christine Shojaei Kawan, kes leiab, et kohamuistendid ja usundilised muistendid ei pea endale võtma kindlakujulist narratiivset vormi, vaid võivad avalduda kui lühikesed uskumusteed (Shojaei Kawan 2012: 264).

Lisaks kummituslugudele ja müstilistele juhtumitele oli üsna levinud endiste surnuaedade motiiv. Kolga mõisa ümbruses asuvatest ajaloolistest kalmistutest mainiti järgnevaid: II maailmasõja aegne sakslaste surnuaed⁵⁷, mõisnike koerte ja hobuste surnuaed⁵⁸ ning munkade surnuaed⁵⁹. II maailmasõja aegsest kalmistust oli juba eespool juttu, on teada, et II maailmasõja ajal oli Kolgas sakslaste sõjahospital ja kohalikud inimesed räägivad⁶⁰, et sakslased kaevasid oma surnud enne Eestist lahkumist üles ning võtsid surnukehad endaga kaasa. Kuna tegu on endiste, mitte enam kasutusel olevate surnuaedadega ning vähemalt kahel neist puudub täpsem märgistus, siis on ka teadmised neist enamasti üsna fragmentaarsed. Mõisnike hobuste ja koerte kalmistu kohta ei osatud rääkida muud peale selle asukoha. Ka pole siiani teada, et keegi kohalikest oleks kokku puutunud kummituslike saksa sõdurite või mõisnike koerte ja hobuste vaimudega. Kuid ajas kõige kaugemale tagasi ulatuva munkade surnuaia kohta teadis põhjalikumalt jutustada Katrin, kes elab selle surnuaia lähedal ning on omanud kokkupuudet munkade vaimudega:

Ja kloostri munkade surnuaed on siin minu [talu] teeotsas. Ja see on isegi siin pisikese mingisuguse märgiga nagu tähistatud, et maa-alune kalme ja algul ma ei pööranud sellele üldse mittemingisugust tähelepanu. Aga kui ma hakkasin kõikide nende asjadega [reiki jms uue vaimsuse praktikatega] tegelema, siis, ja eriti pärast seda, kui ma tegin endale püramiidi siia õue peale, päris suure, siis püramiidi energiad on hästi tugevad ja siis hakkas tulema hästi palju „külalisi“ [vaimolendeid]. Ja kui päris aus olla, siis siin õue peal on olnud meil mõni aeg, mõned aastad tagasi oli ka päris kõva möll, ütleme siis mõisa algajaga seotud möll. Et meil oli väga palju „külalisi“, ja nad ei olnud üldse mitte kõige sõbralikumad. Sõbralikud on praegugi veel alles ja me oleme rahujalal, aga neid tuli ikka päris palju siia. Ja algul ma ei saanudki ise nendega hakkama ja käidi mul abis, aga nüüd on ok.

(Katrin, intervjuu, Uuri küla 2008)

⁵⁷ Rein, snd 1936, intervjuu, Kolga 2013

⁵⁸ Anu T., snd 1964 ja Marju, snd 2004, intervjuu, Kolga 2013

⁵⁹ Anu T., snd 1964 ja Marju, snd 2004, intervjuu, Kolga 2013

⁶⁰ Vestlusest Ulvi Meieriga: 1942. aastal oli mõisas umbes pool aastat järjest sakslaste sõjahospital. Ametlikes allikates seda dateeritud pole, kuid Ulvi mäletab jutuajamist 1990. aastatest ühe kohaliku mehega, kel nimeks Möhring. Mees meenutas, et 1942. aastal oli ta 17- või 18- aastane ning viibis selles haiglas ravil. Möhringu mälestuste kohaselt matsid sakslased oma surnud praeguse sidejaoskonna juurde maha ning Kolgast lahkudes kaevasid need üles ja võtsid kaasa. (Reha 2013: 9) Üsna sarnased teadmised sakslaste sõjahospitali ja surnuaia kohta olid ka ühel intervjuueritul, kelle tekstinäite meenutustega sakslaste surnuaial käimisest tõin eespool (Rein, snd 1936, intervjuu, Kolga 2013).

Katrini puhul on tähenduslik see, et kokkupuude munkade kummitustega või “külalistega”, nagu ta neid ise nimetab, muutus intensiivsemaks pärast seda, kui ta hakkas tegelema uue vaimsuse praktikatega. Uurisin Katrinilt, kas ta on kuulnud ka teistest Kolgas kummitavatest munkadest, kes tegutsevad mõisa peahoone ümbruses:

L: Aga kas sa hotelli kohta ei ole kuulnud, seal olevat see mingisugune munk Aadik vahepeal endast märku andnud?

K: Neid lugusid ma ei ole isegi kuulnud. /---/ Ma ei ole tõesti seda kuulnud, aga /---/ no ma ise mõtlesin ka, et kuidas neid munkasid nii palju siin alles on jäänud. Et tegelikult nad on ju sellised, no põhimõtteliselt nagu pühamehed, eksole. Ja nemad peaks suhteliselt kergelt üle minema [ühest ilmast teise]. Ja ma olen hästi palju mõelnud selle peale, et võib-olla ka need „külalised“, kes sinna hotelli käivad, on siit samast [munkade surnuaialt], päritolu, ütleme ses mõttes eksole. Aga et mungad tegelesid ja tegelevad ka tänapäeval väga palju selliste mustade asjadega ikkagi ka ja igasuguste rituaalide ja asjadega, et nad on endale võib-olla väga suure ja julma koorma selga saanud, mis ei lase neil nagu ära minna. Sest tegelikult vaimses maailmas seda räägivad, noh, seda räägivad, ütleme, et kas seda jälle uskuda või mitte, aga karma asjadest räägitakse ju väga palju. Et pigem nad on võib-olla endale sellise hästi raske karma koorma mingite mustade tegudega korraldanud ja see võib karistuseks olla neile.

(Katrini intervjuu, Uuri küla 2008)

Katrin arutleb selle üle, miks tänapäeval munkade kummitusi nii palju nähakse ning seostab nende kahe maailma vahele jäämist musta maagia harrastamise ning munkade endi karmavõlaga. Kolga mõisa pärimuse kontekstis on munkade kummitustest rääkimine ühest küljest loomulik, kuna inimesed teavad, et Kolga alad kuulusid tsistertslastest munkadele. Mõned informandid on arvamusel, et Kolgas asus ka klooster, mis oli mõisa eelkäijaks. Kuid teisest küljest, tuginedes Stenbockide perekonna kirjapandud mälestustele ning Eesti Rahvaluule Arhiivis leiduvatele vanematele tekstidele ning Odrese ja Aasmaa käsikirjadele Kolga mõisast, pole seal munkadest kordagi juttu. Seega võib järeldada, et mungad on Kolga kohapärimuses küllaltki uudne teema, mis on kaasajal esile kerkinud. Jacqueline Simpson kasutab mineviku kogukondadest pärit kummituste kohta terminit „ajalooline kummitus“, mõeldes selle all kummitust, mida jutustaja identifitseerib endast vähemalt kaks põlvkonda varasemast ajast. „Ajalooline kummitus“ võib olla spetsiifilises, äratuntavas riietuses nagu näiteks teeröövli või mungad. (Simpson 2008: 25) Nõnda võib ka Kolga munkasid nimetada „ajaloolisteks kummitusteks“, kes on välja ilmunud seoses kohalike inimeste süvenenud huviga kodukoha ajaloo vastu.

Judith Richardson on käsitlenud erinevatest ajastutest pärit ning erineva sotsiaalse taustaga kummitusest Hudson Valley' i näitel. Richardson väidab, et kummitused on kultuuriliselt ja sotsiaalselt esile kutsutud nende kogukondade poolt, kus nad ilmuvad. Seega toimivad kummitused kogukonna sotsiaalse mälu tööriistana. Kummitused sümboliseerivad võitlust territooriumi ja kultuuri pärast ning ühtlasi peegeldavad tänapäeva inimeste vajadusi ja soove. (Richardson 2003: 2-3, 6, 207)

Kuna mungad ilmusid Kolga mõisa pärimusse 1990. aastatel, just siis, kui mõis Stenbockidele tagastati, võivad nad esindada võimuvõitlust maade pärast. Näiteks 1997. aastal soovisid Stenbockid neile tagastamata jäänud Tsitre suvemõisa maade tagasi andmist (Tamm 1997: 1).

3.4.4. Kolga hea aura või energia

Kui küsisin intervjueeritult, kas Kolga on eriline koht, vastasid kõik kõhklematult jaatavalt. Kolga erilisus seostati mõisa, ümbritseva looduse, rahuliku elutempo, inimeste ja isegi ilmaga. Mõned tunnistasid, et nende jaoks on keeruline seda erilisust täpsemalt sõnastada, see on pigem tajudega seotud. Tuani sõnul on intiimsed kogemused seoses kohtadega talletunud sügavale inimeste alateadvusesse ja tihtipeale ei oska inimesed neid kirjeldada, mõnikord pole nad neist isegi lõpuni teadlikud. Seepärast on intiimseid kogemusi raske väljendada. (Tuan 2001: 136-137)

Kui koht on saanud niiöelda omaks, see on inimestele omandanud tähenduse, siis ei oska nad tihtipeale oma tundeid ja kogemusi seoses kohaga sõnadesse panna. Võib-olla sellepärast räägivadki paljud kohalikud Kolga heast aurast ja energiast. Siinkohal tuleb välja ka huvitav ja tähendusrikas vastuolu – ühelt poolt Kolga mõisas kummitab ja valitsevad ühiskondlikud hirmud mõisa saatuse pärast, kuid teisalt räägitakse Kolga heast aurast ja energiast. Nõnda võib Kolga kohalike arusaamades leida vastuolulised arusaamad, milles on tähtsal kohal individuaalsed uskumused ja pole põhjust rääkida ühtsest maailmapildist, mis kõiki pärimusekandjaid ühendaks (Primiano 2012: 383).

Martini sõnul väljendub Kolga erilisus selle teistsugususes:

L: Aga mis sa arvad, kas Kolga on eriline koht?

M: Jaa. Sa ei ole tähele pannud või?

L: A miks ta on eriline?

M: /---/ vaata missugune, näiteks ilmastik siin on. Siin on alati teistsugune ilm kui kusagil mujal. /---/ See on tüüpiline metsadevaheliste kohtade niuke, väikeste kohtade asi. Siin on kõik

vaata niuke veider. Et kõik on nagu harjunud mingisuguse tempoga, keegi võõras tuleb siia sisse, siis on siin niuke rahulik, vool on siuke oma. Ma ei tea, onju?

(Martin, snd 1987, intervjuu, Kolga 2008)

Martini jaoks on Kolga lapsepõlvkodu, kahtlemata on tal Kolgaga oma intiimne side. Olles täiskasvanuks saades Kolgast ära kolinud, omab Martin kogemustel põhinevat võrdluspilti Kolga ja suuremate asulate vahel. Tuan on toonud võrdluse ruumi ja koha tajumise vahel:

“/---/ kui me mõtleme ruumist kui millestki, mis võimaldab liikumist, siis koht on paus; iga paus liikumises teeb võimalikuks muuta asukohad kohtadeks” (Tuan 2001: 6). Nagu Martin kirjeldab, siis tajub ta Kolgat teistsugusena, see on väike, veider ja rahulik. Kolga tähistab justkui pausi liikumises, sest ta on Martini jaoks tähenduslik koht. Martini sõnul on isegi ilm Kolgas teistsugune kui mujal. Samas on teadmine, et Kolga on teistsugune ja eriline, Martini jaoks iseenesestmõistetav, sellest annab tunnistust tema vastuküsimus mulle: *Sa ei ole tähele pannud või?* [et Kolga on eriline koht].

Informandid, kes leidsid Kolga olevat kas hea auraga või energeetiliselt hästi laetud, on kõik naissoost ning lisaks võib neid ühendavaks faktoriks pidada asjaolu, et keegi neist pole Kolgast pärit. Niisiis, erinevalt Martinist ei seostu neil Kolgaga lapsepõlvemälestusi. Kuid sellegipoolest on igäühel neist Kolgaga oma eriline tunnetuslik side ning nad tajuvad Kolgat kui tähenduslikku kohta. Mari-Ann Remmel on leidnud, et tähenduslike kohtade energiatest, auradest ja väljadest räägivad tänapäeva kohalikud selleks, et nende paikadega kontakti saavutada (Remmel 2004: 37). Seega, kõnelemine Kolga aurast või energiast väljendab ehk nende informantide alateadlikku vajadust saavutada Kolgaga tugevam, veel sügavam side.

Maarja, kes kolis Kolka 1970. aastate lõpus, väidab, et talle on mõisad alati sümpatiseerinud ning nõnda oli see ka Kolga puhul. Olles õppinud metsamajandust, on tema elu unistuseks olnud mõne mõisapargi korrastamine. Maarja ütleb, et see unistus on täitunud Tsitre mõisapargi korrastamise kogemusega 1998. aastal. Kümme aastat hiljem, aastal 2008 uuris Maarja RMK egiidi all Lahemaa pärandkultuuri ning seoses sellega kaardistas ka palju Kolga mõisa objekte. Tänapäeval teeb Maarja giiditööd, viies läbi nii loodus- kui mõisaekskursioone. Maarja leiab, et Kolga on eriline, sest see on energeetiline koht:

Kolga on energeetiliselt laetud paik, ehitatud õige koha peale. Siin mõisa ümbruses tunnevad nii loomad kui inimesed end hästi.

(Maarja, snd 1954, intervjuu, Kolga 2013)

Maarjaga suhteliselt sarnaseid arusaamu Kolga heast energiast ja mõisa õigest asukohast jagas ka Anu, kes on Kolgas elanud viimased kümmekond aastat. Kuid Anu läks oma arutlustes Kolga energeetilisest laetusest keskmisest pisut sügavamale. Näiteks jutustas Anu, kuidas tema tajub head energeetikat mõisa rehehoone lähedal:

A: Aa, ja seal, no selle kohta nagu isiklikest kogemustest jälle, et see ümbrus seal, kus on see pikk rehi ja seal üle tee kasvab üks ilus suur pärn. Et see piirkond on, noh, kuidas ma nüüd ütleks, siuke... tõstva energiaga piirkond. Siuke tugev energeetika. Et hea on seal aeg-ajalt istumas käia. Ja siis, kui ma olen mõtelnud selle, selle Kolga vana munkade torni peale, et see võis olla, et kui Goeteeris⁶¹ 1600 millalgi selle oma gravüüri tegi, et siis kuskil sealsamas istus, vaatas põhja poolt seda torni. See danskeriga [Keskaegse linnuse kaitsemüüri välisküljelt välja ulatuv kitsas nelinurkne kaitseehitis, mida kasutati ka käimlana] maja võis olla siis umbes selle teenijatemaja koha peal, või siis noh, ma ei tea, seesama praegune [hoone], kus me istume, valitsejamaja, on nagu uuem ehitus üldse, aga kas seal ennem midagi oli, või kuidagi kuskilt sealt poolt...

(Anu T., snd 1964, intervjuu, Kolga 2013)

Anu puhul tuleb lisaks energiaväljade tajumisele esile tema keskmisest põhjalikum huvi oma kodukoha ajaloo vastu. Anu väitel on ta töötanud läbi enamuse Kolga muuseumis asuvatest materjalidest Kolga mõisa kohta ning on koostamas isegi selleteemalist uurimust. Niisiis pole üllatav, et Anu püüab leida mingit seost Goeteerise gravüüri ning enda jaoks „tõstva energiaga piirkonna” vahel. Lisaks leiab Anu, et Kolga mõisa asukoht on hästi valitud, kuna selle ehitamisel on arvestatud veesoontega:

A: Minumeelest kõik see asukoht on hästi valitud. Sest selle mõisa peahoone alt läheb nagu kaks veesoont /---/ Seal oli kaks kaevu olnud ka. Üks oli siis nagu... jäi keset praeguse restorani kohta. Ja teine oli /---/ seal poepoolses tiivas, seda siin kohalikud elanikud, kui nad siin mõisas sees elasid [1970ndatel], siis nad võtsid oma kõik vee sealt. Ja see oli siuke tugevam soon, aga see on ka nüüd niimoodi, et kui ma nende traatidega mõõtsin, siis see jäi just koridori see vee aktiivne koht. Aga toad olid aktiivsest kohast kõrval. Et toa, tubades nagu seda veesoone mõju nii ei olnud, võib-olla see kellatuba nüüd, kus noh, need sooned tulevad. /---/ nagu noh, niimoodi (osutab kätega, näidates mingit suunda) risti selle [Saali]mäe nõlvaga. Et ee... et nad ikka jube täpselt sättisid oma maju nende soonte järgi. Aga need halvad energiad, mis seal selles [peahoone parempoolses] tiivas on, et üks need on seal, maitea, mingitest muudest asjadest. Et kas seal on siis mingeid needusi pandud või midagi sihukest.

(Anu T., snd 1964, intervjuu, Kolga 2013)

⁶¹ Antonius Goeteeris kujutas 1619. aastal ilmunud reisipäevaraamatus Kolga mõisa ja munkade konvendihoone jäänuseid gravüüril, mida peetakse esimeseks kujutiseks Kolga mõisast (Tarvel 1993: 122).

Veesoonte otsimine ja energiavoogudest rääkimine on kaasaegse argiusundi kontekstis üha populaarsemaks muutunud (Vt nt Kivari 2012; Kivari 2013). Nõnda tunnistab ka Anu, et on mõisa ümbruses ning peahoones vitstega ringi käinud ja veesooni püüdnud tuvastada. Anu leiab, et kuna mõisa peahoone asub veesoontega risti, siis on maja asukoha valik energeetilises plaanis hästi õnnestunud. Anu viitab ka üldtuntud kohalikule folkloorsele arusaamale, nagu oleks peahoone parempoolne tiib (eriti kolmanda korruse külalistetoad) halva energiaga. Kui teised informandid olid kolmanda korruse halvast kuulsusest lihtsalt teadlikud, siis Anu läheb pisut kaugemale ja seostab väidetavat halba energiat ruumidele peale pandud needusega. Anu arusaamades ja lähenemisviisides kodukoha ajaloo ja pärimuse mõtestamisel tekib huvitav kombinatsioon ajaloo huvist, uususundite tõekspidamistest ja traditsioonilisest rahvausundist, mis on mingite nähtuste seletamisel tänapäeva inimestele üha iseloomulikum.

Teine intervjueritud Anu, kes töötab Kolga muuseumi juhatajana, rääkis samuti Kolga erilisusest, rõhudes just mõisa tähtsusele. Anu ei kasutanud küll sõna “energia”, kuid selle asemel kõneles ta aurast:

Et see mõisa enda olek, see hingus, /---/ ta on just nagu siukene hea aura, müstiline aura, mis sellel mõisal ümber on. See on võrratu, seda ei anna võrrelda mitte mingi muu asjaga. Et ka teistes mõisades, kus on kõik korda tehtud ja ilusaks vuntsitud, siis puudub see hingus, mis on selles mõisas. Vaatamata sellele, mis siin vene ajal kõik on olnud, millised need seinad on olnud, mis on toimunud pealesõjaaegsel perioodil mõisas endas sees. On säilinud just nimelt see hea, müstiline aura, mis mulle tohutult sümpatiseerib. /---/ ja seda on tunda, et inimesed, need võimsad isiksused, kes selles mõisas on olnud, nende sellest võimsusest on jäänud õhku selline hõng, mis on tajutav ja-ja mitte ainult mina [ei taju seda]. Et ongi niimoodi, et täitsa võhivõõrad, kes tulevad siia ka vaatama ja kuulama [on seda sama tajunud].

(Anu K., snd 1971, intervjuu, Kolga 2013)

„Hingus“, „müstiline aura“ ja „hõng“ on märksõnad, mida Anu kasutab Kolga mõisa kohataju edasi andmiseks. Olles küll mõnevõrra poeetilisemad väljendid kui näiteks energiaväli või veesooned, vahendavad need Anu isiklikku kohataju. Nii nagu tema kolleeg Ulvi Meier, kellele viitasin eespool, võrdleb ka Anu Kolga mõisa teiste, restaureeritud mõisatega ning arvab, et Kolgas on säilinud “müstiline aura” just seetõttu, et mõisa pole taastatud. Lisaks mängivad Anu arvates Kolga mõisa hõngu tajumisel olulist rolli selle mõisa kunagised asukad

ehk “võimsad isiksused” – ilmselt peab Anu nende all silmas eeskätt Stenbockide suguvõsa. Anu sõnul pole ta ainus, kes mõisa fenomenaalset aurat on täheldanud, lisaks temale räägivad selle tunnetamisest ka mõisakülastajad.

3.4.5. Kokkuvõtte intervjuudest

Kokkuvõtteks võib öelda, et kohalike ajaloo ja pärimusega kursis olemine sõltub konkreetselt inimesest ja tema huvidest ning mõnevõrra ka ametist. Samas näib, et just tänu võtmeinformant Ulvi Meierile, kes mulle paljusid kontakte vahendas, sattusid intervjueeritute hulka Kolga muuseumi sõbrad ja muud koduloohuvilised, kes on juba huvialade poolest oma kodukoha suhtes keskmisest kohalikust teadlikumad. Teadlikkus kodukohast võib aja jooksul arenedada, nagu Martini näitest nähtus – täiskasvanuks saades võivad inimese arusaamad ja väärtushinnangud muutuda. Kodukoht, mis seni tundus iseenesestmõistetav ja loomulik, võib omada uue tähenduse, kui vaadata seda distantsilt.

Samuti ilmnes, et kohapärimuse tundmine ja pärimusprotsessis osalemine ei sõltu niivõrd kohaliku põlismaisusest ja sügavatest juurtest, vaid pigem inimese enda kohataju intensiivsusest. Nii näiteks võiks Anu T.-d, kes on Kolgas elanud vaid kümme aastat, nimetada Kolga mõisa pärimuse aktiivseks kandjaks.

Mõis on kohalike jaoks Kolga sümboliks, üks esimesi märksõnu peale “kodu”, mis neil Kolgaga seoses meenub. Individuaalses plaanis räägiti Kolga mõisast isiklike kogemusjutte ning üldiselt tunnetati Kolga head aurat või energiat. Mõis kitsamas mõttes tähendab kohalikele murettekitavalt lagunevaid ajaloolisi hooneid ja rajatisi, mille kohta jutustatakse kummituslugusid. Mure mõisa kui objekti pärast ning räägitavad kummituslood on omavahel rohkem põimunud kui kohalikud seda ise arvata oskavad. Kummituslood väljendavad ühiskonnas valitsevaid hirme, väärtuskonflikte ja vastuolusid. Informandid, kes rääkisid enim Kolga aurast ja energiast, on ühes või teises mõttes Kolga mõisaga kõige lähemalt seotud ning seega tunnevad muret ka mõisa kui arhitektuurilise pärandi pärast.

Ka kohalike pärimusprotsessis osalemine toimub aktiivsemalt kui kohalikud seda ise tajuvad või teadvustavad, näiteks arvati, et jutud isiklikest kogemustest pole osa pärimusest (A.M.-i memoraat isiklikest kogemustest kokkupuutel üleloomuliku olendiga). Arvatakse, et pärimus on midagi väga vana ning see kandub edasi vaid suulisel teel. Kohalike pärimusprotsessis osalemine sõltub ka neile huvipakkuvatest teemadest, kui näiteks Kalle meenutas enim kolhoosiaja lugusid, siis Reinule oli oluline küüditamise teema ning ravitsejad rääkisid enim

isiklikest kogemustest ja arusaamadest. Muu ajaloolise pärimusega Kolga mõisa kohta ollakse kursis enamasti mõisaekskursioonide või ajaleheartiklite kaudu.

Kui võrrelda arhiivitekste ja tänapäeval kogutut, siis selle põhjal võib väita, et üldises plaanis on järjepidevus Kolga mõisapärimuse traditsioonis katkenud. Nõukogude ajal ei olnud kohalikel tavaks mõisa ajaloost või Stenbockidest rääkida, pigem tegeldi olmemuredega. Traditsiooni katkemine toimus ka Stenbockidel, perekonna siseselt. Nii näiteks meenutas Anders Stenbock, et pärast mõisa „kaotamist” 1939. aastal oli Kolgast rääkimine tema perekonnas tabuteema. Vaikimine toimus kaitsemehhanismina, mis aitas traumasid leevendada. Ta ise hakkas mõisa vastu huvi tundma siis, kui 1980. aastate lõpus esimest korda Kolga mõisa külastas. Ka mõned kohalikud on mõisapärimuse enda jaoks alles nüüd leidnud ja tunnevad selle vastu sügavat huvi. Üldiselt on väga vähesed intervjuueeritud Stenbockide perekonnaajalooga kursis, küll aga teavad kõik, kes on Stenbockid, mõni oskab isegi nende eesnimetada. Kummituslugudest teatakse kas Stenbockide jutte (Ulvi vahendatud, ajalehtedest loetud) või lugusid isiklikest kokkupuudetest. Nõnda on Kolga mõisa pärimuse taasavastamisel ja –loomisel suureks abiks olnud kirjalikud allikad ning teisalt Ulvi Meieri poolt läbiviidud mõisaekskursioonid.

KOKKUVÕTE

Käesoleva magistritöö eesmärgiks oli analüüsida Kolga mõisa lugusid selle pärimusprotsessis, kõrvutades arhiivi- ja meediatekste ning intervjuusid. Keskselt uurimisküsimusteks oli: kas Kolga mõisa pärimuses leidub stabiilseid, ajas muutumatuid jututeemasid või motiive? Missugused teemad ja motiivid on kõige levinumad? Missugused on uued teemad ja motiivid? Mida see ütleb pärimuse järjepidevuse või katkestatuse kohta? Lisaks – kui kõrvutada erinevaid allikaid nagu meedia, folkloor ja kirjandus, siis kas leidub universaalseid motiive, mis ületavad diskursiivsete praktikate piire? Missugused motiivid ei levi üle diskursiivsete praktikate piiride?

Allikmaterjali puhul võtsin vaatluse alla 81 arhiiviteksti Eesti Rahvaluule Arhiivist, 23 ajaleheartiklit ning 24 informandilt kogutud materjali (sh 20 suulist intervjuud, 1 Skype' i vestlus ja 1 e-kiri). Niisiis kombineerisin kirjaliku ja suulise, arhiivikeskse ja meediakeskse ning kaasaegse suulise pärimuse, vaadeldes neid erinevate diskursiivsete praktikate siseselt.

Eesti Rahvaluule Arhiivi tekste analüüsid kõrvutasin vanemaid tekste (kõige vanem 1890. aastast) uuematega (kogutud 1999. a) ning selgitasin välja, missugused teemad ja motiivid korduvad erinevatest aegadest pärit lugudes. Tõin välja esinemissageduse poolest kõige populaarsemad motiivid, mida võib ühtlasi pidada ajas hästi vastu pidanuteks. Leidsin ka, et kõige populaarsematest motiividest kaks (“Kivisikk” ja “Punapäine nõid”) on uuemat päritolu, olles kirja pandud alles 1999. aastal. Analüüsisin kirjanduslike ja ajakirjanduslike allikate mõju motiivide levikule. Lisaks selgus, et seitsmest vaatluse all olnud kõige populaarsemast motiivist nelja puhul ehk enam kui pooltel oli temaatika kummituste või vägivallega seotud (“Maa-alused käigud”, “Tiiki maetud mõisahärra”, “Kolmanda korruse keelatud tuba”, “Punapäine nõid” ning “Kolga mäss ja Mikk Kivi”).

Meediatekste vaadeldes käsitlesin meedia rolli folklooritekstide levitamisel. Kaasajal on folkloori levikuteed muutunud. Folkloori traditsiooniline suust-suhu edasikandumine pole seejuures enam oluline, kirjalikud mälestused ja meedia toimivad pärimusahela lülidena. Kui varem levis folkloor osaliselt klassipiiride siseselt (ERAs talupoja-keskne, Stenbockide perepärimuses mõisnike keskne), siis massimeedia võimaldab folklooril jõuda kõigini, olenemata klassikuuluvusest. ERA tekste, meediatekste ja intervjuusid Stenbockide kirjalike

mälestustega kõrvutades võib öelda, et Kolga kohalikud inimesed on meedia kaudu osaliselt üle võtnud Stenbockide perepärimuse. Samas pole tänased kohalikud kursis ERAs leiduvate rahvapäraste tekstidega Kolga mõisast – ses osas on järjepidevus katkenud. Muuhulgas toon näite folkloori ringlusest, suunal mõisnike perepärimus > kirjalikud mälestused > meedia > koolilaste kohapärimuse kogumisvõistlus > rahvaluule arhiiv. Nõnda on mõisnike algselt suuline perepärimus erinevate meediumite ja vahendajate kaudu ületanud nii keele- kui sotsiaalse klassi piiri, jõudes rahvaluule arhiivi ja samas olles kujunenud osaks tänasest Kolga kohapärimusest.

Intervjuusid analüüsid ja neid ajakirjanduses avaldatud tekstidega võrreldes jäid mõlemas kõlrama kaks põhiteemat: mure mõisa lagunemise ja tuleviku pärast ning teisalt kummituslood või müstilised juhtumid. Nende teemade laialdasest käsitlemisest nii ajakirjanduses kui intervjueritud inimeste hulgas järeldasin, et kummitused ja lagunev mõis on omavahel rohkem seotud kui esmapilgul näib. Kohalike mure mõisa kui ajaloolise objekti lagunemise pärast peegeldab Stenbockide perekonna süütunnet esivanemate pärandi hooletusse jätmise eest. Peale selle tuli esile ajalooline mitmekihilisus – erinevatest ajastutest pärit „ajaloolised kummitused” annavad aimu ajaloolise üleloomulikkuse läbipõimumisest ning ajaloolistest traumadest. Intervjuude läbiviimise ajal oli Kolga mõis pikalt müügis olnud ning selle edasine saatus oli lahtine, valitses üleüldine teadmatus. Kummituslood väljendavad ühiskonnas valitsevaid hirme, väärtuskonflikte ja vastuolusid. Seega, olles üle võtnud Stenbockide perepärimusest tuntud kummitusmuistendid ning luues uusi kummitusjutte, väljendavad kohalikud oma muret Kolga mõisa pärast. Nõnda eksisteerivadki lagunev pärand ja kummitused vastastikusel sümbioosis.

Lisaks rääkisid intervjueritud oma isiklikest argipäevastest kokkupuudetest ja mälestustest seoses erinevate mõisahoonetega või seal tegutsenud asutustega. Tuli esile see, kuidas kohalikud oma kodukohta tajuvad ja mõtestavad ning kas ja kuidas nad tajuvad selle ajaloolisust. Siinkohal ilmneb intervjuude kui kvalitatiivse välitöö eelis teiste kogumismeetodite ees, kuna intervjueritutelega vestlemine võimaldab näha teemat laiemalt ja sügavamalt kui arhiivipõhine uurimine.

Kolga kui koha erilisusest rääkides mainisid paljud informandid Kolga head aurat või energiat. Need inimesed olid ühes või teises mõttes Kolga mõisaga kõige lähemalt seotud ning seega tunnevad muret ka mõisa kui arhitektuurilise pärandi pärast. Kuid aurast ja

energiast rääkimine tekitab Kolga mõisa pärimuse üldpilti huvitava vastuolu – ühest küljest kubiseb mõis kummitustest ja tuntakse muret ning hirmu, kuid teisalt tajutakse koha head aurat või energiat. Taolised vastuolulised arusaamad annavad tunnistust sellest, et tänapäeva rahvausundis on olulisel kohal individuaalsed uskumused ja pole põhjust rääkida ühtsest maailmapildist, mis kõiki pärimusekandjaid ühendaks.

Ka kohalike pärimusprotsessis osalemine toimub aktiivsemalt kui inimesed seda ise tajuvad või teadvustavad, sest nende arusaam pärimusest erineb folkloristide omast. Kolga mõisa pärimuse taasavastamisel ja -loomisel suureks abiks olnud kirjalikud allikad ja meedia ning teisalt Ulvi Meieri poolt läbiviidud mõisaekskursioonid.

Üldises plaanis leidub teatud teemasid ja motiive, mis on universaalsemad kui teised ja ilmselt sellepärast on need levinud erinevate diskursiivsete praktikate üleselt. Nii näiteks on kummituste ilmumine surmaendena motiiv, mis on esindatud nii ERA-, meedia-, kui kirjanduslike tekstide hulgas ja ka intervjuudes. Ühtlasi on tegu rahvusvaheliselt tuntud motiiviga. Kummitused on vaid üks aspekt Kolga kogukonna suulisest ajaloo, ometi on nad tänapäeval domineerival kohal. Peale selle tunduvad kummituslood olevat Kolga mõisa pärimuses ühendavaks lüliks erinevate ajastute ja pärimusgruppide vahel (19. saj lõpu Stenbockid ja talupojad, tänapäeva Kolga elanikud), kuna muu eluolustik on vahepeal niivõrd palju muutunud. Seega on kummituslugudes midagi universaalset, nad loovad sidusust mineviku ja oleviku vahel.

Viimaks sooviksin tänada oma juhendajat Ülo Valku asjalike nõuannete ja abi eest ning oma perekonda ja sõpru toetuse eest. Eriline tänu kuulub aga intervjueeritud Kolga inimestele ja Ulvi Meierile kui võtmeisikule Kolgas.

KASUTATUD KIRJANDUS JA ALLIKAD

Lühendid:

ERA – Eesti Rahvaluule Arhiiv

EKLA – Eesti Kultuurilooline Arhiiv

Kirjandus:

Adams, Paul C.; Hoelscher, Steven & Till, Karen E. 2001 (Eds). *Textures of Place: Exploring Humanist Geographies*. Minneapolis, London: University of Minnesota Press.

Andrews, Molly 2008. Never the Last Word: Revisiting Data. – *Doing Narrative Research*. (Eds. Molly Andrews, Corinne Squire & Maria Tamboukou). Sage Publications Ltd. 86-101.

Ashliman, D.L. 2005. Tabu: Forbidden Chambers. Motif C611. – *Archetypes and Motifs in Folklore and Literature: A Handbook*. Ed by Jane Garry and Hasan El-Shamy. M.E. Sharpe, Inc. New York. 118-121.

Basso, Keith H. 1996. *Wisdom Sits in Places: Landscape and Language Among the Western Apache*. Albuquerque: University of New Mexico Press.

Bird, S.Elizabeth 2006. Cultural Studies as Confluence: The Convergence of Folklore and Media Studies. – *Popular Culture Theory and Methodology: A Basic Introduction*. Ed by Harold E. Hinds, Jr., Marilyn F. Motz, Angela M. S. Nelson. Madison, Wisconsin: The University of Wisconsin Press. 344-357

Bodisco, Theophile von 2001. *Vana vabahärja majas*. Tallinn: Huma.

Brunvand, Jan Harold 1998. *The Study of American Folklore: An Introduction*. Fourth Edition. New York: W.W. Norton & Company, Inc. 170-195; 196-228

Creswell, Tim 2004. Introduction: Defining Place. – *Place: A Short Introduction*. Blackwell Publishing Ltd. 1-14

Dear, Michael J. & Flusty, Steven 2002 (Eds). *The Spaces of Postmodernity: Readings in Human Geography*. Malden, Massachusetts: Blackwell Publishers.

Dégh, Linda 1994. *American Folklore and the Mass Media*. Bloomington, Indiana: Indiana University Press.

Feld, Steven & Basso, Keith H. (Eds). [1996] 2009. *Senses of Place*. School of American Research Advanced Seminar Series. Santa Fe, New Mexico: School of American Research Press.

Foucault, Michel 2005. *Teadmiste arheoloogia*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Goldstein, Diane E.; Grider, Sylvia Ann; & Thomas, Jeannie B. 2007. Haunting Experiences: Ghosts in Contemporary Folklore. *All USU Press Publications*. Book 18.:

http://digitalcommons.usu.edu/usupress_pubs/18 (vaadatud 10.05.2014)

Jaago, Tiiu 2007. Perepärimus. – Argikultuuri uurimise terminoloogia e-sõnastik. Toim Tiiu Jaago. Tartu Ülikool, eesti ja võrdleva rahvaluule osakond. URL: <http://argikultuur.ut.ee> (vaadatud 20.08.2014)

Kalmre, Eda 2000. Lilla Daam. Kogukonna usundiline muistend kui homogeenne tervik. – Mäetagused nr 13. Tartu. 63-98

Kalmre, Eda 2012. Väikese rahva “suured lood” – rahvajuttude kaudu konstrueeritud eneseesitlusest. – *Keel ja Kirjandus*, nr 5. E-versioon: <http://kjk.eki.ee/ee/issues/2012/5> (vaadatud 17.08.2014)

Kindel, Melika 2001. Kuusalu kohapärimus kaasajal (1999. aastal koolides toimunud küsitluse põhjal). – *Klaasmäel. Pro Folkloristica VIII*. Tartu, Eesti Kirjandusmuuseum. 70-80.

Kindel, Melika 2004. *Mööda maad ja piki randa: Kohajutte Kuusalu kihelkonnast*. Veljo Tormise Kultuuriselts.

Kivari, Kristel 2012. Energy as the Mediator Between Natural and Supernatural Realms. – *Journal of Ethnology and Folkloristics*, 6(2). 49 - 68.

Kivari, Kristel 2013. Veesooned, energiasambad ja tervis: argisusndi väljendused töövõtetest tervishoiuni. – *Mitut Usku Eesti*. Toim. Marko Uibu. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus. 107-138.

Kreutzwald, Friedrich Reinhold 1978 [1866]. *Eesti rahva ennemuistsed jutud*. Tallinn: Eesti Raamat.

Montan, Karl 1994. *Kolk/Kolga: Stenbocksgodset i Estland som speglar Östersjöhistoria = Kolk/Kolga: Stenbockide mõis Eestis, mis kajastab Läänemeremaade ajalugu = Kolk/Kolga: the Stenbock estate in Estonia reflecting the history around the Baltic Sea*. Stockholm: Söderköping Bokhandel.

Peltonen, Ulla-Maija 2009. Memories and Silences: On the Narrative of an Ingrian Gulag Survivor. – *Memory and Narrating Mass Violence*. (Eds. Nanci Adler & Leyla Neyzi). New Brunswick, New Jersey: Transaction Publishers. 61-79.

Pócs, Éva 1999. Introduction. – *Between the Living and the Dead*. Budapest: Central European University Press. 7-19.

Primiano, Leonard Norman 2012. Afterword. Manifestations of the Religious Vernacular: Ambiguity, Power, and Creativity. – *Vernacular Religion in Everyday Life: Expressions of Belief*. Ed by Marion Bowman & Ülo Valk. Sheffield, Bristol: Equinox Publishing Ltd. 382-394.

Richardson, Judith 2003. *Possessions: The History and Uses of Haunting in the Hudson Valley*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press. 1-8; 204-210

Rommel, Mari-Ann 2004. *Arad veed ja salateed. Järvamaa kohapärimus*. Tartu, 2004.

Rommel, Mari-Ann 2008. *Mõisalegendid. Harjumaa*. Kirjastus Tänapäev.

Russell, Frank 2011. *Newslore: Contemporary Folklore on the Internet*. Jackson: University Press of Mississippi.

Ryden, Kent C. 1993. Mapping the Invisible Landscape: Folklore, Writing, and the Sense of Place. The American Land and Life Series. Ed by Wayne Franklin. Iowa City: University of Iowa Press.

Shojaei Kawan, Christine 2012. The Contemporary Legend as a Cross-generic Genre:

Samples from a Miscellany of Student Lore Collected in Göttingen. – Fabula 52(3-4). 250-266

Simpson, Jacqueline 2008. A Ghostly View of England' s Past. – *Legends and Landscape*. Ed. Terry Gunnell. Reykjavik: University of Iceland Press. 25-38

Tamm, Kadri 2002. Statistiline ülevaade kogumisvõistlustest ja folkloristide välitöödest. – *Kogumisest uurimiseni. Artikleid Eesti Rahvaluule Arhiivi 75. aastapäevaks*. ERA Toimetused 20. Koost. Mall Hiimäe, toim. Mall Hiimäe ja Kanni Labi. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum. 220-239.

Tarvel, Enn 1993. *Lahemaa ajalugu*. Tallinn: Kirjastus Huma.

Thompson, Stith 1955-58. *Motif-Index of Folk Literature: A Classification of Narrative Elements in Folktales, Ballads, Myths, Fables, Mediaeval Romances, Exempla, Fabliaux, Jest-Books, and Local Legends*. Revised and enlarged edition. Bloomington: Indiana University Press. http://www.ualberta.ca/~urban/Projects/English/Motif_Index.htm (vaadatud 26.05.2014)

Tuan, Yi-Fu 2001 [1977]. *Space and Place: The Perspective of Experience*. University of Minnesota Press: Minneapolis, London. Raamatu e-versioon University of California Santa Cruz kodulehel: <http://danm.ucsc.edu/~dustin/library/tuan%20space%20and%20place.pdf> (vaadatud 05.08.2014)

Tuan, Yi-Fu 2013 [1979]. *Landscapes of Fear*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Valk, Ülo 2006. Ghostly Possession and Real Estate: The Dead in Contemporary Estonian Folklore. – *Journal of Folklore Research*. Vol. 43, No. 1. 31-51.

Valk, Ülo 2008. Saksad ja varavedajad: eesti muistendite sotsiaalsest orientatsioonist. – *Kes kõlbab, seda kõneldakse: Pühendusteos Mall Hiimäele*. Toim. Ergo-Hart Västriku. Eesti Rahvaluule Arhiivi Toimetused 25. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus. 57-73

Valk, Ülo 2011. Teede tähendusest eesti rahvausundis. – *Maanteemuuseumi aastaraamat 2010*. Eesti Maanteemuuseum: Ecoprint. 39-52

Wistinghausen, Walter von 1995. *Aus meiner näheren Umwelt: Eine estländische Kindheit vor 100 Jahren = Pilte minu lähemast ümbrusest: Üks lapsepõlv Eestimaal saja aasta eest.* Tallinn: Avita.

Ajakirjanduslikud allikad:

Aasmäe, Anneli. Kolga valge daam ja noore munga raske valik. – *Meelejahutaja*, nr 6, Talv 2013/2014. 40-43

Gustavson, Heino (a). See salapärane Kolga mõis. – *Harju Elu*, nr 101/102 (6714/6715), 1. september 1988. 6

Gustavson, Heino (b). Veel ühest vaimust Kolga mõisas. – *Harju Elu*, 20. september 1988. 1

Ilustrumm, Kai. Kolga mõisa punapea ja teised kummitused. – *SL Õhtulehe Linnaleht*. 28. juuni 2002. B2

Kuuskemaa, Jüri. Nahakaupmees Pontus ei leia hingerahu. – *Hommikuleht*, 10. detsember 1994. 14-15

Kuuskemaa, Jüri. Mõisauudiseid. *Eesti Ekspress: Ehitus ja Kinnisvara*, 23. september 1999. 10-11

Mäss, Vello 2002. Mereõnnistus, mis Kolga lahes õnnetuseks pöördus. *Horisont* nr 4, 2002. 36-39

Parmas, Victoria ja Ain. Kolga küla majandusime. – *Eesti Päevaleht*. 30. detsember 1996:

<http://epl.delfi.ee/news/eesti/kolga-kula-majandusime.d?id=50734513> (vaadatud 09.08.2014)

Piibeman, Olev (a). Et Kolgast saaks Lahemaa pärl. – *Randlane*, nr 19, 11.oktoober 1984. 2

Piibeman, Olev (b). Et Kolgast saaks Lahemaa pärl. – *Harju Elu*, nr 119 (6121), 11. oktoober 1984. 3

Piibeman, Olev. Kirjad ajast, mil ümbrikku ja postmarki ei tuntud. – *Harju Elu*, 23. märts 1985. 2

Piibeman, Olev. Jarl Stenbock Kolgas. – *Randlane*, 10. november 1988. 3

Randviir, Ave 2004. Eric Stenbock – dekadentlik õuduskirjanik ja Eesti mõisnik. – Eesti Ekspress, 22. november 2004

<http://paber.ekspress.ee/viewdoc/C5068C0BF9EFF8FFC2256F54002974A9> (vaadatud 25.05.2014)

Ristirahva pühapäeva leht. - Kolgast, nr 11, 17. märts 1885. 85

Sandrak, Ott. Teeme koos riigi, Stenbockide ja vallaga Kolga mõisaansamblist Lahemaa rahvusparki uue keskuse. – *Sõnumitooja*, 30. oktoober 2013

http://www.sonumitooja.ee/index.php?option=com_content&view=article&id=7630:teeme-koos-riigi-stenbockide-ja-vallaga-kolga-moisaansamblist-lahemaa-rahvusparki-uu-keskuse&catid=6:kirjakast&Itemid=8 (vaadatud 25.05.2014)

Stenbock, Roderich. Minu üleemeelised elamused Kolga lossis. – *Vaimsuse Ideoloogia*, nr 4-6, detsember 1938. 87-89

Stenbock, Roderich. Üleemeelised nähtused Kolga lossis. – *Paradoks B*, lisa nr 4 Maagiline Maailm, 1992/93. 8-9

Sõnumitooja (a). Rubriigis „Kas vastab tõele...“. – „...et „Kolga Baaris“ käib kummitus?“, nr 4, 16. november 1994. 2

Sõnumitooja (b) Rubriigis „Avaldatu jätkuks“. – Kummitus on Kolgas olnud juba ammu, nr 7, 7. detsember 1994. 2

Tamm, Ülle. Jarl Stenbock soovib Tsitre maa tagastamist. – *Sõnumitooja*, nr 51, 24. detsember 1997. 1

Tamm, Ülle. Kolga mõisa varemed on eluohtlikud. – *Sõnumitooja*, 29. november 2000. 4

Tamm, Ülle. Mõisahärra Anders Stenbock: „Soomes ja Rootsis nii suurt mõisakompleksi pole kui Kolgas.“ – *Sõnumitooja*, nr 11, 15. märts 2006. 1

Tamm, Ülle. Stenbock pakub Kolga mõisa valitsejamaja ja peahoonet Kuusalu vallale. – *Sõnumitooja*. 7. november 2012:

http://www.sonumitooja.ee/index.php?option=com_content&view=article&id=6062:stenbock-pakub-kolga-moisa-valitsejamaja-ja-peahoonet-kuusalu-vallale&catid=2:artikkel&Itemid=5
(vaadatud 26.07.2014)

Tammik, Harald. Pärlid Eesti jõgedes. – *Harju Elu*, 9. november 1990. 2

Viivik, Allar. Kolga mõis sai lõpuks uue omaniku. – *Harju Elu*. 27. juuni 2014:

<http://www.harjuelu.ee/2014/06/2274/kolga-mois-sai-lopuks-uee-omaniku/> (vaadatud 26.07.2014)

Käsitirjalised allikad:

Aasmaa, Õilme 1970. *Käsitirjaliselt kogitud kohamuistendid Kuusalust, Kolgast ja Kolgakülalt*. Koopia käsitirjadest Kolga muuseumis.

Pajupuu, Johannes 1927. Mälestused elust Kolga mõisas ja selle ümbruses. Ärakiri käsitirjast autori valduses

Reha, Liis 2008. *Kolga mõisa kummituslood Ulvi Meieri jutuvaramus*. Bakalaureusetöö. Käsitiri Eesti ja võrdleva rahvaluule osakonnas.

Odres, Lembit. 1977. *Käsitiri Kolga mõisast, varia*. Käsitiri Kolga muuseumis.

Vahter, Liis 2012. *Kolga mõisa pärandilisus ja väärtuspõhise korraldamise võimalikkus*. Bakalaureusetöö. Tallinna Ülikooli Eesti Humanitaarinstituut. Käsitiri Tallinna Ülikooli Eesti Humanitaarinstituudi kultuuriteooria osakonnas.

Internetiallikad:

EELK. Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku kodulehekülg. – Kuusalu Laurentsiuse kiriku ajalugu:

http://www.eelk.ee/h_kuusalu.html (vaadatud 18.05.2014).

Eesti mõisaportaal. Kolga mõisa ajalugu:

<http://www.mois.ee/harju/kolga.shtml> (vaadatud 08.08.2014)

Hiimäe, Reet 2014. Kuidas muistendist saab uudis... – Rahvusteaduste loengusari.

Videosalvestus Tartu Ülikooli Televisiooni kodulehel: <http://www.uttv.ee/naita?id=19582>

(vaadatud 19.08.2014).

Keskkonnaameti kodulehekülg. – Kolga mõisa plaan. Kolga park kui looduskaitse all olev mälestis

<http://www.keskkonnaamet.ee/public/pargid/Kolga.jpg> (vaadatud 08.08.2014)

Kolga hotelli kodulehekülg. – Kolga mõisa ajalugu:

<http://www.emigrupp.ee/est/ajalugu/tana/Miks/index.php?articleID=5460> (vaadatud 14.08.2014)

Koobas. Eesti Rahvaluule Arhiivi kohapärimuse andmebaas:

http://galerii.kirmus.ee/koobas/index.php?dok_id=7&module=2&op= (vaadatud 18.05.2014).

Kuusalu valla rahulolu-uuring (2004). Kuusalu vallavalitsus. Kiiu:

www.kuusalu.ee/file_storage/2318/202503 (vaadatud 22.05.2014)

RMK pärandkultuuri objektide andmebaas:

http://xgis.maaamet.ee/xGIS/XGis?app_id=UU218&user_id=at&bbox=580200.945516836,6591903.57611925,597233.003278575,6602601.71670882&setlegend=SHYBR_ALUS01V=0,SHYBR_ALUS07=1&LANG=1 (vaadatud 24.07.2014)

Empiirilised allikad (autori valduses)

A.M. (initsiaalid tuletatud varjunimest), e-kirjad 23.11.2013; 15.05.2014; 21.05.2014

Anders Stenbock ja Ulvi Meier, intervjuu 04.01.2008, Kolga

Anu Karjatse, snd 1971, intervjuu 09.11.2013, Kolga

Anu Tähemaa, snd 1964 ja Marju Masing, snd 2004, intervjuu 09.11.2013, Kolga

Esta Saar, snd 1954, intervjuu 08.12.2013, Kolga

Janno Pajupuu, 23 a., intervjuu 12.10.2007, Kolga

Kalle Pipenberg, snd 1961, intervjuu 07.12.2013, Kolga

Katrin Lellep, intervjuu 01.03.2008, Uuri küla

Lii Rand, Skype' i vestlus 09.03.2008

Maarja Orusalu, snd 1954, intervjuu 07.12.2013, Kolga

Maie Aberg, snd 1935, intervjuu 10.11.2013, Kahala küla

Marge Laisaar, snd 1964, intervjuu 09.11.2013, Kolga

Mart Laanpere, 43 a., intervjuu 14.10.2007, Kolga

Martin Paadimeister, snd 1987, intervjuu 28.02.2008, Kolga

Merily Rool, 10 a.; Anna-Maria Jams, 11 a.; Rauno Rand, 10 a. ja Uku Varul, 10 a., intervjuu 01.03.2008, Kolga

Milvi Kolk, snd 1942, intervjuu 07.12.2013, Uuri küla

Rein Sinimägi, snd 1936, intervjuu 08.12.2013, Kolga

Terje Varul, snd 1965, intervjuu 09.11.2013, Kolga

Ulvi Rand, snd 1970, intervjuu 07.12.2013, Kolga

Ülle (nimi muudetud), 48 a., intervjuu 28.10.2007, Kolga

Reha, Liis 2007. Kolga välitööpäevik

Reha, Liis 2013. Kolga välitööpäevik

SUMMARY: Folklore about Kolga manor in heritage process: comparative analysis of interviews, archival and media texts

The aim of my MA thesis was to analyze folklore about Kolga manor within the context of changing tradition and as heritage process by comparing interviews, archival and media texts. Central questions of my research were: are there any stable, persistent motifs and plots of storytelling about Kolga manor? What kind of subjects and motifs are most widely spread? Which are the new subjects and motifs? What can be said about the continuity or discontinuity of folklore? Further more – when comparing different discourses like media, folklore and literature, are there any universal motifs that cross discursive boundaries? What kind of motifs do not cross these boundaries?

The oldest analyzed texts come from the end of the 19th century and the newest from 2013. The texts can be divided into three groups: texts from the Estonian Folklore Archives (EFA), texts from media and texts from oral interviews. There are considerable differences between the contents and distribution of these text groups. My data consists of 81 archival texts, 23 articles from media and 20 interviews (+ 1 Skype conversation and 1 e-mail letter).

An important aspect of my research is connected with the diversity of tradition carriers. During the 19th century the landlords, manor staff and workers and peasants lived side by side in Kolga. As their everyday life was different, so was their tradition about Kolga manor different from the other groups. The Stenbock family, to whom the manor belonged for almost 300 years, has a long tradition of family lore. The written memoirs have helped to preserve it. Peasants' lore, on the other hand, has been documented in the collections of the Estonian Folklore Archives thanks to folklore collectors. I wanted to find out whether there were any common parts in Stenbock family traditions and the texts from EFA's collections, as they represent different social groups. Due to Stalinist terror and the deportations of many local inhabitants from Kolga and due to the fact that the Stenbocks fled the country, the folklore of Kolga manor was discontinued. During the Soviet era, the manor house was used by the collective and state farm (sovkhoz, kolkhoz). At the same time, the population of Kolga people was regenerated by new arrivals. The folklore of Kolga manor was not the subject of public discussion during the Soviet time. In 1993, the manor with its surrounding

lands was returned to the Stenbock family and from this time on, local people have been more and more interested in the lore and history of their homeplace. It must be said that nowadays locals are not familiar with the so-called traditional peasant folklore of Kolga stored in EFA.

In analyzing EFA's texts, I compared the older ones (the oldest was from 1890) with newer (collected in 1999) and found out which subjects and motifs appear recurrently in different stories of different times. I have listed the most popular motifs, which can also be considered as the most durable in time. I also analyzed the influence of literary and media texts on the distribution of motifs. It appeared that among the most popular motifs are those that address violence and the ghosts.

I also studied the role of media in spreading folklore. The channels of folklore circulation have changed. Traditional face-to-face communication is not important any more, written memoirs and media can form the links of the heritage chain. Once folklore used to spread among different social classes without crossing their borders, but nowadays mass media enables folklore to reach anybody, irrespective of the social class.

Comparing the EFA texts, media texts, interviews and the written memoirs of Stenbock family reveals that nowadays local Kolga people have partially taken over the Stenbock family lore. I also found out that some examples of the Stenbock family lore have reached the EFA. So it can be said that the Stenbock family lore has crossed the language and class borders.

In analyzing interviews and comparing them with media texts two main subjects emerged: on the one hand concern about the future of the manor and on the other hand stories about ghosts and other mystical cases. As these subjects were widely discussed both in media and in interviews, I concluded that the ghosts and the dilapidated manor were connected.

The locals' concern about the manor as a historical object in a miserable condition reflects negative attitudes towards the Stenbock family who has neglected their ancestors' property. In addition different historical layers appeared – „historical ghosts“ that express historical traumas of different eras. At the time when I was conducting my interviews, the Kolga manor had been on sale for a long time and its future was uncertain. Ghost stories reflect the fears, value conflicts and tensions in the society. It can be said that through adapting Stenbocks' ghost stories to their own traditions the local people express their concern about the manor.

Interviews also revealed the sense of home among the local people and their historical memory. Making interviews as a qualitative fieldwork method has its advantages if compared to other methods of data collecting. Meeting people and talking with them enables to see the subject more broadly and deeply, if compared with archival research.

Many locals pointed out that Kolga is a special place and by meaning special they described the special energy or aura of the place. These people had a close personal tie to the manor as a historical monument and they were worried about its future.

The participation of local people in the folklore process happens more actively than people themselves tend to understand, because their comprehension of folklore is different from the perspective of folklorists.

There are certain subjects and motifs that are more functional than others and probably this is why they appear in different discourses. For example ghosts as death omens appear in all analyzed discourses. The ghosts form only one aspect of the oral history of Kolga community, yet they are nowadays dominating. Besides, ghost stories seem to be the linkage between different eras and different heritage groups. We can conclude that there is something universal about the ghost stories as they create coherence between past and present.

LISAD

LISA 1: Kolga küsitluskava 2007/2008

1. Nimi, vanus/ sünniaasta.
2. Kui kaua olete Kolgas elanud? (Mis aastatel mõisa ...hoones elanud?)
3. Kas olete Kolga mõisa kummituslugudega kokku puutunud? Rääkida täpsemalt, missuguseid lugusid teate, kellelt kuulnud/ kust lugenud.
4. Kas olete hiljuti mõisa hoonetes käinud (v.a. poes ja restoranis)? Nt ekskursionil peahoones?
5. Miks kummituslood tekivad? Miks just mõisas ja Kolgas?
6. Miks inimesed kummitusi näevad/ kummituslugusid jutustavad?
7. Kui oleks võimalus minna ööseks mõisahoonetesse ööbima, siis kas oleksite nõus?
8. Kas Kolga on eriline koht? Kui jah, siis mis selle eriliseks/teistsuguseks teeb?
9. Missugune oleks Kolga, kui siin poleks mõisa?

LISA 2: Kolga küsitluskava 2013

1. Sissejuhatavalt eluloost – kas olete Kolgast pärit või kuidas ja millal Kolka sattusite, mis põhjustel, kui kaua Kolgas elanud olete?
2. Mis on teie elukutse, kas olete saanud seda Kolgas rakendada?
3. Kui öelda „Kolga“ – siis mis on esimesed märksõnad, mis selle paigaga seostuvad?
4. Missugused on Kolga inimestele olulised paigad, hooned, maastikuvormid ja mida te arvate, miks need olulised on?
5. Missugused on teie jaoks Kolgas olulised paigad, hooned, maastikuvormid ja miks need olulised on? Mis lood nende kohtadega seostuvad?
6. Kas olete käinud mõisa peahoones või kõrvalhoonetes, mis puhkudel olete sinna sattunud?
7. Missugune on teie suhe/ mälestused seoses mõisa peahoone jm kõrvalhoonetega.
8. Missugune on/ on olnud Kolga üleüldiselt elukeskkonnana?
9. Kas olete kusagilt kuulnud/ lugenud Kolgaga seotud „legende“, tutvunud ajaloolise pärimusega, nt Stenbockide perekonnaga seotud lugudega?
10. Kui peaksite mõnele välismaalasele või turistile tutvustama Kolgat, siis kuidas seda teeksite?
11. Missugune on Kolga 10-20 aasta pärast? Missugused inimesed siin elavad?
12. Millisena näete mõisa tulevikku? On sel tulevikus Kolga kohalikus elus üldse rolli?

Tabel 1**ERA kohapärimuse andmebaasis Kolga mõisa kohta leiduvate tekstide osakaal ajastute kaupa**

AJASTU	MÕISA KUULUVUS JA FUNKTSIOON VASTAVAL AJASTUL	MIS AASTATEL TEKSTE KOGUTUD	TEKSTIDE KOGUARV
“Balti erikord” (ehk tsaariaeg 1710-1917)	1710 – Kolgast tehti kroonumõis; Alates 1724 kuulus taas Stenbockidele	1892-1917	8
Sõjajaelne Eesti Vabariik (1918-1940)	1919 maareformi käigus võõrandati Kolga mõis Eesti Vabariigile, Stenbockidele jäi alles nn mini-Kolga (150 ha maad koos mõisa südamega)	1920-1939	27
Okupatsioonide aeg: saksa okupatsioon (1941-1944); nõukogude okupatsioon (1940-41; 1944-91)	1940 mõis natsionaliseeriti nõukogude võimude poolt; 1942 sakslaste sõjahospital; 1945-1957 Leningradi oblasti seakasvatussovhoos; 1957-1966 Tallinna Haljastustrusti Puukool; 1966-1984 Kahala sovhoos; 1984-1991 Kirovi nimelise näidiskalurikolhoosi osakond	1953-1972	15
Eesti Vabariigi taasiseseisvumine (al. 1991)	Mõisa tagastamine õigusjärgsetele omanikele e Stenbockide järeltulijatele Soomes	1999	31

Tabel 2

ERA-s enim levinud motiivid ja teemad

MOTIIV/ TEEMA	ESINEMIS-SAGEDUS	KOGUMIS-AASTA	TEGEVUSPAIK (juhul, kui on mainitud)	Esinemine Ulvi Meieri jutuvaramus	Esinemine Odrese (1977) ja/ või Aasmaa (1970) käsikirjalistes materjalides
Rehepapp keedab vanapaganale silmarohtu	1x	1892	Mõisa rehealune, Ulliallika soo	-	-
Rannamees küsib härralt piiritust	2x	1894; 1931	Mõis, mõisa heinamaa	-	-
Kuri härra nülib inimesi	3x	1902; 1972; 1999	Inimnahku hoiti keldris kastis; Inimnahku kuivatati põõningul	-	-
Mõisa tiiki maetud/ uputatud mõisahärra/ meremees/ mereröövliid (ühel juhul krahvi süda maetud tiiki koos koera südamega)	5x	1902; 1999 (4x)	Mõisa suur saal, park ja tiik; pargis munakividega ümbritsetud kungas	-	-
Kolga mäss ja Mikk Kivi	5x	1910; 1935; 1999 (3x)	Mõisa esine	?	-
Peks jäi ära (sest rannaröövlist mõisnik/ kubjas upub); Piinarauad mere põhjas	2x	1917; 20. saj II pool	Ekholmi saar; Malusi saar	-	Aasmaal 1 x
Kolga mõisale maade jagamise arvelt külade	1x	1917	Kolga, Kõnnu ja Kemba	+	-

kaotamine					
Ludvi-krahv kui kirglik kaardimängija	3x	1917; 1935; 20. saj I pool	Kolga, Tsitre, Tallinn	-	-
Kolga krahvid head krahvid	5x	1920; 1930 (3x); 1935	Juminda, Kolga mõisa köök	+	-
Tapetud ohvitser	2x	1902; 1921; 1939	Peahoone suur saal	-	-
Kummitav naine ajab köögitüdruku hulluks	1x	1922	Peahoones (?)	-	-
Lepiku Jaani ja Lassi Juhani võiduajamine (vrld „Krahvide võiduajamine“!)	1x	1925	Loksa kabelist kuni taludeni	-	-
Krahvide võiduajamine (Stenbock ja Douglas)	3x	1930; 1937; 20. saj I pool	Võidusõit Peterburist Kolka; Kolga, Albu	?	Odresel 1x
Kolga krahvid segatud keiser Aleksander II tapmisse	2x	1930; 20. saj I pool	Peterburi, Loksa tellisevabrik	-	-
Mõisavalitseja sööb ussi	1x	1937	Kolga mõisa territoorium, valitsejamaja	-	-
Maa-alune käik/ kelder/ koobas/ piinakeldrid mõisas	7x	1937 (2x); 1939 (2x); 1970; 1972; 1999	Peahoone all; peahoonest maa-alune käik Tondi mäeni; maa-alune käik Tuuleveski mäeni	+	-
Hobuseliha söövate paskeeride staap mõisas	1x	1938	Mõis, Kadapiku talu	-	-
Tondi mägi	3x	1939; 1970; 1972	Mõisast Tondi mäeni maa-alune käik	+	Aasmaal 1x
Pööningul tapetud laps	1x	1939	Kolga mõisa suure saali pööning	+	-

Kummitav esiema	1x	1939	Peahoone	+	-
Vägivaldne mõisaproua	2x	1939; 1967	Peahoone	-	Aasmaal 1x
III korruse lossitiib, kuhu kedagi ei lubatud	5x	1939; 1967; 1999 (3x)	Peahoone	+	-
Seina sisse müüritud naine	4x	1939; 1999 (3x)	Karjalaut; peahoone	-	-
Mõis asub allikatel	3x	1939; 1967; 1999	Mõisa peahoone all allikad	+	-
Mõisnik enne Kolga mõisa saamist rannarõõvel	2x	1939; 1999	Kolga mõis, Kolga laht	-	-
Gustav Vasa naine Stenbockide esiema	1x	1953	Peahoone suur saal	+	-
Arengupeetusega krahvitütar	2x	1953; 20. saj I pool	peahoone	?	-
Kolga härrased iganenud/ peast soojad	2x	20. saj I pool (2x)		?	-
Peeter I narris Kolga krahvi tütre	1x	20. saj I pool	Peahoone esivanemate saal, klooster	-	-
Albu Tuglase surm	1x	20. saj I pool	Albu mõis	-	-
Mõisnikud teeõhtul	1x	20. saj I pool	Kolga mõis	+	-
Stenbockid käivad Eesti riigiga kohut	1x	20. saj I pool		?	-
Mõisavalitsejate rikastumine krahvide arvelt	1x	20. saj I pool		-	-
Ehitustööline valab valitseja lubjaga üle	1x	20. saj I pool		-	-
Kolga sai nime tulekolde järgi	1x	1970		-	-
Mõisas kummitab valgetes riietes naine	1x	1972	Peahoones?	+	-
Pööningul piinamiskonksud	1x	1972	Peahoones	-	-
Kolga algne nimetus	3x	1999 (3x)		+	-

(Colco, Põdratu, Purkel)					
Kolga mõisa ehitamisest	1x	1999		+	-
Hoburaudtee Kolga ja Tsite vahel	2x	1999	Erulepe, Tsite sadam	+	-
Kolgas elavad õelamad inimesed kui mujal	1x	1999	Kolga, Juminda	-	-
Mõisa tiikides elavad vetevanad	1x	1999	Mõisa park	-	-
Mõisa tiikidesse voolab allikavesi, mis on hea palavikualandaja	1x	1999	Mõisa park	-	-
Kuidas Kivisikust Stenbock sai	6x	1999 (6x)	Rootsi, Kolga, Saali mägi	-	-
Mõisa pargis mõisasakste hobuste ja koerte surnuaed	1x	1999	Mäest alla, koolimaja poole minnes paremat kätt	?	-
Voodiveerel kaarte taguvad kummitused	1x	1999	Peahoone III korruse külalistetuba	+	-
Punapäine nõid	7x	1999 (7x)	Peahoone	+	-
Pööningul kirvega tapetud krahvinna	1x	1999	Peahoone pööning	+	-
Peahoonesse müüritud orjad	1x	1999	Peahoone fuajee	+	-
Punase kleidiga naise vaim	1x	1999	Peahoones kunagise sovhoosi kontori juures, praeguse poe juurest paremale jääv trepp	-	-

Tabel 3

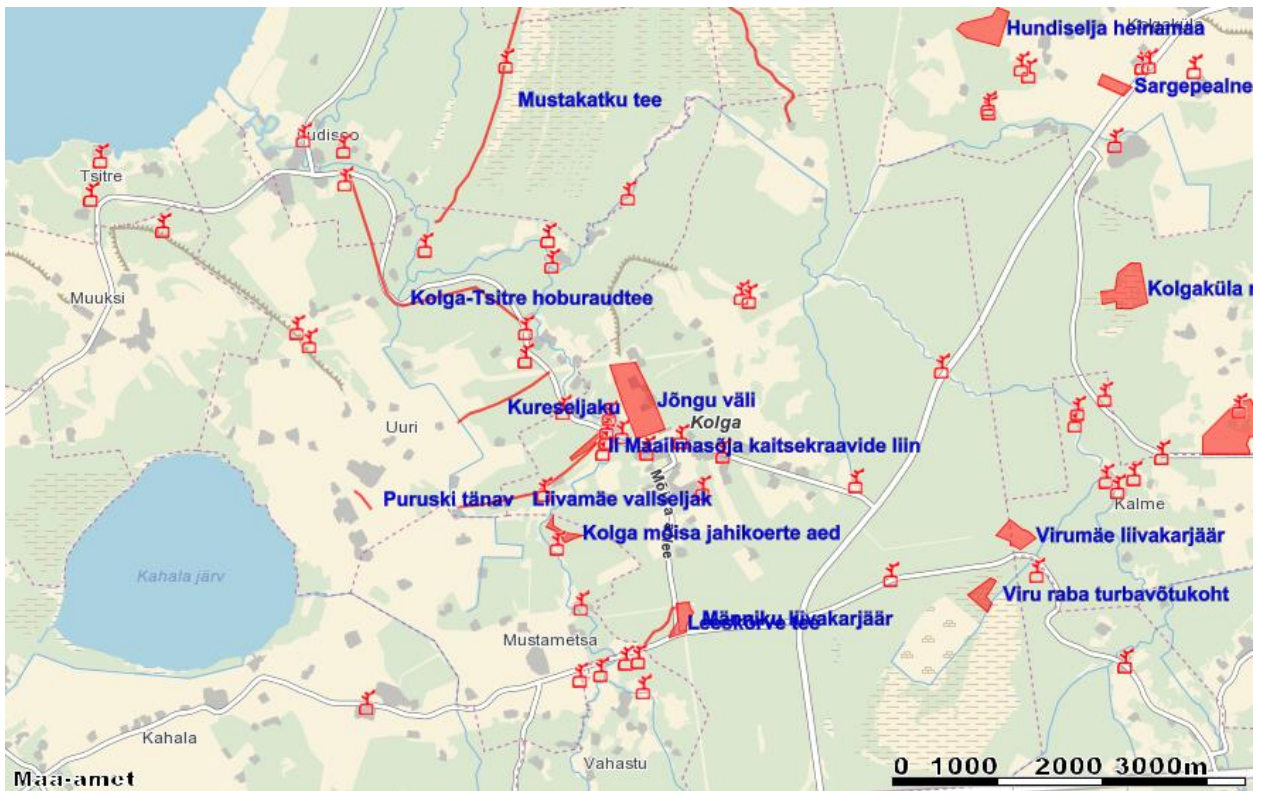
Ajakirjanduses enim levinud motiivid ja teemad

MOTIIV/ TEEMA	ESINE MIS- SAGE DUS	ILMUMIS- AASTA	TEGEVUSPAIK (Juhul, kui on mainitud)	ALLIKAS	Esinemine Ulvi Meieri jutuvara- mus	Esine- mine ERA tekstide seas
Stenbockide perekonna- liikmed meediami- võimetega	5x	1938; 1988; 1992/93; 1994; 2004	Mõisa peahoone	Roderich von Stenbock ajakirjas Vaimsuse Ideoloogia; Heino Gustavson Harju Elus (a); Roderich Stenbock ajakirjas Paradoks B; autorita rubriik „Avaldatu jätkuks“ Sõnumitoojas; Ave Randviir Eesti Ekspressis	+	-
III korruse keelatud tuba	3x	1938; 1988, 1992/93	Mõisa peahoone	Roderich von Stenbock ajakirjas Vaimsuse Ideoloogia; Heino Gustavson Harju Elus (a); Roderich Stenbock ajakirjas Paradoks B	+	+
Kummitav esiema	2x	1938; 1992/93	Mõisa peahoone	Roderich von Stenbock ajakirjas Vaimsuse Ideoloogia; Roderich Stenbock ajakirjas Paradoks B	+	+
Gustav Vasa naine Stenbockide soost	2x	1938; 1992/93		Roderich von Stenbock ajakirjas Vaimsuse Ideoloogia; Roderich Stenbock ajakirjas Paradoks B	+	+
Raudrüüs rüütli kummitus	2x	1938; 1992/93	Mõisa peahoone	Roderich von Stenbock ajakirjas Vaimsuse Ideoloogia; Roderich Stenbock ajakirjas Paradoks B	-	-
Kuuldemängud (nt kuuldi tõldade saabumist)	2x	1938; 1992/93	Peahoone ees	Roderich von Stenbock ajakirjas Vaimsuse Ideoloogia; Roderich Stenbock ajakirjas	+	-

				Paradoks B		
Stenbockide perekonnaliikmete teleporteerumis - või nähtamatuks muutumise võimed	3x	1938; 1988; 1992/93	Peahoone ees; peahoone eeskoda; Kiiu mõis	Roderich von Stenbock ajakirjas Vaimsuse Ideoloogia; Heino Gustavson Harju Elus (a); Roderich Stenbock ajakirjas Paradoks B	+	-
Kolistamine pööningul	2x	1938; 1992/93	Peahoone pööning	Roderich von Stenbock ajakirjas Vaimsuse Ideoloogia; Roderich Stenbock ajakirjas Paradoks B	-	-
Vana-aasta õöl ebamaine ulgumine pööningul	2x	1938; 1992/93	Peahoone pööning	Roderich von Stenbock ajakirjas Vaimsuse Ideoloogia; Roderich Stenbock ajakirjas Paradoks B	+	-
Esemete ümbertõstmise või kadumine	3x	1938; 1988; 1992/93	Peahoone	Roderich von Stenbock ajakirjas Vaimsuse Ideoloogia; Heino Gustavson Harju Elus (a); Roderich Stenbock ajakirjas Paradoks B	+	-
Punapäine nõid	3x	1988; 2002; 2004	Peahoone	Heino Gustavson Harju Elus; Kai Ilustrumm SL Õhtulehe Linnalehes; Ave Randviir Eesti Ekspressis	+	+
Viinavabriku põleng	1x	1988	Viinavabrik ja nuumhärjalaut	Heino Gustavson Harju Elus	+	-
Pärlite püüdmine jõgedest	1x	1990	Kolga ja Pudisoo jõgi	Harald Tammik Harju Elus	?	-
Keiser Peeter I peatumine Kolgas	1x	1990	Kolga jõe ääres	Harald Tammik Harju Elus	?	+
Kuri härra nülib inimesi (Nahakaupmees Pontus)	1x	1994	Tallinn	Jüri Kuuskemaa Hommikulehes	-	+
Kummitus Adik Kolga baaris	2x	1994 (2x)	Kolga baar endise valitsejajaja keldris	Autorita rubriik „Kas vastab tõele...“ Sõnumitoojas; autorita rubriik „Avaldatu jätkuks“ Sõnumitoojas	+	-

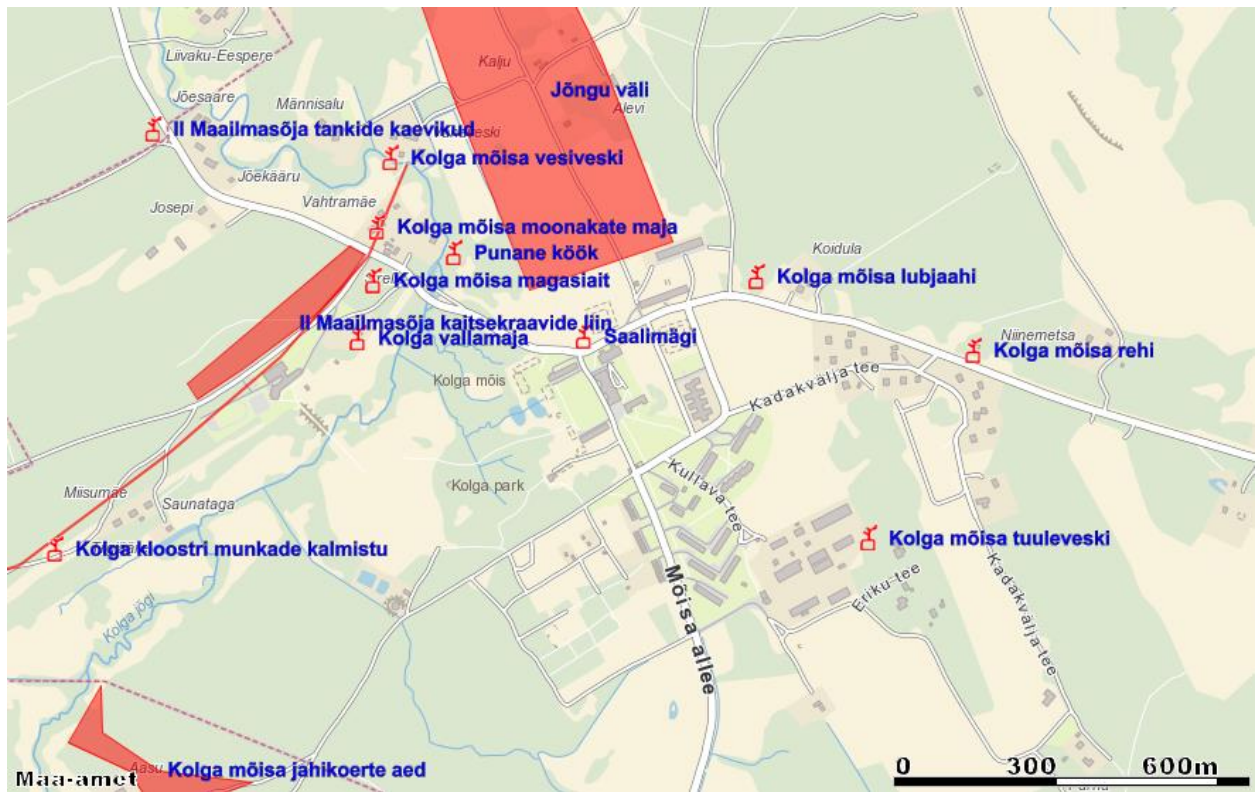
Musta mantliga meeskummitus	1x	2002	Kolga külalistemaja endises tallis	Kai Ilustrumm SL Öhtulehe Linnalehes	+	-
Rannarööv	1x	2002	Kolga laht	Vello Mäss ajakirjas Horisont	-	+
Eric Stenbock kui ekstsentriline isikus	1x	2004	Kolga mõisa peahoone	Ave Randviir Eesti Ekspressis	+	-
Kolga mõisa valge daam	1x	2004	Peahoone koridorides	Ave Randviir Eesti Ekspressis	+	-
Eric Stenbock ja mustlaslaager ümber lõkke mõisa peahoones	1x	2004	Peahoone fuajees	Ave Randviir Eesti Ekspressis	+	-
Eric Stenbock katsetab erinevaid religioone	1x	2004	Peahoone kolmanda korruse kaks tuba	Ave Randviir Eesti Ekspressis	+	-
Eric Stenbocki „loomaaed“	1x	2004	Mõisa aias „loomaaed“, mis koosnes kolmest metskitsest, karust ja rebasest	Ave Randviir Eesti Ekspressis	+	-
Eric Stenbocki „jälkuste korv“	1x	2004	„Jälkuste korv“ koosnes madudest, sisalikest, konnadest ja salamandritest	Ave Randviir Eesti Ekspressis	+	-
Eric Stenbocki sõltuvus narkootilistest ainetest	1x	2004	Brighton, Witheane Hall	Ave Randviir Eesti Ekspressis	+	-
Krahvide pisarates näod Kolga mõisa ühel aknal	1x	2004	Kolga mõisa peahoone	Ave Randviir Eesti Ekspressis	+	-

Kaart 1

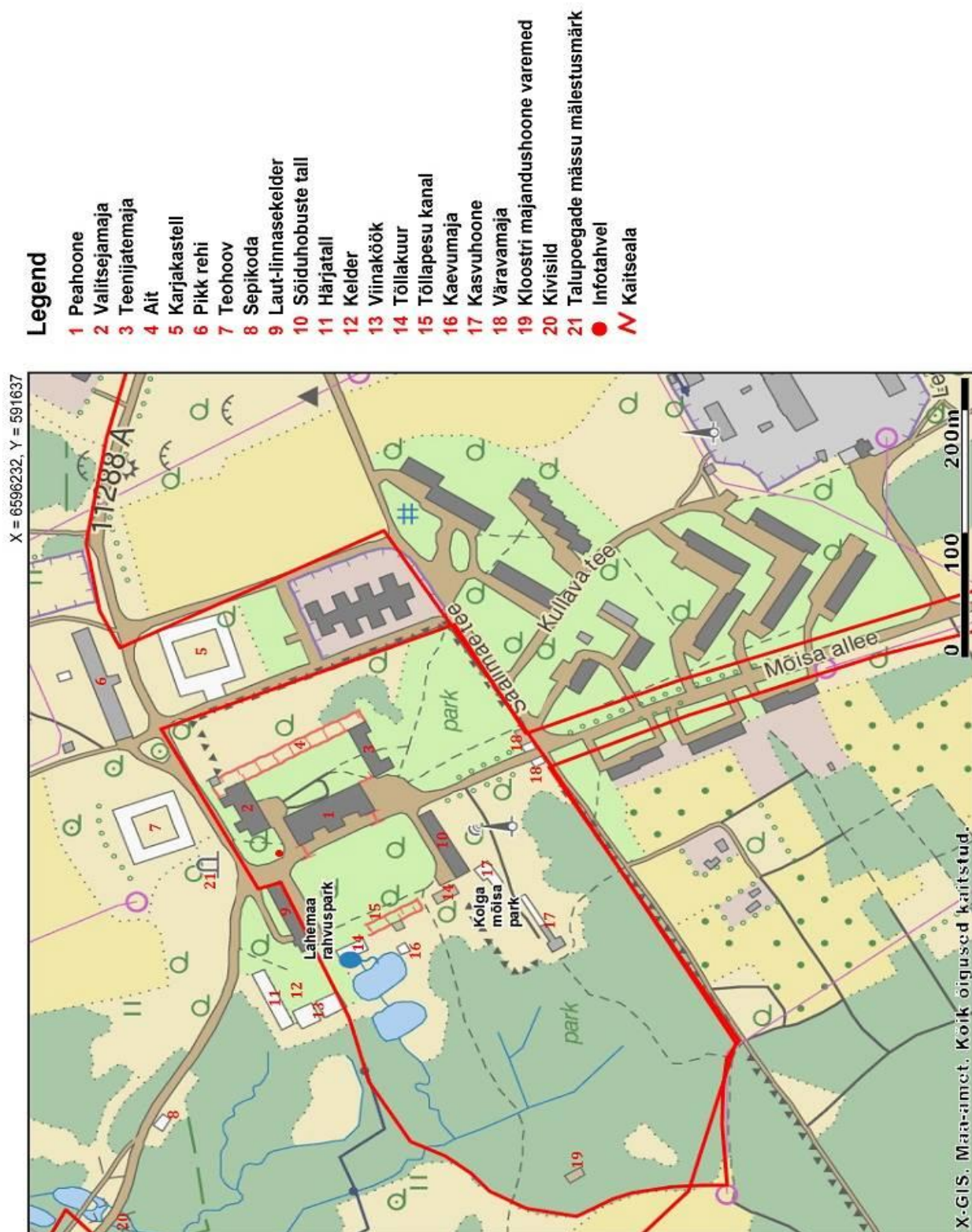
Kolgas ja selle lähikümbruses kaardistatud pärandkultuuri objektid RMK andmebaasis (vaadatud 24.07.2014)

Kaart 2

Kolgas kaardistatud pärandkultuuri objektid RMK andmebaasis (vaadatud 24.07.2014)

Kaart 3

Kolga mõisa hoonestuse plaan.

Kolga park kui looduskaitse all olev mälestis Keskkonnaameti kodulehel (vaadatud 08.08.2014)

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Liis Reha,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

„Kolga mõisa lood pärimusprotsessis: intervjuude, arhiivi- ja meediatekstide võrdlev analüüs“,

mille juhendaja on professor Ülo Valk,

1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, **21.08.2014**